

לקורות היהודים בפולין וביחוד בקראקא

משנת 1096 עד שנת 1587

מאת

פ. ה. וועששטיין

(יצא ראשונה בהמגיד" שנות 1897—1895)

קראקא תרע"ח

בדפוסו של ר' משה לענקאוויטש נ"י.

הערות ותקוני מעיות :

- ע' 10 שורה 3 מלמטה צ"ל : "היו בעיני"
 ע' 12 הערה 2 צ"ל : בשנת 1331. שם צ"ל : מי שימרה את פיו, יחשב' כיהודים"
 ע' 13 הערה 1 צ"ל : T. IV.
 ע' 15 שורה 5 מלמטה צ"ל : את החשך'
 ע' 25 הערה 7 שורה 2 צ"ל : אם היה יהודי'
 ע' 27 שורה 6 צ"ל : וששים שאק גרושין. שם שורה 8 ושורה 9 : ווחנן הייבנ'
 ויוחנן הנאמן לא היו יהודים.
 ע' 29 הערה 1 שורה 8 צ"ל : בשנת 1364.
 ע' 36 הערה 1 בסוף השורה השלישית צ"ל : ע"ש ע' 87—88.
 ע' 37 הערה 2 צ"ל : 44—45.
 ע' 47 שורה 3 מלמטה צ"ל : כבן ארבעים שנה'.
 ע' 57 הערה 2 שורה 3 צ"ל : מיביש'
 ע' 76 בסוף שורה 4 צ"ל : ע"י פועקושינסקי פראוו I. ע' 132. שם בשורה 12
 אחר, בסף ענושים צ"ל : ע"י שם ע' 104.
 ע' 77 שורה 2 אחר, מיט קדם צ"ל : ע"י גומפלוביטש, פראוואדאוו. ע' 45.
 שם שורה 3 : ר' ישראל בר יונף הוא אבי הרס"א.
 ע' 79 שורה 5 "ר' משה" ושרה 8, דל. משה" הם הגי' משה לנרא והרס"א.
 שם שורה 7 : דל. ישעיה' הוא הדיין ר' ישעיה בר טיטח מבאר
 שמה בקראקא "יג סבת שליב (נוסח מצבתו ופנקס החזק
 דף ל"ג ע"ב).

ע' 79 שורה 3 אורה : ר' אברהם בן
 רמאפורט"ה הוא רמא"איתן האגמתי.

ע' 79 שורה 8 : דל' אלכסנדר "הוא
 אבי הגאון "חבר "הסוד".

מבוא.

הבטחתי ואקימה, בספרי „קדמוניות“ (*). עדת ישראל בקראקא שהוצאתי לאור זה שלש שנים, הבטחתיך קורא יקר להוסיף עוד עליהן כהנה וכהנה, לשוב ולהעניק לך מפרין כבוצר על סלסלות, ואת אשר נדרתי אשלמה, כי „המתחיל במצוה אומרים לו גמור!“ הנה החלתי לגלות לך תעלומות הפנקסים ומסמניהם, לא אשקוט ולא אנוח, לא אסב עיני מהם ולא אניחם מידי עד אשר נחפשו נבעו כל מצפוניהם, עד אשר אראה לך את כל מחמדיהם, סגולותיהם ומכמניהם מימי קדם. ובבואי להעביר כל טובם על פניך, כל הדברים היקרים האצורים בהם, מעתקים ככתבם וכלשונם מלה במלה ואות באות בלי כל שנוי אף בקוצו של יוד ומסודרים אחד אחד דבר דבר על אפניו לפי השנים שהושמו וזכרון בספר, הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו; בבואי לתת לך בראש „קדמוניות קראקא“ את המאמר משנת שניה אשר נכבדות מדובר בו במלך זיגמונד השלישי ואמון רוחו לבני חוסי שבטו — לא אמנע „מבוא“ ותאר לך בשרד נאמן גם את דברי ימיהם בימי מלכותו, את תולדות חייהם החצוניות ואת קורות ימיהם הפנימיות, את תקנותיהם ומשטריהם ביחוסם אל שכניהם הנוצרים שישבו בקרבם ואת מנהגיהם וסדריהם בינם לבין עצמם, הכל כאשר לכל, על פי מקורים חדשים גם ישנים אשר לא יכזבו מימיהם, עיף ספרים ופנקסים וכתבי-הארכיב, אשר עליהם יכון בנין כל הולדה ותולדה ואשר מידם קרנים להפיץ אור על תעלומותיה ולחדור לכל פרטיה ודקדוקיה, להעמיד כל דבר על מכונו כמסמרות נטועים ולהוציא כנוגה משפט אמת. גם לא אחשך פי מדבר בראשונה — בהשקפה כללית — על דברי ימי מצבם הטוב (**).

(*) כדפסו „אולד הספרות“ שנה רביעית ונמסרה מיוחדת תרכ"ג.

(**) על דברי ימי מלכם הרע לפעמים אדגדג ג"כ בהמשך הדברים

לקורות בני ישראל בפולניה.

קדמוניות.

בימי מלכי חסד אחרים שקדמו לזיגמונד השלישי ומנגוע
ביחוד בקורותיהם בעיר ואם בישראל קראקא.

בשנות המאה הי"א והי"ב, עת צרה ליעקב בארצות
אחרות, עת קנאת הדת הרימה ראש באשכנז, צרפת ואנגליה,
וישראל נדרף על צוארו מחמת נוסעי הצלב ומתגרת ידי
המושלים, אבירי לב ועוזי נפש, אשר כואבי ערב טורפי טרף
צמאה נפשם לדמו; בעת ההיא חסו ב"י בפולניה בצל מלכי
חסד אשר נתנום לחן ולחנינה בעיני יושביה הנוצרים ויפרשו
כנפיהם על אחיהם העשוקים והרצוצים, ששבעו נדודים ויבואו
לארצם למצוא בה מרגוע לנפשם הנדכאה. עד כמה הגיע רום
מצבם הטוב בפולניה בשנות המאות ד'הן אנחנו רואים מה, כי
בשנת 1096 (בימי וולאדיסלאב I ה'ומן 1102—1079) נהרו
אליה גולי ביהם במספר רב מאד¹⁾ ובימי מיטשיסלב השלישי
(77—1173) היתה יציקת הטטבעות, אשר הביאה הון עתק
לבעליה, בידי היהודים בחכירה והמטבעות חוקקו בשפת פולניה
ובכתב עבר כמו "משקא קרל פולסקי" המוסבים על המלך
הנקרא גם "מושקו חוקן"²⁾. והמלך הוציא פקודה נמרצה (קרוב
לשנת 1176) לרגלי משובת התלמידים שהתנפלו על היהודים
לשלוש שלל ולבזו בו, כי כל המרים את ידו ביהודי יענש כמו
שהרף מערכות המלך ויגזול בית תפלתם ואבות התלמידים
פורעי פרעות בישראל ישאו את עון בניהם, ואם לא תמצא ידם
להענש בכספם יענשו בגופם וישורחו אל מכרה-אבנים (בערג-
ווערק) לעבוד עבודת פרך³⁾. כמוהם כן גם המלכים שמלכו
אחריהם כמו קזימיר "הצדיק" (94—1177), וולדיסלב השלישי

¹⁾ Czacki, Rozprawa o Żydach. Kraków 1360 s. 38.

²⁾ Stronczynski, Pieniądze Piastów str. 45; Maciejowski, Pierwotne dzieje Polski i Litwy, str. 255;
להרכיז בתח"ע "וודיסע לייטשיפט" לגייגר ח"ד לז 289 ונספחו "היהודים
וספת הסלווים" לז 72, 26.

³⁾ Kadłubek, Hist. Pol. p. 735, 754, חסי נמלה ח"ג,
צינוי מיטשיסלב השלישי.

6 - 1202) ולישיק, הלבן (27—1506) לבם היה טוב לישראל, אשר גדר וירב כבוד ביתו ויהי לו עושר ונכסים, ויהיו היהודים יוסף ויחזקאל גם בעלי כפרים בסביבות ברסלא¹). עוד יתר שאת ויתר עז להתקופה בימי ממלכת בוליסלב, "החסידי" נסיך קליש (79—1243). את התקופה ההיא נוכל לכנות בצדק ובפה מלא, "תור הזהב" לבני יושבי פולניה. אם הראשונים כבני אדם המו אליהם חכר ויעמדו לימינם, הנה האחרון קם כמלאך מושיע כמו ציר ממרום לרוחתם ולישועתם. חקים טובים ונשגבים רבים הוציא המלך החסידי הזה בשנת 1264 לטובת היהודים ולאשרם, אשר מספרם יעלה לשלשים וששה סעופים וכלם כתפוחי "זהב" במשכיות כסף, כלם ממתקים כלם מהמרים, כלם מתאימים עם תנאי החיים ודרושים לכל חפציהם²). אחד החקים האלה היה כי אסור להוציא דבה על עברי שדרוש לו דם נוצרי. גם בתקופת הימים ההם, בימי המאה הי"ג, באו יהודים רבים מביהם לארץ פולניה ויתישבו ויאהזו בה ויסחרוה נוספים על אחיהם בני ארצם שתקעו שם את מושבם בסוף המאה האחת עשרה כאמור³). גם המלך וולדיסלב לוקיטש (33—1306) הראה לבני פנים מאירות ויט אליהם כנהר שלום ויתן להם חקי צדק ושווי זכויות לכלל יתר האזרחים. משפט הדרת (אינקוויזיציה) שמצא לו מסלות בימיו גם בפולניה (בשנת 1318) ונפרד לשני סניפים, אחד בקראקא ומשנהו בלבוב, לא תקע פה יתד במקום נאמן וידו לא היתה תקיפה כ"כ וכמעט כאפס נחשב לעומת שלטון האינקוויזיציה בארצות אחרות. עוד יתרה עשה לזכויות היהודים ולהרחבתן והשתלמותן המלך קזימיר הגדול — (70—1333) — האחרון בזמן לבית ממלכה

¹) Sommersberg, Cod. Diplom. p. 819: Czacki, Rozpr. o Żyd. str. 40.

²) החקים האלה נלוו נרחסונים נדפסו נספרי: Prilusius, Leg. Reg. Pol. Cracov 1551 ונמנו נמחקו לכל הספרים המדכיים ע"י היהודים נפולניה, כידוע.

³) Czacki, Rozpr. o Żydach str. 40.

הפיאסטים וראשון במעלה ובמדת טובו לחוסי שבטם; קזימיר, אשר לא הרעיש ארצות ולא הרגיו ממלכות ורכש לו שם „גדול“ לא בחרב ולא בחנית, לא ברעש המרחמות ולא בכבוש ארצות, לא בחיל הצבא הרב ולא בכח הנצחון „הגדול“ — ככל מלכי תבל אשר עשו להם בגבורת ישע ימינם יד ושם „גדול“ בקורות העולם — כיא ברוחו הכביר, ברוח האהבה והסבלנות לכל אדם באשר הוא אדם; קזימיר, אשר בלאומים נותנים „גדול“ לזכרו על כי גדולות ונצורות עשה לאושר העם והשכלתו ובישראל „גדול“ שמו על כי הגדיל לעשות לטובת עמנו ולזכויותיו בכל רחבי ארץ מלכותו ובכל מקום אשר דבר המלך ודתו הגיע. לפניו לא נכר אציל לפני אכר וכל חוסי שבטו כעם ככהן, כדל כשוע, כיהודי כנוצרי כלם היו שווים לפניו לטובה בלי כל נטיה צדדית ופרטית ובלי כל יתרון גזע לאום ומשפחה. הוא קרא דרור להאכרים⁽¹⁾, עבדי האצילים, ויפרק עליהם מעל

⁽¹⁾ בשנת 1360 היה רעג גדול בפולניה וקזימיר הגדול כחכם הוואה את הטורד היו לו גורמות מלאים בר מזוינים מן אל זן וינכור אותו לכל חוסי שבטו כמחיר מלצר מלאה ואלה שלא היה לאל ידם לשבור אוכל נצחק נתן אותו להם בהקפה עד כי חשיג ידם לשלם לו מחירו. אכרים רבים השכיחו עליהם להמלך כמחיר האוכל לכל מלאכת עבודה וישפכו סוללים ויבנו חומות ומגדלים ויחפרו את : יסר ווייסקל המפריד בין קזימירזש ופודגורזש (Grabowski, Kraków i jego okolice, str. 317). קרוב למע הזאת — בשנת 1364 — הקים קזימיר בעיר קזימירזש — הנקראת עיש על כי בנה אותה בשנת 1346 ויהפכה מכפר לעיר — הסמוכה ונראה לקראקא „נימ“ נצוח בלחמו בעקבות הקיסר קרל הרביעי מביהם והנסיך רודולף מאוסטריה שהקימו אוניברסיטתם הראשון בפולאג והשני צווינא בשנת 1360. -Naruszewicz, Hist. narod. polsk. VI str. 233; Grabowski, Krak. i jego okolice, str. 39, 45 Hartman Schedel סכת על אדות קראקא ונתי למוריה עוד בשנת 1443 יחמר נספרו „Commen- fariolus de Sarmatia“ כי נדמונו סע. חנא עומדת אקדמיה — כוננו על האוניברסיטה שהקים קזימיר הגדול בקזימירזש ונעמק אחיך בשנת 1401 לנדון סע. חננא — מפורסם אשר נה לימדו מורים מונסקים אנשי סס ולא נופלה היא מנחי המדרש הגדולים שכל אשכנז. Mizler, Col. m. I. p. 231; Grabowski, Krak. i jego okolice, str. 53; Starożytnicze Wiadomości o Krakowie str. 173.

צואריהם וסבלם מעל שכמיהם ולכן נקרא „מלך האכרים“, ועל כי לקח לו לפילגש אשה עבריה אסתר—שילדה לו בנים ובנות, והבנות גדלו על ברכי דתה, דת ישראל¹⁾ — יכונה גם בשם „אחשורוש“²⁾. בשום הכהנים ראשי משפט הדת אשם נפש היהודים בקראקא בשנת 1347 כי ידיהם שפכו את דם הילד הנוצרי הנמצא מת בקרבת פרור העיר לובווב עמד המלך לימינם ויוציא כנוגה צדקתם ויצאו נקיים בהשפטם, ויבן בית תפלה לנוצרים לזכר המקרה הזה ויוציא קול קורא גלוי לכל העמים, כי כל מי שיויד לענות שקר ביהודי ולהאשימו בעלילת הדם, יעשה לו כאשר זמם לעשות ליהודי.

ובעוד אשר חקי בוליסלב היו רק בעד יהודי נסיכות קליש ופולין גדול, השתרעו חקי קוימיר בכל מדינות מלכותו, בכל מקום שהיו נחתים אחינו בני עמנו; ובעוד אשר הראשון נתן הוק כי כל הורג נפש יהודי יבוא כל רכושו לאוצר המשלה³⁾ — לפי חקי פרידריך מאוסטריה בימים ההם נענש שם ההורג נפש ישראל בשתים עשרה ליטות כסף—הנה האחרון הכביד ויוציא משפט כי אחת דתו למות, נפש תחת נפש. אפס אם ימלט הרוצח על נפשו ואין לאל יד הממשלה להשיגו ולתפשו, אז מבלתי יכולת למוד לו במדתו ולהוציאו להורג, לענשו בדיני נפשות כגמול ידיו, יענש בדיני קנסות וכל הוננו דנידי ודלא ניירי ופלו למנה—חציו האחד לאוצר המלכות וחציו השני לקרובי

¹⁾ Długasz, Hist. pol. p. 1110.

²⁾ גפי שונאי עמנו ורודפו בפולניה כפי ונכחז כמו הרק Mojecki והרופא Sleszkowski אשר חרזר מהם הלאה בקורות היסודים נימי זיג' מוגד השלישי.

³⁾ גם העונש הזה — לפי חקי בוליסלאב — היה גדול ותמור מאל בימים ההם, בימים אשר הורג נפש אדם או אציל נתן כפר נפשו על עון רציחת הרשון עשרה מארק והשני מאה ועשרים מארק (ע"פ חקי הכנסיה הווארית נענש אדם גם ענש מות). בשנת 1551 קם כאלוי הסופר הפולני Morzewski וידבר משפטים אל הממשלה בספרו de republica emendanda (שאלא אז לאור ועתק משפט רומי לשפה פולנית בשנת 1557 Bazylik) על כי לא חוציא חק קשה משפט מות נגד רוצח אדם, אבל דבריו היו כקול קורא במדבר, ולא מאלו אומים קצובות עד המאה הי"ח.

היהודי הנרצח¹⁾. כן נתן כל תוקף ועזו להסעיף 31 לחקי בולסלב ע"ד עלילת הדם ויוציא קול קורא כי דבר העלילה יקום רק ע"פ ששה עדים, שלשה נוצרים ושלשה עברים. עוד חקי חופש וחרות אחרים נתן לב"י כמו: שפטורים משלם מס עובד וארנוניות מיוחדות ויכולים לרחוץ יחד את הנוצרים — דבר אשר היה בימים ההם למדת רוח הכנסיה הנוצרית — ולא לשלם יותר מהם ולהיות בעלי בתי מכס ומכרי מלח ונחלות שדה וכרם ולהיות בידם העז והממשלה לדין ולשפוט ולהעניש איש איש כפי רשעתו ככה כל ב"י יפה שבערכאות. רגילים רבים וכן שלמים לאמר כי מאהבתו לאשת פלגשו העבריה נתן המלך לב"י את כל הזכויות הטובות והרבות האלה, אבל כל האומר כן אינו אלא טועה. גם סופרים עברים ונוצרים מאז מקדם נתעו בשוא להאמין דבר כזה אשר בשקר יסודו; כי את האשה העבריה התנה אהבים ויקחה לו לפלגש בשנת 1357²⁾ — כדבריו דלוגאש הסופר הקדמון החי בקראקא עוד בראשית המאה ה'ט"ו קרוב לזמן ולמקום המעשה, ואת הזכויות נתן לב"י עוד בשנת 1334 כידוע, עשרים ושלש שנים קדם ששנה באהבתה³⁾.

בעת ההיא, עת אשר ב"י נחו שקטו בפולניה ויתענגו על רוב שלום, לבושי מכלול וחגורי חרב ושרשרת זהב ככל אצילי הארץ ורוחניה, כנהוג אז בימי קדם; בעת ההיא פחדו ורחו, חלו ורגזו אחיהם בארצות אחרות אל טובם ואל חייהם וישחו

¹⁾ Gumpłowicz, Prawodawstwo Polskie str. 20.

²⁾ Hist. pol. p. 1100.

³⁾ וזה הטיב גנץ להעיר (ח"י נד 882) על הסופר הפולני Caro כי מה שכתב דלוגש כי קיימיר נתן זכויות ליהודים מאהבתו לאסתר ח"י המובן שכתב לכל ישראל כי"א ליהודים אחדים שהוסיף עוד להם לקרובים או לאחריים זכויות מיוחדות וטעמו על זכויות כלל ישראל בזהבנות אלה. עפ"י וכל לאמר גם על צעל "אמח דוד" ח"י, כי מה שכתב שם על קיימיר הגדול, ויטע המלך בעצמו — בעבור אשה פלגשו העבריה — ליהודים טובות גדולות והיא שהחלה מן המלך ליהודים כחצי חסד וחרות — משמעם כחצי חסד וחרות מיוחדים ליהודים אחדים אם לא שנאמר שטעם ויחשוב כי בעצמות הטיב היטיב לכל צ"י ועש להם את כל חיל הכבוד הגדול הזה.

מעוצר רעה ויגון וממשא מלך ושרים לרגלי המגפה האיומה, המות השחור, אשר פרש אז את מסות כנפיו השחורים במלוא רוחב כל אירופה ויתן יד וחרב לאויבי עמנו ומקנאיו להמסו ולאבדו בשומם אשף נפשו — ביחוד בראותם כי יד המגפה לא נגעה בו לרעה בעצם תקפה כמו בהם ⁽¹⁾ — כי מידו בא הדבר לעולם ובגללו ישוד הקמב בצהרים ויגזור על ימינם ורעב ויאכל על שם אלם ולא שבע. המונים המונים מבני עמנו הנגשים והנענים, הנאנחים והנאנקים בימים ההם טחמת חורפיהם

⁽¹⁾ מהיהודים, אשר זה דרכם מאלו להסתפק צמועת ולחיות צמדה ובמשקל ובמסורה ולא חיי מותרות והענוגות בשרים והאווה נמצות ככל העמים האחרים מהם נפלו במגפה אך מעט מזער וזאת עוררה עליהם חמה עמי הארץ וקנאתם כדברי הנ"מ חיים גליסא — החי בעת ההיא — בספרו "עמק רפאים" שהעתיק בעל "עמק הככא" ד' 80: "ולאחד שגל למשכב או מה היהודים נפלו ומחו מעמי הארץ מאם וילבשו עליהם קנאה ולא יכלו דבר אחר לשלום". דברים כאלה כחז גם הסופר המאיון Hottinger בספרו: Helvetische Kirchengesch. II 167: "משי כי המגפה לא הרעה ולא השחיתה לישראל כי, לכן הסבה ותעורר חשד נגדו". — לפי דברי הסופר האיטליני Mateo Villani החי בימי קיימיר הגדול בעת המגפה ומת בה — השחיר "המות השחור" גם יהודי פולניה כקדירה ויסב להם הרג ואכזר. וז"ל: "בשנת 1348 החחוללה המגפה בחלק פולניה אחד המגביל לממלכת אשכנז וישימו בני העם אשם נשם ב" כי ידיהם הביאו את הדבר עליהם. היהודים בראותם כי כלתה אליהם הרעה שלחו ראשיהם אל המלך — קיימיר הגדול — ויובילו לו מחנות וכתר אשר שויו עליה לאין ספורות ויבקשו מאתו מחסה בצרחה. המלך חסן לחסותם בלא כנופיו אבל אזלת כל יד להקים סערת העם לדממה ולשכך חמתו מעליהם ויפלו מהם בחרב ובאש יותר מעשרת אלפים איש וכל היום בא לאורר הממשלה *". אבל הדברים האלה מופלים בספק גדול אחרי כי הסופר הפולני דלוגש החי קרוב לזמן ולמקום המעשה וידבר בספרו Hist. Pol. p. 1090 גם ע"ד המגפה ששררה בקצה פולניה ויספר שם ע"ד הדריפות וההריגות שסבלו ב"י באלות אחרות, לא הזכיר מאומה מכל מה שכתב הסופר האיטליני, וידענו גם ידענו כי הסופר דלוגש מביא בספרו גם תלחות ורציחות שמתלו לסעמים את היהודים בפולניה ולא יעלים דבר גם מזה, ולו קדם המקרה הג"ל לא הכחידו מחד לשונם ויכתבו אותו בספרו. גם הסופר הפולני Bielski החי קרוב לזמן דלוגש ויספר בספרו Koron. Pol. 197 כי המגפה שררה גם בקראקא בשנת 1360 וימחו בה עשרים אלף איש בעיר הזאת לבדה, לא ישא על שפתיו אף דבר מכל הדברים הנזכרים למעלה בנוגע לדריפות היהודים בפולניה לרגלי המגפה ששררה גם בה.

*) Muratori scriptt. rerum Ital. T. XIV, a. 1348.

ורודפיהם, אשר לא נתנום השב רוח, בקשו ויחישו להם מפלט — ביחוד יהודי אשכנז בשנת 1349 — בפולניה וימצאו בה מנוח לכף רגלם. היהודים התערו בה כאורח רענן ויחיו חיי שלווה השקט ובטח את שכניהם הנוצרים בני העמים השונים שישבו בקרבם. הנוצרי לא קנא את היהודי — יאמר טשאצקי — והיהודי לא צרר את הנוצרי, ובפרוה המסחר בצל החתופש ברכו שניהם, הנוצרי בבית התפלה והיהודי בביה"כ, את ד' בעד ארץ מולדת אחת ומשפט אחד. גולי אשכנז הביאו אתם לפולניה הן עתק וכסף תועפות¹ ובעזרתם — בעזרת הסכומים העצומים שהובילו שי להמלך — יסד קזימיר הארץ על מכוניה בסדרים דרושים ומחכמים ויבן ערי משכנות ויהפוך בתי חמר ועץ לבתי אבנים, מקומות ציה לארץ שתולה בניה². בכל פעם ופעם עת שחה לעפר נפש אחינו במערב לרגלי הרדיפות אשר השתרגו עלו שם על צואריהם מתגרת ידי המושלים, אוו להם למושב את ארץ פולניה בראותם אותה כי נעמה וחקה אחת ומשפט אחד לה לגר ולאורה, וירבו ויעצמו בה בסאד מאד עד כי ברבות הימים גדל מספרם — מספר האשכנזים³ — על מספר אחיהם דפולנים ויד הראשונים גברה על האחרונים וישכחו מהם גם

¹ גם נוצרים הביאו אתם מאשכנז לפולניה הון עתק וכסף תועפות ויאספו כי יועץ העיר קראקא Wernicus יליד אשכנז עשה משהו גדול ויקרא לנתינו מנכים וסדים ויהן נכחיה מהם מהנה מיוחדת ולמלך קזימיר הגדול נתן מתנה חסר מחירה עלה למלך חלק רבובים Grabowski, Starozytnicze Wiadomości o Krakowie str. 170. בעל "מח דוד" מביא נ"כ (ח"ב) את הספור הזה וח"ל: "בקרקהא היס אחד מאנשי העיר שמו וערניקוס אשר הסעיד אליו את המלך קסמירוס ואת הקיסר — קראלוס — ועיד סלג עשרה מלכים דוכסים וזלס, ולאחר הסעודה נתן לאדונו מלך פולן מאה אלפים רבובים לדוכן ולמנה נעשה בשנה קצ"ו חלק ס"ו לנוצרים".

² Długasz, Hist. Pol. 1164; Grabowski, o żydach w Koronie 4, p. 9.

³ גם נוצרי אשכנז החישבו פעם בפעם בפולניה ויאחו זה עד כי ספח אשכנז וכחזה היו נהוגים גם בבתי הסקידות עוד בשנה 1301 כאלר עיניו רואות מכתב מכתה ציה המונה סס בלרכיו סכחוב בלשון אשכנז. Grabowski, Staroz. o Krak. s. 4.

את שפתם ⁽¹⁾. גם מארץ צרפת באו פעם בפעם יהודים רבים ויתישבו בה ויסחרוהו, ועליהם ועל הנוכרים לפנייהם יסובו דברי הרמ"א בדרכי משה" טו"ד סי' כ"ג סק"ד: „כבר פשט המנהג בכל מדינות אלו שהם בני אשכנז וצרפת כדברי רש"י והמרדכי ומהר"י“.

בימי המאה ההיא — המאה הי"ד — עוד בראשיתה בשנת 1300 בימי המלך וואצלאב השני (1305—300) מביהם ⁽²⁾ כבר נטו יהודים את אהלם בקראקא, אשר היתה בימים ההם בשנת 1320 לעיר הראשה לכל הערים ומטרפולין לכל ארצות פולין. בשנה ההיא — בשנת 1300 — אנהנו רואים מתוך ספרי הארכיב שם יהודי נזכר בין הנבחרים אז לשופטי העיר קראקא הנקובים שם בשמותם ⁽³⁾. ראשית מושב היהודים בעיר הזאת ועקר דירתם בה בכל שנות המאה ההיא היה „רחוב היהודים“ הנקרא אח"כ בסוף המאה הי"ד ⁽⁴⁾ „סט. אננאגאססע“ אשר זה שמו מאז ועד היום הזה. בתים וקרקעות היו לב"י ב„רחוב היהודים“ ולא היו נופלים מיתר האזרחים בני העיר, וחקה אחת ומשפט אחד היה לכל

⁽¹⁾ Zunz, Ritus d. Sinag. Got. 73.

⁽²⁾ וואצלאב מלך ביהם ההחזק לאוריד לאין אה כבוד השליט, אה שפס ואה לאומייהס, וינהיג בשולחני גם אה שפת אשכנז בבתי הספרות ווספת על לשון רומית שהיה נהוגה בהם, ויפקד הילך פקידים ונציגים אשכנזים בכל מדינות מלכותו, ולכן עיינו רואות עוד בשנת עלוהו על כסא המלוכה בשולחיה, בשנת 1300, כחזרה אשכנזים בספרי הארכיב פה, שנה אחת קדם מאחר לדעת גראצובסקי בספרו Staroż. wiadom. s. 4.

⁽³⁾ In disem selben iare in aller heiligen abende (31. Octo—1300) wurden dise ratheren gecoren... Unde diz sind die shepphen: her bertold heren Jupoldes sun, ... „her Cunce des iuden eide m“, Piekosinski, Monumenta T. IV p. 4.

⁽⁴⁾ לדעת Szujski במקדמו לספר Monum. הי"ל נד 49 נקרא „רחוב היהודים“ בשם „אננא“ בסוף המאה הי"ד, וכפי המלחמי בספר Cod. Diplom. Univers. Crac. p. 18. מלך שם רחוב סט. אננא עוד בשנת 1394.

יושביה מבל שים פדות בין עם לעם ודת לדת. בתוך עמי הארץ ישבו שלווים ושאננים, ובתי כנסתים ומועדם לכל חי עמדו בקרב שכניהם הנוצרים ובקרב בתי תפלותיהם¹⁾ וקברותיהם בלי כל מחרד ומפריע אותם. בימי ממלכת וולדיסלב לוקיסק קוימיר הגדול, בימי האב ובנו, אנהנו מוצאים „ברחוב היהודים“ עברים ונוצרים יושבים יחד ועושים מסחר וקנין איש את רעהו ומוכרים ולזו בתים וחצרות, רחים וקרקעות. לפי הנראה נקרא הרחוב על שם היהודים על כי התישבו בו בראשונה או על כי גדל מספר יושביו העברים על שכניהם הנוצרים, ואולי זה וזה גרמו לו להקרא ע"ש הראשונים. ביהוד בימי קוימיר אנהנו רואים יהודי קראקא עולים על גפי מרומי הזכיות ואוכלים מפרין ושבעים מטובן כנפשם שבעם, שולחים בכל מסחר יד ועושים בו חיל וכביר תמצא ידם בכל פנה שהם פונים, מלויים כסף בנשך ותרביה לנוצרים ולבניהם תלמידי האוניברסיטה²⁾, והכסף נושא להם פרי טוב, פרי מעשר את בעליו. כל טוב סחר הארץ, יבולה ומרכלתה, כמו מכרי המלח בויליטשקא ובבוכניה בערים הסביבות לקראקא בידיהם היו נתונים בחכירה וגדולים ונכבדים הם בעיני הממשלה ורבי המלוכה ובעיני מרום עם הארץ. בין שלשה בתי המרחץ שהוקמו מטעם המלך קוימיר בקראקא לטובת יושביה

¹⁾ גם בספוח עמד זיכ"ל מול בית הפרס הדומיטקי בלי כל שן ומספר, Starozytności Pols. T. II p. 300; Lukaszewicz, Obraz historyczno — statystyczny miasta Poznania I, 72. ²⁾ מטעם המלך קוימיר הורש נהם להלווה כסף גם לתלמידי האוניברסיטה על ערבונו בטוח ולקחה מהם גדול מכל מדי חמש בחדשו ולמסרה זו נמנה מלווה יכולי אחד — בנצות הכיס גם יתגר — ממנה האוניברסיטה ולאחריה.

Corporis juris scholastici pro Univ. Crac. pars. I. p. 7, 25; Acta rectoralia a. 1648. p. 232.

בשנות המאות האחרונות נסעו המלויים כסף לתלמידי האוניברסיטה עם אחיהם היהודים על השוקים וידיים להיות להם גם לממן ולמחסה מזני פרעון התלמידים.

Act. rector. a. 1688, p. 475; Muczkowski. Mieszkania i postępowanie uczniów Krakowskich str. 55.

— נוספים על בתי מרחץ פרטים שהיו לה — עמד אחד מהם ברחוב היהודים, דבר אשר היה גדול ונכבד בימים ההם. אצילי פולניה, אשר קנאת הדת לא מצאה מעולם מסלות בלבבם ונודעים מאז מקדם לשם ולתהלה בתור סבלנים מצוינים באמונות ודעות, אהבו את ב"י ויושיטו להם יד פתוחה ובמצאם את לבבם נאמן לפניהם דבקה נפשם בהם ויקרבו כמו נגיד וישימו בהם וביושר להם מבטחם ואמון רוחם. היהודים היו רוח החיה באופני עסקי האצילים, בבית ובשדה, ודרושים לכל חפציהם; היהודים עמדו בתוך בין האפרתים ובין העירוניים והיו לאנשי הבנים בעניני העיר, בין שריה ובין יושביה, ויעמדו במדרגה יותר גבוהה ורמה מכל האזרחים. יהודי כי המיר דתו בדת השולטת בארץ עלה מהרה בבואו בבריתה החדשה, באמונות הנוצרים הרומית, למדרגת "אציל" ולא כן האזרחים בני דתות אחרות. ואמנם לא מעט הועילו ב"י להרמת קרן העיר ולהרחבת גבול המרימ שבקרבה. בעת אשר האכרים עיניהם ולבם היו נשואים רק אל העבודה והעירוניים הלכו עוד בעינים עצומות והצטמצמו והתכווצו רק בחוג צר ומרכז מצומצם והאצילים היו רק על חרבם ואהבו לנום ולשכוב סרוחים על ערשותם, — הצטינו היהודים בכל משלח ידיהם ויעזרו הרבה להתפתחות המסחר והשתלמותו. אולם הצטינותם בכל פנותיהם והיותם חוכרים בממלכה בעלי עבדה רבה ואיזה שלטון או שררות, עוררו עליהם חמת בני העם וירגנו כי יד היהודים באמצע מצבם הרע ובגללם ילכו קודר בלחץ משא העוני העמוס על שכמיהם, משא לעיפה.

הלואת כסף על שטרות ועל אפותיקי, על משכנות ועל בתים, על חלקות אדמה ועל נחלות שדה וכרם, אחד העסקים אשר לקחו חלק בראש עניניהם וראשית דרכיהם ויקחו את כל לבבם בזמן ההוא, העסק הזה יצק שטן וגפרית על אש החמה והמשטמה להם ויגריל עוד את המדורה. השנאה שנפתחה להם כסדקן של מחט רחבה ונסבה כפתחו של אולם. אורחי העיר אשר עינם צרה בכבוד היהודים וברכושם כי יגדלו וירבו מיום ליום, נפשם ירעה להם מאד ויוציאו עליהם דבתם רעה באוני

הממשלה. יבאישו את ריחם לפני חוריה וסגניה לאמר כי היהודים יאכלו את כל יגיע כפם. להשביח את שאון גלי הזעם אשר סערו עליהם כים נגרש, התעוררו המלך והשרים ויגבילו בועד וייסליצא בשנת 1347 את זכויותיהם בעסקי ההלוואה ויוציאו חוק כי האבות אינם ערבים בעד חובות בניהם ונאחרי כי אין קץ וגבול לנשך ותרבות והנושך לא ישבע כסף, הדת נתנה כי אסור לקחת רוחים יותר מגראשעין אחד לכל מרק מדי שבוע בשבוע, ואם יעברו שנתים ימים על כסף המלוה ולא יתבע היהודי את הנוצרי להשיבו לו, לא תהיה כל זכות ליהודי לדרוש ממנו את הרבית אשר עלתה עליו אחרי שתי השנים ¹⁾. גם אחרי נתנית החוק הזה, אחרי עבור עליו עשרים ושנתיים ימים עוד שומעים אנחנו תלונות ותואנות על היהודים זעומי נפש משנאיהם ומקנאיהם. תושבי קראקא, אשר חלק גדול מהם היה מביהם ומאשכנו ואשר הסכן הסכינו לראות שם את עמנו ממושך ומסורט, מבוזה ומבוסה, לא יכלו לשקוט במכונם ולהביט איך עושה חיל בפולניה ונהנה מזיו הזכויות כמוהם וידו אווזת גם בעסק הלוואת כסף בנשך ותרבות המביא לו הון רב ואוסר להם לשלוח בו יד ²⁾, ויחבלו תחבולות ויחמסו מזמות להגדיל עליו עקב ולהשכין לעפר כבודו, וישתמשו בכל מקרה למצוא עונו ולהביא עליו שואה. האזרחים פערו עליו פיהם לבלי חוק ויצרחו מר על העושק ועל המוצה, על השוד ועל הימס אשר יעשה להם — לפי דבריהם — ויאשימוהו כי יקח מהם בחזקה את רכושם וישדר רבצם ויגרשם גם מהסתפת בנהלתם. "היהודים — התאוננו באוזני הממשלה — גרשו את ניקליי בורקהארד עם אשתו מנכסיו ומירקלין עם אשתו ובניו גם מן העיר וכמוהם

¹⁾ Vol. Leg. I. p. 33.

²⁾ בשנת 1831 יאלה פקודת נמלה מטעם התגמין גרוט מקראקא כי יסור לטערים ללוות כסף בנשך וכל מי שומה לא פיו כיהודים כנגיד כבודים כנזרים וכעוזי חלילים ולא יקבר בקברות הנוצרים: Starodawne Prawa Polsk. Pomniki T. IV p. 36.

גם את וולדיסלב קווימיר בוויפם עליו שטר חוב ונחרץ משפטו לשלם להם על לא דבר. בן היהודי ליבקו — הוסיפו להלין עליהם — נפצע ואיש אחר, לא המוצע, נאשם והושם במשמר ימים כבירים על לא כל חמס בכפיו; היהודים יקנו חפצים גנובים, ואם בעליהם יחפצו לקנותם בחזרה מהם עליהם לשלם מחירם פי שנים ושלושה כפי שוים; היהודים יסתירו את הגנבים בבתיהם והיה כי ישאלו ויחקרו אחריהם וענו ואמרו כי לא היה גנב אצלם. ויקר מקרה כי כחש יהודי וישיב כי אין בביתו גנב ואחרי הדרישה והחפוש מצאחו השומר טמון במלתחת הבית¹⁾ כל קורא דבריהם יראה ויבין את השקר המבצבץ ועולה מבין שורותיהם, את רוח השנאה המדברת מתוך גרין אויבי עמנו מבקשי רעתו; כל קורא הדברים בתמו יראה יבין כי רק תואנה בקשו האזרחים על ביי ולא כצעתם הכאה עליהם העסיקו סרה, השחיתו התעיבו עליהם, אבל גם יראה ויבין כי לא נקו היהודים מכל עון וכיון שנתנה להם רשות לנשוק היתה נשיכתם נשוכת שועל ויש אשר באמת עברו ברית ויפרו הוק, וחקי קווימיר הנזכרים למעלה והלאה יוכיחו.

נאמנים פצעי אוהב אף כי יכאיבו לב אהובו, נעימים ויקרים לנו חקי קווימיר המלך הישר באדם, אם גם יגבילו זכויות היהודים ויכללו דברים בוטים כמדקרות חרב, על החקים המגבילים בעניני המלוה שנוכרו למעלה הוסיף עוד המלך לתת לביו את החקים האלה: א) אחרי כי היהודים יתחרו לקחת מנוצרים מנשך ותרבות את שדותיהם וקרקעותיהם, לכן שמנו לחוק כי אסור יהיה ללוח כסף על חפצים דלא ניידי. ב) אם יהיה יהודי שטר חוב על קרקעות לא יהיה לו כל תוקף ועז והנוצרי יסיר משלם חובו. ג) אם ילוה יהודי לנוצרי כסף על משכון²⁾ יחזיק שמנו יותר משלושה פפעניג לששים גראשין מדי שבוע³⁾ ויבטיח וי לא תהיינה ליהודי זכויות יותר מאשר לנוצרי, כי לא יאית כי לעכר תהיינה זכויות יותר מאשר לאדון, ומן זכות

¹⁾ Piekosinski, Monum. I. IV. p. 23.

השטר הוא רק שלש שנים. ה) כל הזכויות לבני אשר הן למרות רוח הכנסיה הנוצרית או חקי הממשלה, הן בטלין ומבטלין, לא שרירין ולא קימין ¹⁾.

במים ההם בשנת 1368 היה היהודי Lewek יושב העיר קראקא, חוכר המלח בווייליטשקא ובבוכניא ²⁾. ע"ד הקצין הזה אשר מכלעדי החכירה לא נודע ממנו דבר עד היום ואשר הרב מהרחין דמביצר ז"ל בקשני לחקור ולדרוש אחריו בבית העקר היגילו פה ³⁾, מצאתי כי היה לו בקראקא בית ⁴⁾ ובנים ובני בנים ויהיו לו גם עסקי מלוח ויתן את כספו בנשך גם לצרכי העיר. מתוך כתבי הארכיב אנהנו רואים כי היהודי «Lewko» ⁵⁾ הלוח לצרכי עשרים ואחד מרק ולו שטר חוב על מאה מרק, ועל כי שר העיר לא ערב בעד הכסף והלואה היתה רק ביריעת סמני אינה מחויבת היא לשלם לו מאומה ⁶⁾. דעת לנכון נקל, כי ביחוד גדלה עליו צעקת האזרחים ותתך כאש חמתם על

¹⁾ Starod. Praw. Pols. Pomniki T. III. p. 172.
לא נזכר בזה שנה נתנו המקיס הלוח וקרונה הסערה לאמת כי אחרי עזר הכנה שנים למי קזימיר משנת 1347 ילאו אלה לאור באחרים שנים ונלכות.

²⁾ Helcel, Starodawne Pomniki I p. 218; Biblioteka Warszawska 1859 str. 813.

³⁾ ראה «ונכתני בקורח» לד 24 להרב דמבילר ז"ל ש"ל בנחמיה מיוחדת יצ"ל בנספחה" שנה רביעית לד 216.

⁴⁾ בשנת 1394 אנהנו רואים את Lewko מוכר את ביתו העמוד נרחב ס. אנה Codex Diplomaticus Univers. Stud. Gen. Crac. I. p. 18.

⁵⁾ «לעווקא» היינו «לעווקא» ושניהם איש אחד הוא.

⁶⁾ פקס לד 25. — Piekosinski, Monumenta T. IV p. 28.
אנהנו קוראים כי בחלפות אין כלי נשק אחרי כי נשק הבית עם כל כלי זין שהיו אזורים זו וזעלי העלמא אינם חפלים למכור כלי נשק בלי כסף מזומן והיהודים מנאכים לחמו -- בהלואה -- לבית הפקודות.

היהודי אשר נשא חן וחסד מלפני הממשלה ותכון עמו יד שריה ורוזניה, על היהודי אשר מכריה-המלה היו לו בחכירה ועבדים רבים סרו למשמעתו ויהיו הוא ובניו ונכדיו גם מלוים כסף ברבית, כי גם בניו ונכדיו אחזו בעסקי נשך ומוצאים אנחנו בשנת 1398 את היהודים, "ישראל Chanaan ואברהם בן "לעווקא ז"ל" ¹⁾ מלוים כסף לנוצרי ²⁾. ל"לעווקא" היה עוד בן הנקרא Chanaan וכןראה "ישראל כנען" הנזיל ענינו, "ישראל כנעני" ונקרא ע"ש אביו כנהוג בימי קדם וכאשר גם כתבי הארכיב יוכיחו, גם לבני "לעווקא" ונכדיו היו בתים בקראקא ואנחנו רואים את כנען ואת בנו יצחק מוכרים לנוצרים את בתיהם העומדים ב"רחוב היהודים", הראשון בשנת 1412 בפני ב"ד של ישראל — והשני בשנת 1436 ³⁾.

מרגרי חול קטנים ידובקו רגבי עפר גדולים ומהם יהיו הרים נבוהים אשר לשמים יעלה שיאם וראשם לעב יגיע. מדברים קטנים בספרי הארכיב יגלו לפעמים גדולות ונצורות אשר מהם יתד ומהם פנה לבנין קורות עמנו ולשכלולו. בשומי זאת לנגד עיני אמרתי אספרה אחת לאחת מרשומות הקדומות שמצאתין שם לקורות יהודי קראקא בימי המאה הי"ד, אוציא בספר צבא עניניהם וכלם בשמותם אקרא, אם כי דברים פרטים הם, כי אין בכלל אלא מה שבפרט, ולפעמים יגיע שביב אור מעט היוצא מענין פרטי החשך הפרוש על קורות עדה שלמה ועם כלו: א) בשנת 1312 קנה היהודי Dobrensko מנוצרי רבע אחד וחצי רבע בית וקרקע ב"רחוב היהודים". ב) בשנת 1313 מכר נוצרי אחד ליהודי מיכאל ובנו נתן את חצרו ב"רחוב הנזיל". ג) בשנת 1314 קנה היהודי Sampson מנוצרי חצי בנין חצרו

¹⁾ "נמלת" "מז"ז" סמונזאס זכנתי הארכיב משנת 1398 אהמו רואים כי נסנה ההיא כנר הלך לעווקא לעולמו.

²⁾ Piekosinski, Monumenta IV. p. 185.

³⁾ Codex Diplom. Univer. stud. gener. Crac. I, p. 101, 186.

ברחוב הנ"ל. ד) בשנת 1324 מכר היהודי Jordanus לנוצרי את חצי חצרו ברחוב הנ"ל. ה) בשנת 1335 קנה היהודי Koslino מאציל אחד ארבעה בתים שעמדו לצד מזרח מבית הקברות של ישראל. ו) בשנת 1338 מכרו אלמנת מיכאל עם כל בניה וחתניה ושמו Muschin, חתן מיכאל, את בית החומה עם הקרקע ובית קטן לנוצרי אחד.¹ ז) בשנת 1339 קנה נוצרי אחד מאלמנת ראובן וכל בניה את הבית ובנין החומה ועם הקרקע שעמדו ברחוב היהודים. ח) בשנת 1342 מכרו אלמנת אליהו ואחותה וניסה Jordanus לנוצרי את חצי הקרקע ברחוב הנ"ל. ט) בשנה הנזכרה מכר היהודי Merkelinus חתן Koslinus ליהודי יעקב בית וקומות קרקע עם בית רחים. י) בין היושבים כסאות למשפט בשנת 1382 נזכר גם היהודי ניקלוי. יא) בשנת 1392 מכר היהודי Leika את ביתו לקונול העיר קראקא. יב) היהודים Josmano ושמעל בן שמואל מכרו את בתיהם שעמדו ברחובות „בט. אננא“ והיהודים, הראשון בשנת 1393 לבנין האוניברסיטה² והשני בשנת 1395.³

¹ הנוצרי מכר חצי זה כל מה שקנה מ"למנת מיכאל לחיט נחלר סמלך.

² נכתב המכירה המונה נזכרים מספר 5587 שאמר וקיס לוחו סמלך ולידיסלג ינילו נקדל ילסמלן מ"ח סמלך Camere nostre «servus fidelis» — עבדו סמלך. — על וקיס יבית סמלך ילסמלן סוקדס סלויניזדזסס Univer-Wiadomości o założ. syt. s. 17.

³ כל הסמוכות הקדומות סל"ל נדפסו מכתבי סל"ל לספרי סלס Piekosinski, Monumenta VII. p. 28, 31, 33, 75, 124, 138, 142, 157, 160, 510; Monumenta IV p. 82; Codex Diplom. Universit. stud. gener. Cracoviensis I. p. 14, 21.

קאזימיר הפיאסטי כן גם קאזימיר היגילו (92—1447) הראה לב"י אותות כבוד ואהבה וישם עליהם את עינו לטובה. לא למד אל דרכי אביו המלך וולאדיסלאב ולא פנה כמותו אחרי עצת שריו ומתי סודו חורשי רע על עמנו. כגובה שמים מעל הארץ כן גבהו דרכי הבן מעל דרכי האב; בעוד אשר וולאדיסלאב היה מלך קנאי, מסור בכל לבו לכנסיה הנוצרית, הנה בנו קאזימיר היה מלך סבלן, חפשי באמונות ודעות, ולא הרבין ראשו לפני שלטון הדת וראשי כהניו ולא נתן אותם להתערב בענינים המדיניים¹⁾ ויתן לישראל על אפס ועל המתם את כל זכויות בוליסלאב וקאזימיר הגדול, ויאשרן ויקימן ויחדש את כתבן בכל תוקף ועוז אחרי עלותו על המוקד בפונא בשנת 1474²⁾, ויוסיף עוד עליהן חקי חפש וחרות אשר היו לא לפי רוח הכנסיה המתהלכת בארץ. שונאי עמנו, המציצים כעשב השדה בכל עת ובכל מקום שיגדל מספרו וירב כבוד אשרו, וביחוד השונאים מבני הדור הישן, דור וולאדיסלאב השני ובנו הבכור וולדיסלב השלישי³⁾, דור חקים מעיקים לב"י יושבי פולניה, לא נתנו דמי לנכליהם הרעים ויחבלו מזמות להפוך את לב המלך לשנוא את עמנו ולהשיב את החקים הישנים מימי מלוך אביו ואחיו לאיתנם הראשון. בראש האויבים עמדו החשמון אולישניצקי וארכיהגמון דלוגאש — סופר, קורות פולניה וציר בפרוסיה, ביהם ואונגריה, — שני כהנים גדולים, נשואי פנים ואנשי שם מקראקא, אשר לקחו להם את האמונה השולטת לקרנים, קרני ברזל, לנגוח בה את ישראל ולרדפו על צוארו. "עתה" — כתב אולישניצקי במכתבו אל המלך בשנת 1453 — "אדבר בזה על דבר הנוגע עד נפשי, על דבר הזכויות

¹⁾ Długosz, Hist. Polon. II. p. 157. Leipzig 1720.

²⁾ Perles, Geschichte d. Juden in Posen, S. 290, (Frankel, Monatsschrift XIII. 8).

³⁾ וולאדיסלאב השני מת בשנת 1386 עד שנת 1434 ונזן וולאדיסלאב השלישי — משנת 1434 עד 1444.

והחריות שנתת להיהודים, אשר איך בפני ולעיני לא אבה לאשרן ולקיים אם כי הציעו לפניו מתנות רבות, ואתה — במרם אשר נועצת לא אתי אשר הייתי אז בקראקא ולא את היועצים — נתת להן כל תוקף ועז נגד האמונה הנוצרית ודתה. אל יהי דבר זה קל בעיניך והבינה כי בעיני האמונה הנוצרית ודתה לא תוכל לעשות כל מה שלבך חפץ. לכן הנני מבקש מאת רוממותך ומפיל תחנתי לפניך שתואיל לבטל את הזכויות האלה. הראה נא כי מלך נוצרי הנך והסר ממך דברים אשר לא יתנו כבוד לשמך ומהן תצמחנה עוד רעות גדולות¹⁾. "היהודים" — דבר במ דלוגאש סרה — "יוציאו מקרבם רוח קטב מרירי וריח רע נודף מזכויות קיימיר²⁾ והן למרות הדת הקדושה ובשבילן באה בשנת 1454 המפלה כבויניצע³⁾, חמת אף ד' על המלך ועל עמו⁴⁾. אל שני ראשי אויבי עמנו מפולניה נלווה עוד שלישי מחוצה לה, הוא הכמר הפרנציסקאני, צורר ישראל הנודע קפיסטרנו, אשר נקדש ונערץ בסוד קדושים ואפיפיורים ומלכים, וכבר בקעה והמליטה שנאתו העזה לבני ביצי צפעוני בארצות רבות, כמו אשכנז, באואריה, שלזיה, מורביה ואוסטריה. בעת ההיא רבו כמו רבו בפולניה הנוחים אחרי דעות הוֹם ושטתו החדשה באמונת הנוצרים, אשר פלסו להן נתיב בארץ הזאת עוד בראשית המאה החמש עשרה — וביחוד בקראקא — ותמצאינה להן אונים קשובות ומחזיקים נאכנים בהן גם בין מרום עם הארץ, בין אפרתיה וחוריה אנשי השם, עד כי גם בחצר המלך הסתופף כהן מחזיק בשטת הוֹם

¹⁾ Długosz, Hist. Pol. II. p. 122; Gumplowicz, Prawodawstwo Polskie s. 152—53.

²⁾ Długosz, Hist. pol. p. 1109.

³⁾ נחלמחמו חמ טרי הלנז — קרייליסטער — מלחמת הסלג עשרה שנים.

⁴⁾ Długosz, Hist. Pol. II. p. 122; Gumplowicz, Prawodawstwo Polskie s. 152.

ויערוך בהיכלי עבודת האלהים ויעלה עשן באף החשמן אולי-ש-
ניצק, אשר זהחרה למחות בידו ולהפריעהו מעבודתו זו ¹⁾.
לפצור את חומת הדת הנוצרית — הרומית, אשר בקיעים
נראו בה לרגלי מתקניה מפלגת ההוסיתים אשר עלתה אז בפו-
לניה למרום קצה והשא חן וחסד מלפני המלך ושריו לסבלם
ולסוכך עליהם באברתם ולרצות עונם הגדול מנשוא, בא קפיסם-
ראנו לקראקא בשנת 1453 ביום 28 אוגוסט — בהשתדלות
החשמן אלעשניצקי ²⁾ — וימצא בו מין את מינו, אלעשניצקי
הזרזיר את העורב. קאפיסמראנו שחר למוסר את אזני המלך
וייביתו על פניו ויאים עליו בכל מרעין בישיין כי ינהם באחריתו
ומרה תהיה לו אחרית מלחמתו את שרי הצלב — קרייצריט-
טער — אם לא יסיר צלו מעל היהודים וההוסיתים ועומי נפש
הכנסיה ואנשי הרמה. בכל ימי היותו בקראקא כשמונה חדשים
ויותר לא מנע מהעתיר על המלך דברי אימה ובלהות ומהפציר
בו השכם והפציר שיבטל את חקי החופש והחרות לבני אשר
כסלון ממאיר וכקוץ מכאיב המה לכל הירא והחרד לדברי
האמונה ולכל היושבים החוסים תחת שבט מלכותו, ובכל
דרשותיו הרבות שנשא בראש ההוסיות בתוך קהל ועדה לאלפים
ולרבבות אנשים נגד מפלגת המתקנים החדשים ההוסיתים, לא
חדל להשליך שקוצים גם על ישראל ועל אמונתו, על דרכיו
ועל זכויותיו, ויסת בו כמובן את המון העם בדבריו אשר הלכו

¹⁾ Długasz, Annal. pol. M. s. part. 3, l. II. Anno
1433; Cromer, lib. 17, p. 271; l. 20, p. 302; l. 21, p.
311. המלך — וולדיסלאב שטמך אז על פולניה — הדין ונכחזים אל
ראש המתקנים החדשים הנקראים על שמו „הוסיתים” וגמלא הנכחז מלח
„הוס” אל המלך משנת 1412 הונונה צנילזחיקה נווין נכ”י מספר 4902.
²⁾ לנצקא אלעשניצקי שכתב אל האפיפיור ניקוליי החמישי השכם
וכתוב כי כחון לקדם פני הדעה הנצקא לוח הנוצרית — הדומית מכת
ההוסיתים שחגל ומעט מיל מיוס ליס. Bukowski Dzieje Reform.
w Polsce I. s. 50.

מחמאות ויצודרו נפשות רבים וכן שלמים¹). אבל כל הפצרותיו והוכחותיו ומשאותיו לא עצרו בה להפיק את המלך לאיש אחר, להניא את לבו מאחרי ב"י, ולא נגרע דבר מכל זכויותיהם לבל פרטיוהן. אם כי גדולים ונכבדים היו אלעשניצקי וקפיסטרانو בעיני המלך ועל פני כל העם נכבדו; אם כי אלעשניצקי אהז בידו את רבן הממשלה ועל פיו יצאו ויבואו כל עניניה במות המלך וולדיסלב השני ובמלוך אחריו בנו בכורו וולדיסלב השלישי בהיותו עוד צעיר לימים בן עשר שנים; אם כי המלך יצא לקראת קאפיסטרانو בבואו לקראקא ויראה לו כל אותות הכבוד והפאר וקאפיסטרانو נקרא מאת המלך ליום חתונתו — 9 פברואר 1454 — לקדשו ולהביאו בברית הנשואים את אלישבע ארכידוכסת מאוסטריה², בכ"ז לא הלך לבו אחריהם ולא נשא את פניהם בדבר ישראל וזכויותיו. בעוד בארצות אחרות — הנוכרות למעלה — מצאו דברי הכמר קאפיסטרانو מסלות בלב מושליהן והיו נשמעים בדברי האורים ונרדפו שם ב"י לרגלי בואו, נגרשו ונהרגו מתגרת יד הקתולים האדוקים וגם מחמת הנוצרים החפשים בדעות ההוסיתים³ והיה עמנו השה לעולה בין הזאבים הצמאים לדמו, בין שתי המפלגות שעמדו כשני חשופי עזים מערכה מול מערכה, הנה בפולניה לא נעשה עמו דבר בכל הימים אשר גר בה קאפיסטרانو ויפיה כזבים ויגרה מדרך נגדו, לא מכת הראשונים ולא ממפלגת האחרונים, ויצא קאפיסטרانو מאת המלך ואת העיר קראקא בפחי נפש, אבל וחפיו ראש.

¹ כה עשו דכסותיו רוסי נמרץ על שומעיהן והלחינו את נפשותם עד כי יותר ממאה אנשים ונמרים גם תלמידיו נ"מ הגנוה מעיר קראקא לנדה — מן הערים הקרות — משפחות היומר משונמות נספחו על מנתת הכהנים הפרנליסקנים — אשר קפיסטרלנו היה אחד מהם — ואחי אלעשניצקי יסד לה פס קניף ונית מפלה הנקלל נסם "Bernardynów".

² Bukowski, Dzieje Reform. I. s. 50.

³ ראה "קוה" לגנץ ח"ס מל' 34—131 וספר "ענק הנבל" לר' 89 דפוס קראקא 1895.

אמנם הכרי הצורה הכמר קפיסטראנו עשו רושם נמרץ ויעוררו המה על ישראל בפולניה, אבל רק בלב העם ולא בלב המלך ושריו ויועציו, דורשי שלום עמנו וטובתו, ויסבו רק רעה עוברת והולפת ולא קימת ומתחדת. בהצות המלך את שרי הצלב ובהנגפו לפנייהם בכוניציו⁽¹⁾, באשמת הכהנים אשר בהלה נפשם בו על כי לא נתן און קשבת לדברי קפיסטראנו, ויחתרו תחת כסא כבודו ויתמכו בידי אויביו אנשי מצותו ויתפסו את בני ההמון בלבם להחב את נפשם ממנו, לרפות את רוחם ואת ידיהם מקרב, הצליח אמנם מעשה שטן בידי שוטני היהודים ויפר המלך אז — בחודש נובמבר 1454 — את כל הקי הפשם והרוחם, אשר על בטולם ועל הכמר קפיסטראנו יסובו הדברים: „אשר פגע הכומר גם ביושבי תחת המלך מפולין מלכות קראקוב וסביבותיהן אשר מקדם ומאו השבו לפלטה לבני גולה ולא האמינו כל יושבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי פולין עתה הם רובצים תחת משא המלך ושרים⁽²⁾“ אבל לא מאשר שנא את ב"י אז מאשר יקרו מעיניו שונאיהם נכבדו רודפיהם הכהנים, השיב אז את זכויותיהם ונתתי רוח אחרת אתו, כ"א מסבה מדינית, לשית לו עזרה⁽³⁾ בצר, להרבות לו עצמה והיל מכל מפלגות העם

⁽¹⁾ נבואת קפיסטראנו, אשר קימה ונשימה, נמנ"ה פתחון פה לנקדישיו ויעריליו הנשואים הנני שוא לדבר סדרם צמלך הטוב ומיטיב לנ"י — כדונאש שהנחתי דגרו צעון זה — ולהוליך שולל את המון העם, אשר זה דרכו ללכת כבהמה צנצנע חמרי מחציו הכהנים. המון אשר עוד לללו צאצאו מוכחות קפיסטראנו ודרכותיו הנאות כלענה נגד היהודים, ראש צמפלה ככוניציו כמו חלנע חלשים, כמו חרה חף ד' צמלך וישפוך עליו את זמנו על כי לא חנה שמוע בקולי, על כי לא שגר פקודת קפיסטראנו וימרה את מי הכנסיה הנוצרית, אשר כל ציהם נאמן הוא.

⁽²⁾ שו"ת מהר"ם מ"ק ס"ו.

⁽³⁾ גם לכסף להוצאות העלמות היה נלך המלך, ונחלנו כי לזה לחכמים זו נשנת 1457 פשם חוש האות יפעם מאה ועשרים ושנים כסף ונשנת 1461 ארבע מאות כסף יכל המלך האחרון נתן משכן שתי ללימות

וכהניו, מאשריו ומדריכויו ולהוציא לפעלת אדם את מהשבותיו המדעניות, וסוף הדבר מוכיח על תחלתו. בשנת 1467 בהבטל הסבה, בקום סערת המלחמה לדפמה ובשוב המלך בשלום למכון שבתו ובהכנע אויביו תחת רגליו, בטל גם המסובב והחקים הטובים שבו בכל תקפם ועזם כימי קדם, ישראל עשה חיל בכל פנותיו ויתענג על רוב זכיותיו אשר כמוהן לא נראו אז לטוב בכל ארצות הנוצרים¹⁾. גם בימי הקרב, בימי בטול החקים עת אויביו עמנו הרימו ראש והפצם הרע הצלית בידם, עת המלך נאחז בסבך המלחמה ובא בין המצרים, בין אנשי מצותו מתיין ובין אויביו הכהנים מכית אשר עזרתם היתה דרושה לו ויסור למשמעתם, גם בימים ההם לא חדלה אהבתו לביי, ויגן בעדם ולא נתן למוט את רגליהם ויעניש את השולחים בהם יד איש איש כפי רשתתו. בקום בני ההמון — כאשר התעוררה המלחמה נגד התוגרמים²⁾ — בשנת 1464 בקראקא ברחוב סט. אננא על יושביו היהודים ויבזום ויהרגו מהם כשלשים איש, הצילם המלך מיד עושיקהם כח ושיב לעושי המזממה כגמול ידיהם, ויוציא עליהם דינים קשים ויטיל על בית המועצות עונש שלשת אלפים כסף על כי לא מהר לבוא לעזרת עמנו בגבורים ולא עשה הובתו באמונה כמשפט³⁾ בשנת 1468 — עת אשר זכית ישראל כבר חדשו כנשר נעוריהן ושבו לאיתנן הראשון — בפרוע ההמון פרעות בישראל בפוזנא ויעט אל השלל ואל הרצה לרגלי השרפה שפרצה שם בבתי מושבות היהודים ותאכל גם בית תפלת הנוצרים הדומיניקני, גדלה עוד יותר הטאת העיר

כק וזח כק אחד. Grabowski, Skarbniczka naszej archeologii str. 116.

¹⁾ Graetz, Geschich. d. Jud. B. 8. S. 203,35.4

²⁾ נעזר נכסי הלל דרך קרקא ללכת לעזרת לונגריס נגד הסוגרים לקול הקולא סטליה האפיפיור פיוס השני בשנת 1463.

³⁾ Cromer, de Orig. lib. XV. p. 258; M. Bielski, Kronika Pols. p. 754.

בעיני המלך ויטיל עליה שני אלפים אדומים — דוקאטען — כסף ענושים¹⁾. בליטא, אשר יושביה היו זה לא כבר עוד עובדי אלילים ובימי מלוך המלך וולדיסלב השני נאלצו בפקודתו לבוא במסורת ברית הדת הנוצרית, הדת שקבל הוא עליו בעלותו על כסא המלוכה בפולין, במדינה ההיא לא מצאה מקום השנאה בת הקנאה לב"י וידה לא נגעה בהם לדעה גם בעת המלחמה עם שרי הצלב, ויהנו שם מכל הזכויות הטובות שנתן להם וויטולד — נסיך ליטא — בשנת 1338, זכויות בולסלב וקזיסיר הגדול בהוספות ושנויים קטנים לפי רוח הזמן והמקום²⁾. כהני ליטא לא לבשו קנאה כמדם לדת החדשה השלטת בארץ, ומלבד שלא היו עונים את עם ישראל כאחיהם הכהנים בפולניה, אשר עברה עליהם רוח שטנה לעמנו, רוח נוקמת נקם בריתם החדשה, עוד היו לו לסגרה וימליצו טוב עליו, ובעוד אשר ההגמון מקראקא — אלישניצקי — התחרה להרע ולהצר לב"י, הנה ההגמון מוילנא השתדל — בחברת שרים ורבי המלוכה — להשיב להיהודי יצחק המוכס מבריסק את הסחורות שלקח מידי השר הנסיך בפרוסיה היינריך ריכטנברג בשנת 1472³⁾, ובעוד אשר מיהודי פולניה לקחו חקי הפשם והרותם — בשנית המלחמה הנוכחה — בשנאת הכהנים לעמנו ובקנאתם לדתם, הנה ליהודים בליטא נתנו — נוסף על זכויותיהם הטובות והרבות — עוד משאות כיוי המלך. בשנת 1468 נתן המלך במתנה להיהודי ליוב בן שלום שלש כבדות ארץ לאחווה במחוז בריסק⁴⁾.

כאשר רבו בממלכת פולניה יקר תפארת גדולתה, יבולה ומרכלתה, סתרה ותבואתה — ביחוד אחרי נצחון המלחמה

¹⁾ Lukaszewicz, obraz hist. stat. mias. Poznania I, 73; II 262; Perles, Gesch. d. Jud. in Posen S. 292.

²⁾ Czacki, O litewsk. i polsk. Prawach str. 102; Gotebiowski, dżdża Wład. Jag.

³⁾ עיר סהלס לז 48.

⁴⁾ סס.

וכבוש פומרן ופרוסיה המערבית — כן גדל וירב בה בעת ההיא כבוד בית ישראל ונשא וגבה מאד. איש מורם מעם פולניה, אציל נכבד מאד נעלה, יועץ העיר קראקא ⁽¹⁾ Georg Morsztyn לקח לו לאשה מבנות עמנו ושמה Magdalena ויתן לה לגדל את בנותיו הנולדות לה ממנה על ברכי אמונתה, אמונת ישראל ⁽²⁾. כאשר פתח לו סוחר יוני בלבוב בית זנונים בקרבת ביה"כ הישן, נגרש היוני — בפקודת בית המועצות שם — עם הנשים השוכבות מן העיר וכל כספם וכל אתניהם החרמו ונשרפו גלוי באש ובית הזנונים היה סגור על מסגר כמעט מאה שנה עד שנת 1580, עד שקנה אותו — מבית המועצות — האלוף הקצין מריה נחמן ביר יצחק גנספה על ביה"כ ⁽³⁾ שהקימו בשנה ההיא, בשנת "ויקרא בש"ם ד" ⁽⁴⁾. בשנות המאה ההיא — המאה הטי' — וביחוד באחרית ימיה גדל מספר היהודים בקראקא מאד מאד, וכאשר ענו שונאיהם אותם בארצות אחרות — באשכנז ובביהם — כן הרבו להעתיק בה את מושבם, בקרית מלך, עיר רוכלת עמים, לברכה בקרב הארץ. בימים ההם אנהנו מוצאים את יהודי קראקא גרים ברחובות "סמ. אנא", "סמ. יאנא", גארנצארסקא" — הנקרא אח"כ Golebia — ו"שפיגלר" ⁽⁵⁾, אשר שמו היום "סמ. טומאשא", ולהם בתים

⁽¹⁾ לעלעוועל נספרו "קורות פולניה" ח"ג ז' 380 קורא לזהו זכר Jan ודאזיס דברי דלונגא — הרי עמו בזמן וצמקוס אחד בקראקא וזלים ידע לזהו — הקורא שמו Georg, וכן מזכר רבוב זכרז החזיר (ז"י) ההער 2).

⁽²⁾ דלונגא, היסט. פול. 475. להאציל נעלה מאדשעין וזלשמו העזירז מאנדאלענא היו מכרי המלח בוויטעליטשקא ובזלחניא בחזירז משה 1459 עד שנה 1472 וזמות שזירז מכרו זכרז החזירז Metryki Kor. C. 11. s. 266; Bibliot. Warszaws. 1859 str. 814.

⁽³⁾ Caro, Gesch. der Juden in Lemberg S. 15.

⁽⁴⁾ זונדו, חזקי זס ז' 173 ס' המ"א.

⁽⁵⁾ נלחנלחוסקי מזכיר נספרו Starożytn. Wiadom. o Krak. str. 293 זס היקודי נדק זסיו לו זשי זירז נדחוז זס.

ונכסים, הון ועושר, ושלישה בתי כנסת, אחד ברחוב גארנצאר-סקא¹⁾, ושנים ברחוב סט אנא²⁾. בשנת 1412 אנתנו רואים את האשה העבריה שרה אלמנת שמערל בן שמואל³⁾ נותנת במתנה את שני בתי העומדים ב"רחוב היהודים" — הוא רחוב סט. אנא — לשני בניה המומרים Stanislaw et Catharinae⁴⁾. קרוב לעת ההיא — עת ממלכת וולאדיסלאב השני, מלך קנאי וקתולי נלהב —, בעת שבת בנו וולדיסלב השלישי אחריו על כסא מלכותו, אשר אהבתו לבני עמנו ונסיתו אליהם לא גדל הרבה מאהבת אביו וסבלנותו אותם, יאשר החשמן אלישניצקי, צורר ישראל, מלא את מקומו ויאחו בידו את רסן הממשלה בהיותו — המלך — עוד רך בשנים; בעת ההיא ולאחריה רואים אנתנו בקראקא עוד יהודים מומרים אחרים כמו את המומר Jorge בשנת 1442 — שהיה לו בית ברחוב סט. יאנא — ואת המומר Hans בשנת 1482⁵⁾, ובארץ ליטא — את המומר Stanislaw Oscheiko שהרימו המלך יאן אלברט — שמלך אחר קאזימיר יגילו משנת 1492 עד שנת 1501 — בהשתדלות אחיו אלכסנדר, נסיך ליטא, למעלת אציל בשנת 1499⁶⁾. בשנות המאה ההיא, משנת 1421 עד שנת 1434, היה היהודי אברהם Czerny המכונה גם בשם Niger, יושב העיר קראקא, חוכר המלה בוועליטשקא ובבוכניא⁷⁾. בימים ההם עינינו

¹⁾ Grabowski, Staroż. str. 293.

²⁾ Cod. Diplom. Univ. Stud. Gener. Cracoviensis II p. 262.

³⁾ היל שמכר את ביתו "ברחוב היהודים" בשנה 1395 לנזן האוגרסיקה.

⁴⁾ Cod. Diplom. I p. 100.

⁵⁾ Grabowski, Staroż. str. 293.

⁶⁾ Ryszczewski, Cod. Dipl. Pol. I p. 352.

⁷⁾ Bibliot. Warsz. 1859 str. 814. לא נזכר שם מספר. היה יהודי, אבל "דברי חורב עניים במקום זה ועשירים במקום אחר" — קדמוניות קראקא.

רואות יהודים רבים מוכרים פה את בתיהם העומדים ברחובות „סט. אנא“ ו„גארנצארסקא“ — הסמוך ונראה לרחוב „סט. אנא“ — כמו כנען, בן לעווקא הנ״ל, בשנת 1412 ושמואל בשנת 1417 ויצחק בשנת 1434¹⁾, ויצחק, בן כנען הנ״ל, ואברהם ניגר הנ״ל, ואברהם בן יעקב ושכנא בשנת 1436 ומיכאל ניגר בשנת 1451²⁾, וכפי הנראה העתיקו אז רוב היהודים יושבי הרחובות הנ״ל את מושבותם משם לרחוב „שפיגלר“ הנקרא אח״כ בגלל זה על שמם „רחוב היהודים“ כשם הרחוב „סט. אנא“ לפניו עת גרו בו ברוב מנין ורוב בנין. לדעתי שבת שנוי מקום מגורם היא, יען כי מראשית ימי המאה הנוכחית, מעת הוקמה האוניברסיטה ברחוב „סט. אנא“, לא הונהג ליושבי היהודים מתלמידיה שהרגיוזם ממנוחתם ויסיתו בם את בני העם שהלכו דרך הרחוב ולפעמים גם בהמון רב, בהמון חוגג, לבית תפלתם שעמד שם בקרבת האוניברסיטה ממול פניה³⁾.

ולמדים אלו את הסתם מן המסמך בספר Staroż. הנ״ל שמזכירו בשם עמו ואזמנתו ומספר — שם 293 — כי ה„יהודי“ אברהם ניגר מכר בשנת 1436 את ביתו ברחוב Gołębia.

שמואל¹⁾ Cod. Diplom. Univ. I. p. 101, 118, 184.

ויצחק מכרו את בתיהם להאויזבסטיה.

²⁾ Cod. Dipl. Univ. I p. 186; II p. 132; Gra.

וכן Staroż. bowski Staroż. str. 293 מכר משנת 1476 כי היה ליהודים בית הקברות אצל מנחם העיר לאזנאז ונמראה קנו להם את בית הקברות הזה אחרי שמכרו את שני בתי הכנסת עם מנחם קברותיהם—הזכרים הלאה— בשנת 1469. ונפלא הדבר כי לפניו עמדו בתי הקברות סמוכים וקרובים לבתי הכנסת כדרך בתי התפלות הגוֹלִיִּים וקברותיהם אשר יחד נגשו אֵינֶם בלחיו בשנות קדם.

³⁾ בשנת 1407 היו יהודים רבים ברחוב סט. אלא לבזה ולמסעה לעזוב ולשפטה, מחגרת ידי האפסוף אשר לא ידע רחם ויהרגו—באשמת עליית הדם שהזיף הכהן הראשי Budek דבחו על היסודים בדרשחו מעל הצמה בבית התפלה ספ. Barbara — גם נשים וטף, וקיים עם נערים. יהודים

עפ"י נבין גם שרש הדבר שנמצא כתוב כי זקני העדה בקראקא נתנו בשנת 1469 ביום 20 יאנואר בחלוּפין את שני בתי הכנסת, הישן והחדש, עם מקומותיהם ומגרשי קבריהם אשר ברחוב „סט. אנא" להכהנים הגדולים יאן דלוגוש הזקן¹⁾ ויאן דלוגוש הצעיר במחיר בית לתפלה עם מקומות ברחוב „שפיגלר" אשר שוים עלה למאתים וששים גרושין רחבים במטבעות פראג. דבר החלוּפין נגמר ונעשה ברצונם הטוב בלי כל אונס והכרח מצד הממשלה ובפני ביידי של ישראל, והוא: יוחנן חיימי'ס מדובראָנאוויטצי²⁾ הדיין ויוחנן הנאמן וסגן הדיין³⁾. ואלה זקני העדה אשר נקבו בשמותם ומלפניהם יצא הדבר למענהו: משה יעקב, נהום, אברהם מסאנדק, ויעקב נול⁴⁾.

אחרים נמלטו על נפשם ויבקשו להם משלם על המנדל שעל בית הפלה הנזכרים ברחוב סט. אנה וילחמו מזה במבקשי נפשם, אבל כאשר הצויה רודפיהם העריצים את בית ההפלה באה נאלצו הנמלטים לנסול בידיהם, ומי שהמיר מהם את דתו בדת השולמית בארץ רק הוא את נפשו הניל ולא נפל שדוד לפני בני עוולה. שאים יוכח שבתי הכחוב סט. אנה; בתי יושביו היהודים העלו על המוקד וכל הונם וכל כספם היה לבלל. „השרפה — יאמר ביעלסקי בספרו Pol. 247 — לא הסבה ליהודים נזק גדול מזה שהסבו להם הגנבים אשר בצזה גלחו את ידיהם". גם בשנת 1464, חמש שנים בערך שנמכרו בתי הכנסת, נעשו שבכוריות גדולות ונוראות לב"י יושבי הכחוב סט. אנה ונהרגו מהם שלשים איש כאשר דברנו מזה למעלה.

¹⁾ הוא דלוגוש הסופר המזון בקורות פולניה. דלוגוש הזקן ודלוגוש הצעיר שני אחים היו.

²⁾ „Johannes Chamyecz de Dobranowicze Judex" כפי הגרסה נקרא Chamecz ע"ש אביו „מיכס". הדין הזה היה מארץ זיכס כאשר מלה Cobranowicze, שם מקום מולדתו או מושבו לפניו מוכיח. האבראמאוויטצע הוא כפר בהררי לויזן — לויזשטער געבינדע — אשר בצייכס. ראה מלה Dobranowitz בספר Zaraniski, Gieograf. Imion. Słownik. str. 38.

³⁾ „et Johanes Notarius et Subiudex."

⁴⁾ Cod. Diplom. Univ. II p. 262; Archiv. Univ. 6068.

אם בעת ההיא ולפניה ישבו יהודים גם בקאזימיר, העיר¹ שקבע להם למושב המלך יאן אלברט בשנת 1494²) — לא נרע עוד אל נכון; בכל החפוש והחקירה לא עלתה בידנו למצוא על פי כתבי הארכיב מופת ברור, ברוך ומנוסה. לפי הכתבת הנמצאה מעל קופת הצדקה בביה"כ הישן, פרט המלות ("בצדק") יכון כס"א החרותות שם העולות קס"ז, עמד הבית על סבנו עוד בשנת 1407, ולפי הפרט, קול רינה וישועה" החקוק בקיר קופת הצדקה נמצא זמנו מוקדם עד האלף העבר למספרנו, זה ששנה מאות וחמשים ושתי שנים, והוא פלא! שונים הם פרטי השנים ואין להציל מפי כתבם דבר אמת. לפי

¹) קזימירז — הנסחה לקראקא — היזה צימו קדם עיר מיוחדת בפני עמיה, גדולה וכבדה, ויסי לה בית סקודה, בית מקדש ואגף נכבד וכל הדברים הדרושים לעיר באין מחסור דבר. Grabowski, Skarbniczka str. 20

²) נצתה היהודים רק בקזימירז, במקום המיוחד להם, גם אז היה לעומתם מספר יושביה הנוצרים גדול מאד, ומלאו כחצ אחת (פערבראד) שעשו בשנת 1494 הקצבים אנשי קזימירז הנוצרים והעברים ביניהם שלא ירדו איש לעסק דעה ולא יסונו נבול, ואסור ליהודים לעמוד בפני שערי העיר ולא להת לבס ח"ש לנזל אל השוק עם זאן ובקר, עזים וכשבים, ורשות להם לקנות בהמות בכל ממלכת פולניה ולשחוט אותן, אבל רק לפי צורך עמיה ומכסה נפשותיה. גם הגלי התנו ביניהם שלא יקחו הקצבים העברים להם מברחים ולא יגדל מספרם — מספר הקצבים מ"ז — מארבעה. כחצ האמה נעשה באלה ובשבעה בפני שר המשפט ובית המועצות ובפני ראשי עדה הנוצרים וקני קהלת ישראל אשר נחתו ערובתם ביחד זה ויחתייבו מלד סניהם לשלם שלשים מרק קדם זה אחד הקצבים יעבור על אחד התנאים שהתנו ביניהם מלבד ששה מרק אשר על העובר לשלם כסף עומים. וקני קהלת ישראל היו : משה פישל (זה "משה פישל" המזכר בין וקני העדה בראשם. אולי הוא הרב משה פישל" שה" לח"כ בשנת 1532 לאב"ד בעירנו כאשר נדבר עוד ממנו הלאה), שמעון מרדכי מסנדען, קאשעלמאן יוסף, אולריך שמואל, משה Pudlo, חומן שמה Monumenta VII p 468. Piekosiński,

דברי הסופר (Bielski¹) גרו יהודים במקום קאזימירז בשכבר הימים ויהיו שם בעלי מסחר ובתים עוד בהיותו כפר, עוד בטרם בנה אותו קאזימיר הגדול לעיר שתולה בנוה. אך שומעים אנחנו מפי הסופר הזה רק קול דברים ותמונת אות ומופת לדבריו אין אנחנו רואים! אבל אם כי אין ראייה לדבר בכ"ז עלינו לשער כי כבר בימים ההם, וביחוד עת נבנתה העיר ואחריה, דרכו כפות רגלי יהודי קראקא בקזימירז, בעיר הסמוכה לה, ויסחרו ויאוזה להם גם למושב ויאהזו בה. בקחתי דברים על אדות הענין הזה עם הפרופ' המצוין Piekosiński, כורה באוניברסיטה פה, אשר לפניו נגלו תעלומות סתרי כל הדברים העתיקים האצורים ושמורים בארכיבי עירנו ויוציא במקצוע זה כמה ספרים גדולים אשר הנם לעינים לחוקרי קדמוניות ולדורשי רשומות בקורות פולניה, הנה דעו כי לא ישבו אז ביי בקאזי-מירו אחרי כי ברשימת יושביה ומספרם (סטאטיסטיק) מהימים ההם איננו רואים כל זכר ורמז ליהודים, ובהעירי אותו כי לא ראינו אינה ראייה, ואולי הטעם הוא יען כי היתה להם ממשלה עצמית — אויטאנאמיע — וכל מעשיהם ועניניהם בספריהם נכתבים, לא השיבני דבר...

לא מעט הצטינו באהבתם לבי גם המלכים ויגמנד הראשון (48—1506), ויגמנד II אויגוסט (72—1548), האחרון

¹ מלחי כחז—ע"פ כתבי הארכיב—בספר Monumenta V. p. 27 כי בשנת 1340 נתן המלך קאזימיר הגדול להעיר קאזימירז את הכפר Bawół במתנה להנדלס ולסחרים קרנה. עפ"י אנחנו רואים כי קאזימירז-בנתה עוד לפני שנת 1340 ואין נכונה דפי דלוגאז הכותב בספרו Polon. Hist. —בספרו מקורות הסנה 1361— כי קאזימירז הוקמה על על הכפר באחזל עוד בשנת 1335. כן לא נדק סתמים רבים וכן שלמים ובמזכר גם הסופר זיעלסקי ה"ל בספרו Kron. Pol. ז' 243, אשר נזכרו אחריו למעלה, כי האוניברסיטה שהקים קאזימירז אהה בקראקא בשנת 1394 עמדה גדלואה —בפרס שנתקף לרבות סט. אהה— בעיר קאזימירז. דאה Mucz-kowski, Wiadom. o załoz Univ.

לבית ממלכת יגילו, וסמיפן באטורי (86—1576). תכונות עדינות ומדות חמודות, סבלנות ואהבה לכל אדם בלי כל הברל דתי ולאומי, פלסו להן נתיב בקרב לבבם, ויכון בחסד כסאם, ויהי שבט מלכותם שבט משור. תחת חסות המלכים האלה, מלכי חסד ומושלי צדק, בקע כשחר אור עמנו ויפרח כוית הוד מצבו וייף בגדלו ותרם כראם קרנו. לא היו ימים טובים לישראל בפולניה כמו הימים שמלכו בהם שלשת המלכים הנזכרים, שלשה מטיבי צעד, רצופים ותכופים זה אחר זה בימים ההם עלו יושביה היהודים למרום קץ ההתפתחות וההשתלמות בחמר וברוח, ויהיו לנם ולטיפת לכל אחיהם בגולה בארצות אחרות. היהודים שגבו חיל בכל מדינות מלכותה ותמצא כביר ידם בכל פנותיהם, בתורה ובמסחר, במלאכה ובחרושת המעשה, ויהיו גם חוכרים ומוכסים בעסקי הממשלה, חוכרי מלח וציקת מטבעות ומוכסי גבול וגשר וכדומה עסקים גדולים רבי הערך המביאים כסף תועפות לבעליהם^(*). בימים ההם נתלו ברקיע השמים, שמי פולניה, שני המאורות הגדולים, הישיבות^(*) והועדים^(*); הישיבות, אשר לאורן הלכו כל בני

^(*) העניק וואלעזיוס הנזכר למך זין זיגמונד אויגוסט לסמיפן באטור מלך על פולניה רק חדש אחד.

^(*) נזרי אחד — Jacob Jakobsohn — השתכר מחכמה יזיקה מטבעות קראקא ובראמבערג לנדן מיליון זהובים פי' במשך שנה אחת. האט הזה היה משנה 32—1621 החוכר הכללי לזיקה כל המטבעות בכל מלכות פולניה. — Braun Dawid, Bericht v. poln. u. preus. Münz-Wesen, S. 164; Hoszowski, Wiadomości o monecie str. 27. מזה נוכל לתת לנו מושג נכון וזיור נאמן עד כמה היה מהן שכרם של היהודים בזה בזה והם גם חוכרי יזיקה מטבעות.

^(*) כמו ישיבות הגאונים מהר"י שולאה, ותלמידו שלום שכנא, מהרש"ל ורמ"א וכדומה.

^(*) לדעת החכם גראף נוסדו ועדי ד' חרואת בימי המלך סמיפן באטורי ולדעת הרב דמבזר עוד בימי המלך זיגמונד הראשון. ראה "מכתבי בקורת"

ישראל וכל רעב ללחם, לחם אבירים, דגן שמים, בא שעריהן
וואכל כנפשו שבעו; והועדים, אשר כל הארץ האירה מכבוד
תקנותיהם המהללות והמועילות לתפארת עמנו ולגאוננו לעני
כל העמים עד יום אחרון על עפר יקום. גם מחכמות ומדעים
לא הניחו היהודים את ידיהם ויעשו להם ביתוד בפנת יקרת
חכמת הרפואה יד ושם לדורות עולמים. יהודים היו לרופאים
בחצרות מלכים כמו ⁽¹⁾ Amatus ויצחק רופאי המלך זיגמונד
הראשון ושלמה אשכנזי ⁽²⁾ ושמעון גינצבורג ⁽³⁾ ושלמה קלהרי
⁽⁴⁾ רופאי המלך זיגמונד אויגוסט ומאיר דוד ⁽⁵⁾ רופא המלך
סטיפן באטורי. בחצר המלכה באנא אשת זיגמונד הראשון, אשר
על יחוסה לעמנו בדרכיה ובתהלכותיה שונות הן דעות
החכמים, אלה דורשים אותה לשבח ואיה — לגנאי, מצאו
מהלכים גם יהודים, גם בנות ישראל, כמו היהודי שמואל שהיה
רופאה ⁽⁶⁾. רופא כירורג והנשים העבריות חוה ואסתר — הראשונה
היתה אם הרב משה פישל אביד בעירנו וחשניה — אשתו —
שהיו שרותיה ⁽⁷⁾. היהודי אברם יוזפוביץ נמנה לסוכן על

24—4. מדברי טשאקי נראה סיוע וחזק לדעת דמצינז בהכילו, קול קורא
שהוא ועד הרבנים בימי זיגמונד הראשון לכל ב"י, לעורר בקרב לבס
האכה גם לחכמים ולמדעים. ראה Czacki, Rozpar. o żyd. str. 98.
⁽¹⁾ עה 75 110.

⁽²⁾ כמו היה גדול גם בחכמה הדיסלומטיה והענינים המדיניים עד כי
היה אחיב רוח החיה באופני הממשלה התוגרמית הכלשים שנה ויהי המחקר
בינה ובין ממשלה וויניציאה. Graetz, Gesch. d. Jud. B. 9, S.
461 Note 7.

⁽³⁾ Czacki, Rozpar. o żyd. str. 51.

⁽⁴⁾ Relat. cast. Crac. a. 1570 T. v. p. 277.

⁽⁵⁾ טשאקי עה 111. לפי דברי טשאקי היה הכופא מאיר דוד תלמיד הרופא
המהלל Paraacels באחרון עה כי באחד הספרים שחבר פארלאצלס ראה
חשוב חכמיה עכש כ"י הרופא מאיר דוד על המחבר: „אבי ומורי“.

⁽⁶⁾ Lib. inscriptio. Cast. Craco. T. 33 p. 498.

⁽⁷⁾ Bersohn, Tobiasz Cohn 46.

האוצרות ⁽¹⁾ ואחיו מיכאל — שגדלו המלך זיגמונד הראשון ופקידוהו בשנת 1514 ⁽²⁾ לרב כולל על כל קהלות ליטא ויתן בידו הכח למשול עריהן לכל עניניהן בעוז מלך — הורם למעלת אציל הוא וביתו וזרעו אחריו ולאית כבוד נתן לו המלך לו וליוצאי חלציו הותם תכנית הפאר וההצטינות (הארב) ⁽³⁾. אחד משרי המלך ורבי המלוכה שר העיר לובלין מלא — בשנת 1536 — את ידי היהודי יעקב מלובלין להיות כידו השליט ומושל במקומו במקום Thanczin ⁽⁴⁾. החשמונ Commendoni ציר האפיפיור לחצר המלך זיגמונד אויונסט, אשר לבו לא היה טוב לישראל ובטח לא גזם מאומה בדבר דרכי עמנו הטובים, יספר כי בעברו דרך ערי ליטא ראה כי יושביהן ב"י אינם נבונים ונמאסים כמו בארצות אחרות, אינם רק בעלי עסקי נשך וסרסרות, כי גם בעלי צורה ובעלי מסחר גדולים ונכבדים, דורשי דעת ומבקשי תבונה, אשר יד ושם להם ביחוד בחכמת הרפואה והכוכבים, ובקהל גדולי הארץ ואפרתיה יחד כבודם, וילכו לבושי מכלול וחגורי הרב כאציליה ⁽⁵⁾.

⁽¹⁾ עיר ההלס 57.

⁽²⁾ משאנן וסין — שמעך אחריו נסעו „קריס נאמנה“ — כתבו ללא זק כי עוד בשנת 1506 נמנה לרב כולל ונבר הוכיח בזה החכם הרבני כי שנה יאלה בזה מלפניהם „ע“ „עיר ההלס“ נד 63.

⁽³⁾ שס 58.

⁽⁴⁾ Grabowski, Starożytnicze str. 295.

⁽⁵⁾ Czacki, Rozpr. o żyd. str. 51. עוד ציטט המלך אלכסנדר לחננו רואים יסודים בפולנים אשר נפשו חזקה בחכמה וישיב לדרך חזקה פעמיים לארץ איטליה להשתלם גם במדעים כאשר Ciolek אז מלכות פולניה — בשנת 1501 — צדומא הודיע להמך כי ממלאת בזה גם יסודים מהחפשים מפולניה השומעים שם לקח באוניברסיטת (שנאק) נסעו שם נד 109 סערה 4). ציטט המלך היטל היה יסודי הרופא יחזקאל חנין בחכמת הרפואה עד כי נתנו לו בגלל כשרונותיו הנעלים ופעולותיו הנבונות בפה „Metz. kor. X. X. 128 זכות מיוחדת וכתב הפלס לאות כבוד ויקר.

בעת ההיא, בשנת 1541, אפס שלטון דת המשפט — אינקביויציה — כלו מן הארץ, השלטון אשר בכל ימי קיומו הארוכים, לערך מאתיים ועשרים ושלוש שנים, לא היתה ידו רוממה ורק יהודי אחד ושמו שלמה נהרג ונשרף בראש הומיות קראקא בשנת 1508 ביום 5 אפריל מתגרת ידו בשום הכהנים הדומיניקנים ובראשם ניקלויס — אשר מלפניו יצא משפט היהודי — אשם נפשו כי חלל לחם קדשם¹. בבית הספר הכללי אשר להעם למדו בני נוצרים ויהודים יחדיו, דבר יקר רב הערך בזמן ההוא, אשר היה למורת רוח הכהנים ויעורר עליו חמת הגדול שבכהונה — פרימאס מפולין — Gamrat, ראש ארכי-ההגמונים מקראקא, אשר קרא חטם בשנת 1542 על העון הגדול הזה, עון חלול כבוד הדת הנוצרית². למראה גודל חין ערך היהודים, העושר והכבוד, הגדולה והתפארת, העז והמשרה בהיכלי מלכים ובטירות נסיכים, צרה עין שכניהם האזרחים וראשיהם וכהניהם ויחתרו בכל עוז להשכין לעפר כבודם ולהוריד לארץ את נצחם ואת עוז מבטחם במושלים ואצילים, אשר נכמרו נחומיהם עליהם ויסוככו על זכויותיהם ככרובים סוככים בכנפיהם. קראו לאספות ולמועצות

¹ Just Ludwik Decius (Act. Tom.) הכי כימי זימנדוד
הראשון והיה מזכיר בחצרו.

² Czacki, Rozpr. o żyd. str. 99. בקיימיערן הוקם על
עוד בשנת 1361 בית ספר כללי עם חדרים מפוארים כאשר דלונגש יספר
בספרו „קורות פולניה“ מדברי ימי השנה 1361. ראש ארכי-ההגמונים
Gamrat נתן במרום קולו ויחזיקו נ"כ על כי יתנו האצות או האספרוססים
הנוצרים את הבנים ללמוד בבתי-המדרש הגבוהים באלצות אשכנז ונרפת—מדאנחו
מן יבולע לזה— ויוציא המלך זימנדוד הראשון פקודה נמרזה שישובו התלמידים
משם לפולניה להקציב לקה או בקראקא — אשר גם כה המוססו אז מוריס
מלוניס באויברסיטה — או באויברסיטה אשר בלזן איטליה, Przegląd
lwowski 1880 str. 290; Bukowski, Dzieje Reform.
w Pols. I str. 229.

בִּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְעַד הַמְּדִינֹת נֶגֶד עַם יִשְׂרָאֵל וְחָקִי חֲפָשׁוּ, וַיַּחֲפְשׂוּ עֹלֹת וַיַּעֲלִלוּ עֲלֵיהֶם לְמַצּוֹא עֲוֹנוֹ וּלְכַוֵּן אֵלָיו חֲצִי־שָׁנָה וַיַּעֲתִירוּ הַפְּצֻרוֹת עַל רַבִּי הַמְּלוּכָה וַיִּגִּשּׁוּ בִקְשׁוֹת לִפְנֵי הַמְּלָכִים לְגִזּוֹר גְּזֻרוֹת רַעֲיוֹת עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל אֲמוֹנָתָהּ, אֵלֶּה לְהַגְבִּיל זְכוּתָיו וְאֵלֶּה לְשַׁלּוֹל כֶּן מִיָּדָהּ, וּמֵהֶם אֲשֶׁר זָדוֹן לְבָם הַשִּׂיֵּאִם לְגִרְשָׁם כֻּלָּה מִן הָאָרֶץ. אֲבָל אֵת כָּל הַחֲלָטוֹת הָאֲסָפוֹת וְהַמְּוַעֲצוֹת נִשְׂא רֹחַ וְכָל הַפְּצֻרוֹתֵיהֶם וְעֵתֶרֶת בִּקְשׁוֹתֵיהֶם לֹא עָצְרוּ כַח לְהַמִּיט עַל בְּנֵי עַמּוֹ שׁוֹאָה וּלְצֹדֵם לְמַדְחָפּוֹת. הַמְּלָכִים וְשָׂרֵיהֶם, אֲשֶׁר לְמִשְׁפַּט שָׂרוֹ וְאֵת שְׁלוֹם הָאָרֶץ וְאִשְׁרָה דְּרָשׁוּ, מִצָּאוּ בְיוֹשְׁבֵיהֶם הַיְּהוּדִים חֶפֶץ רַב וִירָאוּ בַכְּשֻׁרוֹת רוּחַם, וּבַחֲרִיצוֹת כָּל שְׁעָבְדֵיהֶם בְּרַכָּה מְרֻבָּה וּיְקָרְבוֹם בִּימֵין צַדִּיק וּיִמְשְׁכוֹם חֶסֶד וְלֹא נָתַנוּ קְמִיָּהם וּפְקִידֵי עָרֵי מוֹשְׁבוֹתָם וּרְאִישֵׁיהֶן לְגִזּוֹת בְּזִכּוּתֵיהֶם הַמְּבוֹת לְרַעְיָהּ. כְּשִׁמְעוּ שֶׁר הָעִיר קְרָאָק — בִּשְׁנַת 1507 בְּיוֹם 4 יוֹנִי — כִּי יֵשׁ אֵת נַפְשׁ יְהוּדִים מִיְּהוּדֵי קוֹיְמִירוֹ לְהַעֲתִיק מִשָּׁם אֵת אֶהֱלֵם לְאָרֶץ אַחֶרֶת נִקְרָאוּ לְבוֹא לִפְנֵי וַיִּבְטְחוּהוּ הַבִּשְׁתָּה נֶאֱמָנָה — בְּקֶנֶס אֶלֶף פְּלוּרִין וְהָרֶם רַבּוֹשׁ הָעוֹבֵר — שִׁישְׁבוּ אִישׁ תַּחְתּוֹ וְלֹא יָהִין אֶחָד מֵהֶם לְצֹאת מִקִּדְרֵי הָעִיר חוּצָה וּלְתוֹר לוֹ מְקוֹם מוֹשָׁב כַּחוּץ לְמִדִּינַת פּוֹלְנָה¹).

¹) Lib. inscript. castren. Cracov. T. 26 p. 1666.

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַיְּהוּדִים שֶׁנִּקְרָאוּ לְבוֹא לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ וְכִי כְּתוּב וְלִשְׁמוֹת מֵלֶךְ מְלָכָה וְאֵת בָּאוֹת כִּי שְׁמֵיהֶם רַחוּם כְּתוּב הַמֶּלֶךְ סָה בְּלִיכְיָה: «Osar Fran-
czek, Dawid Jacobsman, Salomon Swiathli, Jusman Milachehel, Cheliman Israel, Osar filius Salomo, Sulka
lia Moyzeschova, Skolnik Moyzesch, Alter Moyzesch de
Tarnów, doctor Israel Zak, Moyzesch Wloch, Samuel
Boczian, Isaak canifex, Lewkowa vidua, Rachel Marko-
— 14 — wa filia». כֵּל «עִיר הַדָּק» בְּבִיאוֹ אֵת הַדָּבָר בְּהַעֲרֹתוֹ לִד 14 —
וּבְדַבְּרוֹ עֲלֵיהֶם, לֹא בִיאוֹ כְּהוּיָם וְלֹא דָבָר עֲלֵיהֶם נִכְוָה. הוּא יֹאמֵר שֶׁ כִּי הַמֶּלֶךְ
קָרָא עֲלֵיהֶם אֵת רֹאשֵׁי הַעֲדָה וְאֵת הַרְבֵּי אֲשֶׁר רִאשֵׁי וְאֵת הַרְבֵּי דִּקְטָטָר
אֲלֵיהֶם מִמֶּלְכֻת וַיִּתְּנוּ אֶלֶף כֶּסֶף לְעִיר בֶּן לִיד הַמֶּלֶךְ וְכִי. וְהָיָה כָּל זֶה

כאשר העירו ראשי בית המועצות בלבוש את ראשי בית המועצות בפוזנא בשנת 1521 להתחבר יחד לאגודה ולקום כאיש אחד בעצה ובפעולה אחת נגד ב"י יושבי הערים הנזכרות, ובבואם לבקש ולהתחנן מלפני המלך זיגמונד — בהשתדלות צידיהם שבאו אז לוועד המדינה בקראקא — להגביל זכויותיהם ולהצטרף צעדי אינם בעניני המסחר¹⁾, לא נתן המלך און קשבת לכל השתדלותם ותחנוניהם ולעמדת שבאו כן שבו ריקם מלפניו בשנת 1527 הוציא המלך פקודה נמרצה לשר העיר קראקא ולראשיה שלא יהיונו לקחת מיהודים מס או מכס יותר מאשר מיתר האזרחים וכל פקיד שיויד להצטרף ליהודי בעסקי ממון ובעניני מסחר ונחלות שדה וכרם ענוש יענש קשה²⁾. כן יצא אז דבר מלכות מלפניו כי יושבי בריסק כנוצרים כעברים יחלוק להם בשוה חלק בחלק את תבואות המכס מסחורות העוברות דרך העיר, לתמוך גם בידי יושביה היהודים שדללו וירוששו שם לרגלי השרפה הגדולה שפרצה ותגע בכל ארבע פנותיה. ובחמלת המלך על ר' אבראשקי ב"ר מיכאל³⁾ שירד מנכסיו

קבול ללא חמת. חזיתי על כל הרבוב בכתב הארכיב צעין הזו ולא מנחמי ואף דמו קל לא לרב אשר ולא לאיש הנקרא „אשר ראכלע“, לא לרב שיש ולא לכסף הערבון וגם לא לרב דאקמאר אליהו מטאנוב. בכתב הארכיב מנחם הדבר רק כמו שהנחמי למעלה, וכו לא מיד, אין זה כ"א שלא ראה בעל „עיר הודק“ צעניו את הדברים מזכרים ומנחמים שם במקום הראשון ויעתיקם רק מפי השמועה או מפי אש צעניו הפעמו ושאינו בקי בענין הלשון ומקרא האותיות שכתבים עתיקים, ולא העגל הזה. עפ"י ראיתי שהיה מסב כי ה"מ אשר היה אב"ד בקראקא עוד בשנת רס"ז (1507) הוא רק ראיה בטיה על יסוד רעוע.

¹⁾ Lukaszewicz, obraz hist. stat. mias. Poznan. I. str. 75.

²⁾ Piekosinski, praw. przywil. i stat. mias. Krak. I. p. 54,

³⁾ בן הרב מיכאל יוזעפאוועט הא"ל.

לרגלי השרפה, נתן לו למחיתו חלקות שדה בורית במחו בריסק לאכול ספריה, אחת נקראה קומיאסיץ והשניה קאשיצין, שיאחו בהן לצמיתות, וארון המחו לא יוכל לנגוע בו לרעה ולא לקבל ממנו שום מס ומדה בעבור האדמה¹). יהודי קראקא ביראם לנפשם ולרכושם בשנת 1530 פן יבולע להם ותאונה אליהם רעה סחמת ההמון הפרוע לשמצה כמו שמצאה את אחיהם יושבי פוזנא ובריסק שעשה האספסוף להם שערוריות, חזקה אז פקודת המלך על ראשי העיר קראקא להגן על יושביה היהודים ולשמרם וישימם לערבים בעד שלומם וטובם ויצו עליהם במפגיע לתת למטרה זו עשרת אלפים מרק, כסף הערבון, וכרוזא קרא בחיל בכל חוצותיה כי כל מי שיהיו לשלוח יד ביהודי או בהוננו, בגריו או בסתר, לשלול שלל או לשדוד רבצו, יחרם כל רכושו ודמו ישפך כהורג נפש בלי כל משא פנים ורחמים בדיו, וכסף הערבון יפול למנה חציו האחד לאוצר הממשלה וחציו השני ליהודים, ועל הראשים לשוב ולתת מהרה כסף ערבון אחר כזה בלי כל אחר ועכוב²). בשנת 1536 בשום ראשי בית המועצות בפוזנא אשם נפש יושביה היהודים כי בגללם — לרגלי האש שפרצה שם ברחוב מושב בי — עלתה העיר, עיר כלילת יופי, על המוקד ויהיו למאכלת אש כמעט כל בתיה ומבשרי בניניה כמו בית המועצות, בית התפלה ומבצר המלך, ובחתרם בכל כחם להשפיל ערכם בעיני המלך ולגרשם כלם מן העיר או לקבוע להם לכל היותר — בראותם כי בקשתם הראשונה עיד הגרוש שבה ריקם — מקום מושב מיוחד מחוץ להעיר, לא עשו דבתם הרעה והתחרותם העזה פרי מאומה, ויתן עוד להם המלך צו נמרץ

¹ "עיר חלה" נד 69, 64. בשנת 1567 כשפרצה אש צנריסק ותחלל יגיע יושביה היהודים וקנינה, נחיהם ולכושם, עשה להם המלך — זיגמונד אוגוסט — הנחות רבות ויפטרם מחסים וממכסים שונים משך חמש שנים.

² Muczkowski, mieszk. i postę. uczn. krak. str. 134; Gumplowicz, prawod. pols. str. 36—40.

ללכת את היהודים בשלום ובמישור ויזהירו בקנם עשרת אלפים מארק לבל ייורו להפריע אותם ולמחות בדיהם לתקן את בתיהם ההרוסים ולשכור חנויות בבתי הנוצרים¹⁾. כאשר הוציאו יועצי העיר קראקא בשנת 1564 קול קורא לכל יושביה הנוצרים שלא ייור אחד מהם להשכיר ברחובותיה ליהודי מקומירוז בית או חנות לסחורות, העביר המלך זיגמונד אויגוסט את רעת הגזרה ויצו על היועצים ונשיאם לבלתי הפריע את היהודים מזכותיהם הנתנות להם עוד מימי קדם²⁾. בהנתן חק בטורן להגביל זכויות יושביה היהודים בעניני מו"מ, הפר המלך — סטיפן באטורי — בשנת 1575 את החק המגביל וירשה להם לסחור לקנות ולמכור כל דבר ככל אות נפשם גם בימי שבתות הנוצרים ובמועדיהם וגם בכל חוצות העיר ופנותיה³⁾. להגן על קדשי ביי, על כבוד בתי התפלות והקברות ודומיהם לבל יבולע להם מאומה מידי חרשי משחית ושואפי פרעות, עשה המלך את בתי מועצות הערים לערבים בעד הדבר הזה בכל חומר אוהרה והעונש⁴⁾.

דבר כי היה ליהודי עם נוצרי, דבר דין בעניני מלוה ומסחר, חכירה ומכס, מקח וממכר, והנוצרי פקה פליליה ויעשוק את היהודי, עמדו המלכים ליטין היהודי ויוציאו לצדק דינו ויצילו עשוק מיד עושקו ולא נשאו גם פני פקיד, שר ונסיד. בדרוש פקיד העיר ביעלסק מר' מיכאל יוויפוביץ אלף שאק גראשין שהיה הייב לו מעסק השותפות שהיה ביניהם בחכירת מכס הגבול בעיר ההיא, מלכד כי הוציא המלך זיגמונד הראשון את היהודי זכאי בדינו, עוד צוה על הפקיד התובע לשלם להנתבע היהודי מאתים וחמשים ושנים שאק גראשין. כאשר תבע ר' פסח ב"ר אייזיק מבריסק שש מאות שאק גראשין

¹⁾ Perles, Gesh. d. Jud. in Poseu, S. 324.

²⁾ Gumpłowicz, prawod. pols. str. 34—45.
³⁾ 65—66 ז' 66.

⁴⁾ Caro, Gesch. d. Jud. in Lemberg. S. 32.

מאת השר, אשר משל בהערים בראסלאוו וטראק והשר מאן לשלם לו את סכום החוב הזה שלוח אביו מיהודי הנוכר, שלח המלך שומר מיוחד אל השר ויוהירו בהזהרה נמרצה כי אם לא ימחר למלואת אחרי פקודתו לשלם להיהודי את החוב, ירד השומר לנכסיו ויקח ממנו משכון ששים אנשים מעבדיו כמו שמכבירים השרים והנככים את אכפם על היהודים בחובות שנושים הם בם וגובים מהם בחזקת היר. כאשר לא אבה הנסיך הגדול ראזאנסקי לשלם לר' אבראשקי מאה ושמונה עשר שאק גראשין בעד הסחורות שקנה הנסיך מאביו ר' מיכאל, נחרץ עליו המשפט לשלם להיהודי הבא מכח האב את הסכום הנוכר כשישבע שבועת אמונים בביה"כ בטראק שלא שלם החוב. כאשר נלקחו סחורות ר' יוסף מבריסק צוה המלך על הנסיך מסלוצק שישוּב לו הלוקח וישלם בביטב כספו בעד כל דבר ודבר אשר נעדר מהן ¹). בקחת שר מיהודי שוחד לבכרו על פני רעהו בדבר חכירת י"ן שרף, גזרה המלכה באנא אשת ויגמנר הראשון על השר להשיב לו כל מה שלקח ממנו בדרך שוחד ²). כאשר לא אבו ראשי בית המועצות בלבוש למכור להאלוף מוהר"ר יצחק מקום לבנות עליו בית, יצא עליהם דבר מלכות מלפני המלך ויגמנר אויגוסט ע"י שליח מיוחד מווארשא ללבוש למלואת מהרה אחרי הפץ היהודי ³). בא זר

¹) "עיר הלה" נד 67, 66.

²) "בית מהרש"ל" סי' ל"ה. מלכז המכרות הכנודות שגאלו יהודים על שכם בחזר המלכה — כמו שהזכרנו למעלה — אגתו רואים גם מדברי מהרש"ל שם שלבה לא היה רע לב"י, צדאיתו כי לא נכנע עליהם הדבר לדשוק על פתחי ארמונה ולדבר לפנים סרה באחד הפרים לאחר כי שוחד דבק בכסיו.

³) Caro, Gesch. d. Jud. in Lemberg S. 29. מיה יצחק גדול ונכנע היה צעירי המלך וכפי הנראה הוא אבי האלופים הקזניס מרדכי ונחמן מלבוש המכרים שמוחם כדמויות מלכותם לבם ולחלחלה. ראה "אנשי שכ" נד 147 סי' שצ"ג ונד 173 סי' המ"א.

תבע יהודי לפני המלך סטיפן באטורי בהיותו בלכוב בשנת 1578 את זקן העיר (סטאראסט) לדין והזקן לא אבה לבוא במשפט בהשענו אל רום משרתו וגדול ערכו ובחשבו כי לא לכבוד יחשב לו לעמוד בדין עם יהודי, צוה עליו המלך לאמר: הפקיד והיהודי שניהם עבדי המלך הם, והצטרך איפא עצמך¹. גם כל חלי וכל מגפה, כל נגע וכל שרפה², שהתחוללו בפולניה, לא הרעו למצב יושביה היהודים, עד כי משכו עוד אחריהם את אחיהם בארצות אחרות, ביחוד את העשוקים והרצוצים באיטליה ובאשכנז בכלל ואת הגאנחים והנאנקים בביהם בפרט — בשנת שי"ב, שי"ט ושכ"א — אשר נרדפו שם על צוארם ויהיו צפויים אלי גרוש, הרג ואכדון. גם כל טבוכה וכל תהפוכה, כל תנועה חדשה וכל חזות קשה, שהביא הזמן בכנפיו וישם את הארץ כמרתקה בעניני האמונה השולטת בה ויעורר קנאה ותחרות, בלבול המושגים והרעות על ישראל ועל אמונתו, לא העירו כל שנאה בלב המלכים, אשר היו לו תמיד לסתרה ולמנן מפני כל הקמים עליו. בימי המאה ההיא — המאה הט"ז — שררה בפולניה הרפורמציה, אשר פלטה לה נתיב עוד בראשית המאה ביחוד ובראשונה בקראקא וממנה נפוצה לכל הארץ³; בקראקא

¹) Caro, Gesch. d. Jud. i. Lemberg S. 32.

²) בשנים 1546, 1556, 1528 היו בקראקא שדוים גדולים אשר הכאיבו זה כל חלקה טובה ושימו בקרבם שמוס נוראות, מלבד חלק גדול מבניה ונתיניה שהיו בשנת 1528 למאכלות אש ולערמות עפר, כשרפו גם אנשים רבים יותר משש מאות נוצרים. בהשנות השדס בקזימירז בשנת 1556 — אחרי השדס שהיה זה בשנת 1546 — אכלה האש כמעט אר כל נתי הנולדים ותערוף מהם גם אנשים ונחרכ שבעה כהנים ושני יועצי העיר וליושביה היהודים לא נזקף דבר. Grabowski, staroż. wiad. str. 77-78. הרמ"א שהזכיר בספרו, מחזיק יין ע"ד המנשה בקראקא בשנה שס"ז, לא הזכיר כלל השדס שהיה ג"כ בשנה ההיא.

³) Węsierski, Kronika Zboru Ewang. p. V—VII; 1—5. הספר הגיל שמכתב בשנת 1651 וי"ל בשנת 1817 גלי שם מקום

שהיתה עיר הבירה, עיר רוכלת העמים, עיר הומה מאדם רב ומסחר עם הארץ; עיר אשר בקרבה התנוססה אוניברסיטה לתהלה בכל אירופה ויכהן בה פאר התוכן הגדול והמהנדס הנפלא קופרניקוס, אשר יצר שטה חדשה בחכמת התכונה והכוכבים ומסרחקי דניה, שווייץ, מורביה שלזיה וגם אשכנז, ביהם ואיטליה באו תלמידים שעריה לשמוע בלמודיה ולרכוש להם שם¹⁾; עיר שהיתה הראשונה לכל ערי פולניה שמצאו בה מהלכים דעות היום ושטתו החדשה בעניני האמונה ואין לך עיר בכל הארץ שהיא עשירה במקרים נכבדים כאלה כמות. הרפורמציה מצאה לה בקראקא מסלות בכל פנות העם ותמשוך אחריה גם אבירים בכחה כי עז. גם אצילים גם כהנים, הקטנים עם הגדולים, החזיקו בה בהמון רב. Lismanin שהיה כהן בחצר המלכה באנא — אשת זיגמונד I — ומפקח על כל בתי נזירות ותפלות הכהנים הפראנציסקנים²⁾, וכל השרים שלוו את המלכה על הדרך — ואלה שנוספו עליהם אח"כ — ויבואו לרגלה מאיטליה לפולניה, והכהן הגדול Lutomirski מזכיר בחצר המלך זיגמונד אויגוסט, וההגמון Dudycz, וכלה עור רבים וכן שלמים כלם נטו אחרי דת לותר ויחזיקו

הדפוס נדפס בצרסלא ובהשגלות החכם הפולני המזין הסופר. Bandtkie שהיה הביבליוטקן בנים חוגר האפרים היטלו פה. Muczkowski, Mieszk. i postęp. uczn. krak. str. 47.

²⁾ Kromer, Descriptio regni Poloniae p. 307 Muczkowski, Mieszk. str. 101 — 2.

⁸⁾ אם כי נהג Lismanin לשים את, והכי כוס אחת את, כוס כהן לזהרני, חפץ המלך זיגמונד אויגוסט קרבתו ויכדתו על פני כל העם בשלחו אותו לאיטליה ולשווייץ למרחש עין לקנות ספרים בעד בית העקד שלו — של המלך — ובסתר לממן ללמוד אל דרכי קלווין ובעת אמונתו ולחנן אח"כ הרפורמציה בפולניה. Bukowski, hist. reform. w Pol. I 597. המלך נתן את הכהנים לקחת להם נשים ולא נתן את ההגמונים להרע ולהלך נעדי אונס. Hoppe, Gesch. Galizien & Lodomerien S. 241.

במעוזה. ששים ושנים בתי תפלות ונוזירות היו בידי הכהנים הלותרנים ויתרם עמד במספר עצום תחת השגחת כהנים קתולים ופקודתם, אשר גם המה נהרו במסתרים אחרי הרפורמציה ותרבק נפשם בה. לרגלי האנשים שבאו לפולניה במספר רב גם מאנגליה ושוואנדיה, הוסיפה עוד הרפורמציה חיל. בכל הרחוב Boimów בלבוב ישבו אנשים משוואנדיה והרחוב נקרא על שם «Szkocka». נוצרים התייחדו ¹ ויהודים התנצרו ², אמונות מאמונות שונות וקנאים מקנאים שונים נוספו על הראשונים. אחדים כמו פעטער זאטורסקי מקראקא ויעקב

¹ הסופר Bielski החי בזמן הרפורמציה יספר בספרו Kron. Pols. p. 1082 כי נוצרים לא מעטים המירו דם זה ישראל ולכל יעוררו עליהם חמה בעלי הדת הנוצרים נאלחו — ע"י היהודים שהכניסו חתה כנפי דם — לאונגריה ומשם לחונגרא. לפי דברי זורר ישראל פסיסקורן בספרו Handspiegel הדפס בשנת 1510 נגד רייכלין המירו נוצרים בפולניה גלוי את דם זה ישראל כמו בארץ חונגרא. המומר וויקטאר מקארבע כותב בספרו המלא שטיה על ב"י "ע"ד חיי היהודים ודרכיהם" הדפס בשנת 1504, כי נוצרים ילכו מאשכנז לפולניה לבוא בזרית האמונה הישראלית Graetz, Gesch. d. Jud. IX S. 62—63.

² אס כי לפי חקוקת ליפא עלו היהודים המומרים למדרגת אזילים — מימי ממלכת זיגמונד איווסט עד שנת 1764 — המירו מהם רק מעטים את דם זה הנוצרי. W. Grabowski, O żydach w Ko-ron. p. 28. בשנת 1550 נדסם בקראקא בביה"ד של המומר פויל העליטס ספר הזרית החדש של לומר באריות עבריות. Wolf, Bibl. Hebr. 4. S. 205; Bandtkie, hist. druk. str. 366. חושם הדפוס משנת 1539 עד שנת 1618, בעוד אשר בארצות אחרות כמו איטליה, אשכנז הדומיני, אוסטרית, ספרד ופורטוגל נאסר להוציא דבר זרות חספית וכל ספר נסל עליו לעבור חתה שנת הבקורת ולכלותי דבר דבר נגד הכנסים הקהולית. הדבר הזה רביא את בתי הדפוס בפולניה למדרגה גוהה ויגדל כזרם יורב מספרם ויתנו עוז לרפורמציה ואומץ למחזיקים להפוך ידיעותיה ולהרים קרנה בכל הארץ. קרמוניות.

Mielsztynczyk שופט העיר ברושעזשאן שהתיהדו נסו כח ליצר גם שטות חדשות על יסוד תורת משה¹⁾. השר Radziwil שהיה מסופק ימים רבים באיזה מהאמונות יבחר לו, אם דת לותר, ישראל או מחמד, עלתה במחשבה לפניו באחרונה לבדות מלכו אמונה חדשה.

פרוד לבבות ושנוי דעות, סכסוך אמונה באמונה וקנאת דת בדת, הגיעו למרום קצם. מפלגות פרו והשרוצנה ותרביניה למכביר, כמו מפלגות קלבין, צבינגלי, אוניטאריער, סעמא — יודאיואנטעס (האלביודען), וכהנה וכהנה כתות מכתות שונות הנפרדות לדעותיהן ולאמונותיהן אשה מאת רעותה, ויחץ העם לשני מחנות ראשים, לקתולים ולותרנים, אשר צררו איש את אחיו ויעמדו זה לעמת זה כשני חשופי עוים מערכה מול מערכה. אולם כהספרדים והמורען שנפלטו בדעותיהם וישנאו ואזו תכלית שנאה ולהמיט שואה על ישראל ולשימו כעפר לדוש היה להם פה ולב אחד, כן גם הקתולים והלותרנים נפרדו במחשבותיהם ויתיצבו כצר איש לקראת רעהו, אך לרדוף את היהודים ולהכותם שאיה — היתה להם דעה ומטרה אחת. בני אשכנז שהתישבו בפולניה וביחוד בקראקא במספר רב²⁾ הביאו אתם גם המשטמה לביי שנאה וקנאה, שתי אחיות תואמות, שהי בנות העלוקה, המוצצות את דמי אחינו בכל עת ובכל מקום שהם נחתים שם, מצאו להן גם בארץ הזאת כר נרחב אם גם לא בהווק יד ובמדה גדושה כמו בארצות אחרות. מעבר האחד ציחו ככרוכיאי הכהנים הקתולים ובראשם גאמראט ראש ארכי-הגמונים³⁾, כי ביי יעבירו את בני הדת הנוצרית

¹⁾ Bielski, Kron. Pols. p. 936.

²⁾ מרוב האשכנזים בקראקא היס נסוג צנחי פקודותיו מייזי זיגנוד האלחן עד סוף המלח המהי נסג לעין אשכנז ומכאן Grabowski, Zabytki m. Krak. str. 178, 187; staroż. wiad. o Krak. p. XII.

³⁾ נפקודה נחמלחט נכרפה בשנת 1539 נכלש הומיוס קראקא האשה הנוצרית Katarzyna, אלמנת יוען העיר ושמו Zaleszowski, על כי

על דעתם הקתולית ובשלים כל סערת הרפורמציה, ומעבר השני צרחו מר הכהנים הלותרנים כי כל טוב הארץ, סחרה ואתננה, יכולה ומרכולתה בידי היהודים נתנו ועל מרמה תחש רגלם ומהם תוצאות לכל דבר פשע. כאלה וכאלה חרקו שן ויחרצו לשון על ישראל וישתמשו בכל תחבולה ובכל עלילה לסולל עליו ארחות איד, כתבי פלסתר וספרי שטנה מלאים חמה שפוכה וכל תואנה, נדפסו ונפוצו פעם אחר פעם ומהם גם בהוצאה שניה. ספרי השטנה הנודעים לנו מזמן ההוא הם משנות 1539, 1541, 1543, 1551, 1560, 1579, 1583. כפי היהודים נגואלו בדם נוצרים — העלילו עליהם כותבי פלסתר הנזכרים, קתולים ולותרנים — והכריתו את ב"י תחת להרשותם שיכריתו הם אתכם — שפך עליהם את מררתו הסופר המצוין Nagłowic מן Rej, ראש הכהנים הלותרנים בספר הנדפס בשנת 1557²). לא רחוק הדבר, כי גם המוטרים ובתוכם המומר העליטש³) שהדפיס את הכרית החדשה של לותר באותיות

בעטם בדם הקתולים והקבל עליהם את אמונת ישראל. האשם הנזכרת ילדה להורג ע"ד הדם הישראלית בלב עליו ומהם כמו ילדה במחול משחקים Biel-ski, Kron. Polon. p. 424, 1081; Węgierski, Kron. zb. Ewang. str. 3—4.

¹) Caecitas impia Judaeorum And. de Lubowla Cracov. 1539; De stupendis erroribus Judeorum Cracov. 1541; Stanisław Lwowiezyk, de sanctis interfectis a Judaeis 1543; Hosius, Confessio Fidei Catholicae. Crac. 1551, Vind. 1560; Piotr Skarga, Żywoty Świętych, Wilno 1579; Klonowicz Victoria Deorum Sebastiani Sulmircensis 1583.

²) Czacki, rozpr. o żyd. str. 48.

³) ממעפחת העליטש נודעים לנו מזמן ההוא עוד ידעיסים כמו האחים במחול אשר ולניקוס בני חיים העליטש שהדפיסו בקרקא את הספר, שערי דוגל" עם הנסוח ר' ישראל איסרלין בשנת ר"ד (1534) וכמו יוחנן העליטש

עבריות, לא הדלו רוגז על ישראל ולא חשבו רוק מפני התלמוד ויתמכו בידי שונאיהם לעולל בעפר קרנם ולהוציא עליהם דבתם הרעה כמו המומרים בארצות אחרות שעזרו הרבה ע"י אייבי עמנו ורודפו להעליל עליו ועל תורתו עלילות ברשע וירבו להרע ולהצר להם משוטניהם ומנדיהם הנוצרים מלדה ומבטא, ולא חדלו הרע לב"י בכל מקום ובכל זמן¹⁾ ויעזו להחליט כי טבע היהודי לשנוא את הנוצרי כחולל את העכבר²⁾ ואטונת היהודי היא אטונה³⁾ טפלה (קעטצער־יא), אשר גם הכנסיה הנוצרית לא התליטה מעולם ולא תוכל להחליט דבר כזה⁴⁾. ביאת ההגמון Lippomano, ציר האפיפיור פויל הרביעי, לפולניה והתישבות הישויים (יעזואיטים) בקרבה בשנת 1555 הסיפו לצקת שמן וגפרית על אש הא־בה לב"י ויעמיקו וירחיבו עוד את

סהדפים בשנת ר"ח (1538) עור ח"ר ובשנת ר"ט (1539) עור ח"ש עם שוחפו יאהלן קורטיוס מגלגלי גדול, וכמו לוקס העליטה, בן מומר, שהיה לו בסוגיא בית דפוס משנה שליח (1578) עד שנה שניי (1593).

¹⁾ בימי המאה ה־15 המירו רבים גם מיחודי פולניה את דתם בדת הנוצרית, ולפי דברי ר"ש אלגאזי בעל ספר "חולדות אדם" דפוס ויניציאה שמוז גדל וירב אז בכלל במלך מספר המומרים עד כי עלה בשנה אחת, בשנת 12—1411, יותר ממלחים אלף איש.

²⁾ מומר אחד שהיה לכהן גדול ואח"כ לראש הכהנים בקעלן לוח לפני מותו בשכנו על ערש דוי לפסול על דלותו בית הפלת הנוצרים פסל מהלך חחול בידו האחת ועכבר בידו השניה להוכיח, כי כמו שאין חחול יכול להיות פוז לעכבר, כן גם היסודי—להנוצרי.

³⁾ מומר "שנאה לפניו יצמה ורצתה להם לו הון רב כדי לחלוק ולא אבה כי אמר בפה מלא שלא היה חסן להחזיק אמונת יהודי כי הוא קי־רייח" השונות מהר"ל ס"י ר"ה. בעל ספר "הגלגול" מציג ומוחזר רבים בהחזיק המומרים עם חמיתו ויצאו על ישראל זרות רבות.

⁴⁾ Güdemann, Gesch. d. Erziehungswes. u. d. Cult. d. Jud. in Deutschl. S. 145—48.

מדורתה¹. ההגמון והישויים בקומם לבצור רוח הכועסים באמונה השולטת ולבצר את חומתה, אשר פרץ רחב נבעה בה, כמו לדכא לעפר גם את רוח ישראל ולכלותו מנפש ועד בשר. נקודות שחורות נראו בשמי פולניה. הכוברים השחורים — כה נקראו הישויים בפנקסי הקהלות—חתרו להשחיר כשולי קדירה את פני היהדות, ותלמידיהם—להחשיך משחור תואר המחזיקים בבריתה. הראשונים יצאו חוצץ כלם ללחצם ולרוצצם בכללות, בחקים מעיקים לכל גוף האדם, והאחרונים יצאו גדודים לעשקם ולדחקם בפרטות, בפרעות ושערוריות, בלחיצות ונגישות באברי הגוף, אבר אבר לבדו. הישויים העלו גרה את העלילות הנתעבות, את עלילת הדם ואת עלילת הלול לחם קדשם, והתלמידים החלו להתנפל על היהודים ועל רכושם, לבצע בידים את אשר מוריהם הורו ויטיפו להם לשנאת ישראל בדבר שפתים. בערים רבות כמו בקראקא, פוזנא, לבוב, יארוסל'א, לובלין, קאליש וקרעמניץ יסדו הישויים בתי למוד, והמון השוקדים על דלתותיהם בהקשיבם לקח מפיהם ינקו עם חלב למודם גם ראש פתנים להיהדות ולבני בריתה ויתגודדו וישתובבו בחברת תלמידי בתי ספר אחרים, קטנים עם גדולים, לדרגיים ממנוחתם ולשדר רבצם, והוא ה"שילאר גילאף" הנזכר בכתבי הרשומות ודוכרונות לקהלות ישראל העתיקות ושגור הוא בפינו מאבותינו ומוקנינו מדורות ההם ואחריהם, איש מפי איש. שלשה יהודים מיושבי סוחאטשוב במחוז Rawa נשרפו באשמת ההגמון ליפומאנו ובערמתו, בשומו להם עלילות דברים כי הללו את לחם הקדש ובזייפו את פתשגן כתב המלך זיגמונד אויגוסט כי נחרץ עליהם ממנו משפט מות². חקי און ופקודות עמל

¹ הכן העזומי Mat. Raderus החליט כי גלי עזת דס ילד

נוני לא חוכל אשע ענדי ללה. Bavaria sancta T. II. p. 315.

² בשם ההגמון ליפומאני אשע נסח היסודים כי חללו אש לחם הקדש טושטו במאסר עד כי יחקר וינזר הדבר לשבט או לחסד. לזכותם או לחינם נדן. המלך נהנכחו לדעת כי היסודים נקיים מכל שגן העלילה הולחט אש

המלך זיגמונד אויגוסט שיאבה תת להם את חכירת המס אשר בירי היהודים בברסק במחיר שמשלמים הם, לא אבה שמוע בקול תחנתם וישיב את פניהם ריקם¹. אם כי ראשי צוררי ישראל ההגמון ליפומאנו וראש הכהנים Rej היו גדולים ונכבדים בעיני המלך, ידידיו ואנשי ביתו; אם כי ליפומאנו היה שליח האפיפיור ובידו כתב המליצה אל המלך משולחו אב הכנסייה ברומי; אם כי נתן זיגמונד אויגוסט לרעי משאות כפרים, בכ"ז לא נתן אותו ואת ההגמון לפסוע על ראשי עמנו ולחתות עליו גחלים. המלך גער בציר האפיפיור ובשלטון הכנסייה על כי מלאם לבם להעליל על שלשת היהודים עלילת לחם קדשם ולהכותם נפש על לא חמס בכפם. המלך צוה על ההגמון מיסקובסקי בקראקא לעצור בחברת ראש האוניברסיטה בעד משובת התלמידים, פורעי פרעות בישראל, ולעשות למטרה זו תקנות וגדרים בכל חומר העונשים לבל ישובו עוד לכסלה על עקב משובתם, וסטיפאן באטורי הרבה עוד עליהם תקונים וסיגים שהועילו הרבה לשלום היהודים ולמרגועם, ויצוו במפגיע כי מלפניהם יצא משפט כל עלילה וכמותם וכמו זיגמונד הראשון הוציאו חוק כי על כל מעליל עלילת הדם להביא ששה עדים כשרים ונאמנים, שלשה נוצרים ושלשה יהודים, ואם שקר יענה—יעשה לו כאשר זמם לעשות ליהודי, דמו ישפך ורכושו יחרם. וישרש יעקב בפולניה ויפרח ישראל בכל מעבריו ותדרכי נפשו עוז להתוכח עם נוצרים בעיני הדת והאמונה.

הרב נחמן המכונה יעקב מבעלשיץ בלובלין והנוצרי האוניטאריר Mart. Czechowicz הדפיסו בשנת 1681 ספרי וכות במקצוע זה, איש נגד דעות רעהו ונטיות רוחו². הרמ"א החי בקראקא וימת בה כבן חמשים שנה בשנת של"ב, בשנת מות המלך זיגמונד אויגוסט, ויהי בן דורו ודור אביו המלך זיגמונד הראשון, והקראי יצחק ב"ר אברהם מחבר „חוק האמונה“, החי

¹ „עיר חלה“ ז' 74—73.

² Graetz, Gesch. d. Jud. B. IX S. 470.

במרוקי הסמוכה לוויילנא משנת 1533 עד שנת 1593 בימי ממלכת זיגמונד I ובנו וסטיפאן באטורי, עדי ראייה הם, עדים נאמנים כי שפרה על ישראל נחלתו בפולניה בעתות ההן, הלא כה דברי הרמ"א: „החכמים אינם רוצים לראות את הגולד שעבר, במדינת פיהם שהאויב גבר, בדבר זו שחלק לבם האשימם, והמחלוקת החרימם, ולולא כי השאיר ה' לנו בארץ הזאת (פולניה) פליטה, חיו היה ישראל לאלה ולשבועה כסוטה, אך בעזר אורה עושה, אשר לב המלך ושריו אחרינו נוטה, שחפץ בנו תיל כל זמן שאין מגידי בעלטה, כמדקרות חרב בוטה¹“. „ברוך אתה בבואך הוא אהוי עמיתי האלוף והותיק, בסכרות ובבקיאות הוא עתיק, היה מהריר הירש ש"ן, שמחתי בשמעי שלותך וביאתך לשלום אף כי אמרתי שתשאר בארץ אשכנו להיות להם לרב ולמורה באחד המקומות, ואולי עדיף טפי פת חרבה ושלוחה בה במדינות אלו (מדינות פולניה) אשר אין שנאתן גברה עלינו כמו במדינות אשכנז, מי יתן והיה עד ביאת משיחנו²“. ואלה דברי הקראי בספרו הנזכר: „נתוכחתי (בעניני האמונה) עם הגמונים ושרי המדינות הראשים, שרי המאות ושרי החמשים חכמי חרשים וכו'³“, איך בארץ אנגלמירא נעשו נקמות גדולות באלו הומנים ועוד היום הורגים במיתות משונות כל כומרי אמונת פופישט דרומי וכל המאמינים והנמשכים אחר האמונה ההיא וכנגדן עושין כמו כן בארצות ספרד וצרפת שהורגים במיתות משונות לכל המאמינים והנמשכים אחרי הוראת מארטיין לותר אשר השומע השמועה ההיא תסמר שערת בשרו, וכל זאת להם תחת עונותם כי באלו הג' מלכיות הנזכרות שפכו דמים רבים של אומת ישראל בעלילות שקר וגזירות ושמדות עד אשר גרשום מארצותם ולא

(¹) „תשינות הרמ"א" כ"י ס.צ.

(²) ש"ס ס"י ז"ה.

(³) הקדמת הספר „חזקת אמוני“.

נשאר בהם עד אחד מה שלא נעשה כן בכל שאר ארצות אשר אנהנו היהודים מתגוררים בארצותם ומיטרים ומענישים המרעים והמזיקים להם ומחזיקים ידי היהודים בכתבי קיומיהן כדי שיוכלו לשבת בארצותם בשלום ושלוח, כי מלכי אלו הארצות ושריהם השיי ירבה שלומם הם אוהבי חסד ומשפט, לפיכך אינם עושים עול וחמס ליהודים המתגוררים בארצותם לפיכך נתן השיי שלום ושלוח ביניהם¹.

בימים ההם עלו יהודי קראקא מעלה מעלה בתורתם ובחכמתם, במסחרם ובמספרם, במלאכת ידם ובכל מעבדם. תקופה חדשה, תקופה רבת הערך, רבת החן וההוד, החלה אז בכל דרכיהם החמרים והמיסרים, תקופה אשר חוללו בה חדשות ונצורות, גדולות ונשגבות, אשר עננו עמרות לראשיהם בכל קצות הארץ. קראקא, שעמדה במאה הטיז בשפל המדרגה במקצוע התורה ומהר"י מברונא כתב על יושביה היהודים "שאינם בני תורה"², עלתה במאה הטיז למרום קץ דעת התלמוד ותהי

¹ "חזק חמוה" נד 273 — 272 הוצאת דייטש.

² "תשובה זו שלחתי לקרקוב ואצ"פ שיש צדי לנדר לדין להחזיר לא מלאכי לבי להקל וכו' לפי שאינם בני תורה" — תשובה מהר"י מברונא סי' נ"ה. נזנח אמר מהר"י מברונא, כי איך יוכל היות שני קראקא, העיר שנהרז אליה ויחשבו זה בני הגולה מביהם ומאשכנזי כלל עת שנודעו שם על טאריהם, וזכרו אז כבר עדה גדולה, היו להם כתי כנסת אחדים, כ"ד ויושבים כסאות למשפט, כאשר מלאנו ראינו למעלה, שני עדה כבוד כזאת לא היו "בני תורה!" לפי דברי זונץ בספרו סינאגא. 712 ולחיו בספרו "המפתח" 265 חי הנ"מ יום טוב ליפמן מילהויץ, מהגר הס' "הנחמן" והלמיד הג'מ חבינדור קרו מפראג, בסוף ימיו בקראקא, לפי נמא כי בחוכה שכן כבוד עוד במאה הטיז גם חכם גם הלמודי גדול, אשר גם קהלות אשכנזי בקשו תורה מפיו ויראו אליו שיהי במקצוע הדין וההלכה. ראה "כרם חמד" ח"ז 56 ות"ח 207. אכן בשוליה בכלל נמאז גם לומדים מושגים במאה ההיא. מהר"י מברונא שאמר על בני קראקא "שאינם בני תורה" אמר על בני סוזא שם בס' רס"ה: "אם נראה ללומדי סוזא יצאו להוסיף או לגדוע הכרזות

לעיר ואם בישראל, ל, כרכא דכולא ביה¹, תורה וגדולה, חכמה וכל סגלה; לעיר שדבר מהרש"ל מאלופיה ביראת הכבוד וברגש הרוממות ויחשבם לגדולים ממנו במעלה²; לעיר שגם הקצבים ומנקרי הבשר בקרבה היו כלם בעלי צורה, גדולי תורה, רבנים וחכמים, שידעו להשיב מלחמה שערה, שערי תורה המצוינים בהלכה³.

בידס". כן חסי' רמ"ג שם גראה כי היו בזמן ההוא בפולנים חכמים ורבנים שהכניזו חורה ויבזבזו גם ממונם למערה הקדושה הזאת. טעות גדולה היא גם בידי החכם ריב"ל הכותב בספרו "העודה בישראל" עמוד 34 בהערה "שהעם הזה (פולנים) היה אז נהבליה הגסות והבורות והעד שעד הגאון רבנו שלמה לוריא וכו' לא מצינו מחבר אחד מיהודי פולנים שחבר איזה ספר". באמת נמלאו בפולנים כבר זמן רב לפני מהרש"ל גם גדולי תורה גם מחברים כמו מחבר הס' "חדושים על התורה" הנכתב עוד בשנת 1094 והחכמים ר' יצחק ור' מרדכי משולין המוצאים נספרי חכמי אשכנז (ראה "היהודים ושפת הסלווים להחכם הרבני עמוד 14, 10 ו"כרס חמד" ח"ז עמוד כ"ט), אבל במספר מועד אחד ולא בכל הקהלות ולא בכל הזמנים, כי רוע מזגן וזיק העמים היה לפעמים געוכן. ומה יקרים דברי רבנו אליעזר מביהם, אחד מבעלי החוספות, תלמיד רבנו חכם (ראב"ה ס"י קס"ד סיק י"ג ו"מבוא" ל"כלילת יופי" ח"א ד"א ע"ב) שכתב בענין זה לרבנו יהודה חסיד ז"ל, וז"ל: "הנה ברוב המקומות במדינות פולין ורוסיה ואינגריא, שאין שם לומדי תורה מסוג דחק, והם שוכרים להם אדם מדין מאשר ימלא, והיה להם לבליה צבור ולמורה נדק וגם למלמד לבניהם וכו' וכו'".

(¹) מאורי הגולה, מוטיף הדור, בנשחם על שפחויהם את שם קראקא המלינו עליה: "כרכא דכולא ביה".

(²) מהרש"ל בחשבותיו ס"י כ"א כותב: "האלופים גדולי ישראל מקיץ קראקא מושבים ידוים ממנו וכו' עד שמוכנה לשאל איש ממוני רחוק מהם במעלה ובזמן".

(³) "ואל יעלה על דעתכם שהקצבים והבורקים מקראקא המה הדיוטות ועמי הארץ, ושאלו בידים רק מנות אנשים מלומדים ולא יוסה, זה אינו אדרבה גלוי הוא ומפורסם לכל מי שהיה בקראקא, שכל הקצבים

בראשית המאה ההיא התנוססו בקראקא שתי קהלות נכבדות, קהלת אנשי פולניה וקהלת אנשי ביהם, ובראש שתי הקהלות עמדו שני רבנים, גאונים מצוינים, אנשי השם. בראש העדה הראשונה התנוסס לתהלה הג"ם אשר ראכלע, אביו זקנו של הגאון מהר"ם מלובלין⁽¹⁾, ובראש העדה השניה כהן פאר הג"ם פריץ, שמביאו הג"ם מיכל ר' יוזפס בספרו "ברכת המים" דף מ"ו ע"א ערך צפרה⁽²⁾. בשנת 1619 פרצה מריבה בין אנשי שתי הקהלות, למי מהם זכות ביהכ"נ אם לבני העדה הפולנית או לבני העדה הביהמית, ויגישו את עצומותיהם לפני המלך ויצא דבר מלכות מלפניו כי להראשונים משפט הבכורה ואסור להאחרונים להדריך כף רגלם בבית התפלה או להתפלל בו בלי רשות הרב אשר ראכלע, אחרי כי נודע הדבר ע"פ עדים נאמנים כי בני הקהלה הפולנית הקימו מכספם את הבית ויתקנו אותו מדי פעם בפעם, בעוד אשר הקהלה הביהמית שרם היתה בקראקא⁽³⁾. מלבד שני הרבנים, אשר ופריץ, מצאתי

ומנקרי הבשר המה רבנים חכמים יודעים ספר מלומדים במלחמתה של תורה". סוף שו"ת הרא"ש דפוס וויניציאה שס"ה. כוזב הדברים האלה כנימ יעקב כמו"ס יוזיפא סורזינה איש קאשעילאץ, ידע נאמנה את הקאזיס והנודקס בקראקא כהיותו מלמד הנ"מ לצי הי"ש, מחבר "שחיטות ונדוקות מהר"ם" (ההוא וחידושי דיוס על הלכות שחיטות ונדוקות למהר"י ווייל), שזיה שוחם נודק ומנקר וחי בקראקא בימי המ"א.

⁽¹⁾ "וכן מלאכי בדברי אבי זקני המקובל האחרון החסיד מכו" אשר ז"ל, אשר הוא היה אב"ד צעיר ואם בישראל קהל קדש קראקא כדור שלפניו, וחסד ספר אחד קדוש על סודות הפסל והנדרות ונקרא עמק הנדרה, ומחקר קדושתו לא הביאו לבידי". מהר"ם מלובלין בתשובתו סי' ס"ג.

⁽²⁾ "מלאכי מהר"י פולק שלח נס אחד לקהלת פראג ושם נפטר ונחנך בגט נפטר מלא בוי"ו אעפ"י שפטר כתיב חסד וי"ו נחנך ומתקדש פרץ היה מסדר הגט ע"י אותו שליח". אולי הוא הכב פרץ שמיאל נס הכניא במוספתו לסי' יוחסין: "וכי פרץ ור' משה יפה אשר כהן תבונה לחכמי לועז". עיר הנדק" בהערות עמוד 14.

³⁾ Metr. Koron. T. 34 f. 170.

נוכרים בכתבי הארכיב מומן ההוא — משנת 1522 — עיר אנשים גדולי-הערך ורמי המעלה מבני קהלתנו, אנשים הנושאים עליהם תואר הכבוד „ד״ר וגם „רב״. בכתבי הארכיב יסופר כי שבעת הדוקטורים: Leph, הרב הצעיר Lewek, מרדכי, הרב הירץ, הרב ברוך, הרב Sischel והרב אשר ¹⁾ העידו בשנת 1522 — בהתבעם לדין לפני שר העיר בתור עדים -- כי הרב הד״ר יעקב הוציא דבה רעה לפניהם בביהכ״נ על האשה העבריה Clara, אשת משה, בשומו לה עלילות דברים כי נטמאה מידי היהודי הד״ר שמואל, רופא כירורגי בחצר המלכה. הרב יעקב כחש בעדותם ויצטרק כי מעולם לא עלה על לבבו להעליל על האשה ובעלה והרופא עלילה כזאת, ויוציא שר

¹⁾ הוא הנימ אשר, שהיה רב לעדה הסולנית בקראקא, ומזכר בכחז הארכיב באחרונה בין שבעת העדים כמו שהצאחס למעלה. ה' חיד פרידצערנ בקראקא כותב כנאציה מאמרו „לוחות זכרון״ כי הרב אשר הוא הרב אב״ד מקראקא שהפך הרב משה ראשהאוויטש אב״ד בצריסק לחת לבנו את בתו לאשה והמלך הפך ברית החתון, ונתן אמהלא לדבריו שם מנפשיה כי „משני טעם כחוס״ הפך המלך את ברית החתון הזה. והנה לא נראים הדברים לאמת. האי ספדא הניא ושייר ולא שפיל לסיפא דקרא. דבר החתון מובא בספר „עיר ההלה״ עמוד 21 שהעתיקו מחברו אמכ״ע הרוסי „וואסחאד״ ככהצ בו על אודותיו החכם הרכני וכל״ם העתיק ה' פרידצערנ את הדבר מספר הניל וגם כהוב מסורס ה„טעם״ מדוע לא נתן המלך את הרב מצריסק לחת בתו לנן הרב (בלתי נודע בשמו) מקראקא, יען „גמשך עליו קו חסד ואשמה בענין מדיני ונבלח ביד פשעו מארץ פולין. לפ״ז איך אפשר כי הרב מקראקא ה„גנל״ ביד פשעו מארץ פולין? הוא הנימ אשר, אחרי כי הננו רואים אותו אח״כ כחור „רבי״ העיר וידענו גם ידענו כי גם מנוחתו כבוד פה כמזכר בהקדמת בנו של של מהר״ם מליזבלין. זאת ועוד אחרת: לפי דברי בעל „עיר ההלה״ שהעתיקס מ„וואסחוד״ שנת 1884 גליין א' נראה כי דבר החתון היה בשנת רע״ד — 1514 — ולא כדור הדבר כי ישב כבר אז הנימ אשר על כסא הכרונות וכבר הוכחנו למעלה כי גננה יאלה מלשני בעל „עיר האדק״ באמרו כי הנימ אשר היה כבר בשנת 1507 רב ואב״ד בקראקא.

העיר קראקא שידלאוועצקי, אשר לפניו הובא דבר המשפט בביהכ"נ ולבו היה טוב לישראל וירבה להשיב ביהודי ליהודי קראקא, את הדין כי על הרב יעקב להשבע בביהכ"נ בפני עשרת הדברות כי אמת יהגה חכו שמעולם לא הוציא עליהם את השם הרע הזה ואז לא תאבד לו זכות כל רכושו ויוכרו בביהכ"נ כי כלם נקיים מכל עון אשר הטא, וכל המעיו לחפא על אחד מהם דברים אשר לא כן יענש לשלם ששים מארק¹). אם הרב יעקב נשבע או לא, או כי נחרץ עליו דין קשה אחרי כי לא קים את דבר המשפט, מזה אין כל זכר ורמז בכתבי הארכיב. הזרתי עליהם פעמים ושלוש ולא מצאתי יותר אף רושם כל שהוא בענין הזה²). אחרי מות הג"מ אשר בשנת 1532 נבחר הרב משה פישל לממלא מקום כסא רבנותו לבני העדה הפולנית; להרב, אשר אמו ואשתו נשאו חן, יקר וגדולה מלפני המלכה ויהיו להן מהלכים בהיכלה, נתן המלך בידו העז והמשרה להעניש קשה את כל איש העובר על מצותיו ומצות

¹) Lib. inscript. Cast. Cracov. a. 1522 T. 33 p. 443, 498, 503. דין כזה יולא מסורס מפי של המשפט שהנחצט ישבע ויהיה נאמן בשבועתו נגד שבעה עדים, הוא דבר נפלא מאד, אם גם נאמר שאלא מעד שלבו היה טוב לישראל ויחמרה ללדד בזנות הנחצט ולהוצילו וקי בהשפטו.

²) בעל "עיר הדיק" בהערותיו עמוד 16 כותב כי, הרב יעקב לא בא ביום המחרת לקיים את דבר המשפט, ובכן נחרץ עליו משפט קשה, רק מרס יקיים בו, ישבעו החובעים שבועת האלה וכו". והנה כל זה לא נזכר כלל בכתבי הארכיב והכותב הוסיף הדברים מלבד או מלבד מעתיקם בעדו. גם מעיין הזה הננו רואים שלא ראה בעל "עיר הדיק" בעצמו את הדבר רשום בכתבי הארכיב, כי לוא אם עיניו נהם לא עבר בשחיקה על ארבעת הדברים לעוועק, היכן, נרוך ויפאל המזכרים בחוך שבעת העדים ויביאם בחור עדי ראיה כי צמח ההוא היו בקראקא עוד חכמים ולומדי תורה, עוד ארבעת רבנים מוססו על שני הרבנים אשר וסרן, שהוכיח גם לדעת כי כבר בשנת רעיש ההואסו בהעיר הזאת (ראה "עיר הדיק" בהערות עמוד 4).

תורתנו כמו העובר ברית ומפר חקי הממשלה. להרב משה פישל היו יד ושם גם בחכמת הרפואה והמלך חפץ ביקרו ויפטרו עוד בשנת 1523 — בסרם הבחרו עוד לרב הקהלה — מכלל המסים¹⁾ בהשתדלות ארכיהגמון מפוזנא²⁾. אם שתי הקהלות נפלטו בדרכיהן ובנמוסיהן אחת מרעותה, בדעותיהן ובתכונות רוחן בארחות חייהן ומנהגיהן והלך נפשן, או כי מטרה אחת ודרך אחד היה להן בכל פנותיהן; מתי קמו אנשי ביהם ויכונונו להם קהלה מיוחדת בפני עצמם וכמה שנים ארכו ימי קיומה עד כי נספחה על קהלת בני פולניה וחברו שתי הקהלות יחדיו לעדה אחת, הדברים האלה בערפל חתולתם ואין אתנו יודע מהם עד מה. בספרי הרמ"א וגאונים אחרים, חכמי קראקא וסופריה ממאה ההיא, אין מכל זה כל זכר ורושם מאומה.

הרב יעקב הנוכח הוא הגי' יעקב פולאק, אבי החלוקים, מחולל התקופה החדשה, הרוח החיה באופני המצב הרוחני הטוב בפולניה. הגאון הזה שלא נודע עד היום מאיזה עיר היה, איזה ישבו אבותיו ומה היה ארחם ורבעם, ערכם וטבעם, ואשר יצא חוטר מגזע הורים יושבי ארץ פולניה כאשר שמו הכנוי „פולאק“ מוכיח עליו, נראה לי כי היה בן העיר קראקא ואבותיו ישבו בתוכה. אביו היה אדם המעלה, הוא „יוסף קופלמן“³⁾,

¹⁾ הדברים בפולניה היו פטורים ממסים ואדנוויות, ואלה דברי מהר"ם מברגנא בחצונותיו סי' ק"ב: „ולענין מסים ועולים אף בזמן הזה פטורים הדברים בכל בני אוסטריא פולין זמנ“.

²⁾ Metr. Kor. T. 36 f. 238.

³⁾ ב„ישרון“ שנה חמישית לד קי"ג הדפיס החכם שח"ס את נוסח מנצח הגי' יעקב פולאק כפי שהעתיק למענו הרב קורניל בסיוחו בלוצין במקום המנצח, ושם כתוב „הגאון מו"ה יעקב בר יוסף“, ולפי נראה לי כי אולי הגי' יעקב פולאק הוא בנו של הנאצי והמנהיג „יוסף קופלמן“ מקראקא החי בזמנו בשנה רי"ד וישב כמותו בעיר הזאת. ומה שזכר שם בנוסח המנצח „הגאון מו"ה קופלמן ר' יעקב הלוי“, אפשר שם „קופלמן“ הוא שם המשפחה או כי נקרא גם הכן „קופלמן“ בשם האב עודנו בחייו כמו שהיו היסודים בלזן

אחד מגדולי נכבדי העדה ואלופיה שעמדו בראשה, הנוכח למעלה ביהד עם הרב הגיט משה פישל בין זקניה, ראשיה וטוביה, שערבו בשנת רנ"ד—1494—בעד הקצבים העברים שלא ירדו לעסקי חבריהם הקצבים הנוצרים. הרב מהר"י פולק למד תורה מפי הגיט יעקב מרגלית ריג ורי"ט בנירנברג, וכבר בימי עלומיו הצטיין בגודל תורתו ובעצם חריפותו ויעש לו בהן יד ושם עד כי דברו בו נכבדות עם בנות מרום עמנו, ונתנה לו לאשה בת משפחה משובתה בפראג, בת משפחה עשירה וקרובה למלכות; עד כי נשא עליו בעיר העתיקה הזאת את משרת "ראש הישיבה ואב ב"ד עם ר' אייווק מרגלית"¹, בנו של רבו הגאון מהר"י מרגלית הנ"ל. לא רבו עוד לו ימי משרת רבנותו וישיבתו, ימי שבתו בפראג וימי צבאו עלי ארץ, ורבת

ספרד וגליה סתמו צו באיטליה לקרוא הבנים בשם אבותיהם עודם בחייהם. סי' ר' יעקב פולאק נ"י, אחד שהיה "בן יוסף" והוא ר' יעקב פולאק שלנו, וחס"י — "בן יחזק", כאשר הוכחו זאת כבר החכמים רמ"ם (קאפאלוג אובספורד נד 1246), יאסע (קורות צ"י וכתוביהם ח"ג נד 240), כרמולי (העורכים ובני יונה נד 29), וזאחיה ("שירון" שנה חמישית סוף עמוד קצ"ז), והמה אנו על החכם ראיה ווייס שלא ראה את כל הספרים הנזכרים האלה ויכתוב בספרו "דדו"ד" ח"ה נד 252 על הגיט יעקב פולאק שלנו שהיה "בר יחזק הלוי", דבר שאין הבקורת הצרופה סובלתו, כי איך אפשר כי הגיט יעקב פולאק בעל החלוקים — תלמיד מהר"י מרגלית שלא חי עוד בשנת רל"ב כנראה מהצבות מהר"י מינץ סי' ייג — שנפטר בשנת ש"א לפי נוסח המלצה שם, או קרוב לשנת ר"ץ לפי דברי בעל "נחם דוד", הוא הגיט יעקב פולאק בר יחזק הלוי" הנודע לבעל "התשובה" ע"ד עגונה, שנכתבה בשנת שצ"ה, כחמשים או ששים שנה ויותר אחרי פטירת הגיט יעקב פולאק שלנו.

¹ ר' יעקב פולאק הוא הרב הגדול אשר שמעו יאל מסוף העולם ועד סופו כבר היה ראש הישיבה ואב צ"ד עם ר' אייווק מרגלית סה ק"ק טראג. נחם דוד ח"א רי"ן, שגנה יאלה מלפני החכם רש"י סין בכתבו בספרו "בנחם ישראל" נד 563 כי הגיט יעקב פולאק "היה ראש ישיבה ואב"ד בפראג עם הררי, יעקב ב" מרגלית".

שבעה לה נפשו סמוררים, חרפות ורדיפות מכל העברים. דברי ריבות בשעריה, בשערי תורה המצוינים בהלכה, מררו שם את חייו ויריכוהו מנוחה. דבר מאן אחות אשתו, יתומה מאב, בבעלה, אדם גדול בתורה, מוהר"ר דוד צענר בשנת רנ"ב, שהשיאה אמה אותה לו לאשה בעודנה קטנה והבעל לא הפך לגרשה והגאון מהרי" פולאק קים את דבר המאן נגד תקנת סהרים מרזיבורק שתקן לפניו כחמשים שנה ויותר שלא תוכל עוד אשה למאן באישה—, הדבר הזה השיל עליו סערת המה גדולה מקרוב ומרחוק וירתיח כסיר מצולה ביחוד את לבות אנשי העדה בפראג, במקום המעשה, בהעיר שישב בתוכה הבעל שהיה "אדם גדול בתורה", כאמור¹). כל רבני העיר וראשי אלפי ישראל, ראשי חכמי אשכנז ואיטליה כמו רבו מהרי" מרגלית, מהר"ר פינחס מפראג ומהרי" מינץ יצאו חוצץ כלם נגד מהרי" פולאק ונגד קיום המאן, וישטמוהו ויחרפוהו, ויפרשו מהרי" מרגלית ומהר"ר פינחס מפראג עליו גם את מכמורת החרם²). "חבילות חבילות מתשובות מרוב אחינו ורבותינו מארץ אשכנז" באו בנדון זה לידי מהרי" מינץ, "רבא

¹ ("עיד המילון ממח סילקא דהות נאולס מקדמת נא לאהו" ועמיטנו בתורה ה"ה מהר"ר דוד צענר י"ז"ו" השבועה מהרי" מינץ ס"י י"ג. "גדול אחד בדורו אשר היה לפניו והג ועשה הלכה למעשה והוסיף בדומילא יתומה בבעלה שהיה "אדם גדול בתורה". מהרש"ל, "יס של שלמה" יבמות פ"ג ס"ז. ראה הערות הרב שער אשון בסוף הספר "קריה נאמיה" ז' 312.

² ("שבועה מהרי" מינץ ס"י י"ג ו"ס של שלמה" יבמות פ"ג ו"ז. רק רב אחד, רב פראג, והוא ר' מאיר פשיפרקין, תלמיד מהרי"ק, הסכים עם מהרי" פולאק ומעט זה יען "אשתו ובניו היו תפוסים וחמומו של מהרי"ק היחה קרובה למלכות ולא רצתה להשדל בעד עד שיפסיק עם חתנה מהרי"ק". כדמולי, "העורכים ובני יוה" ב"דבר אל הקורא"; נקד, "דה" לבי" ח"ט ז"ן ז' 518.

דעמיה ומדברנא דאומתיה ואכיהן של אשכנזים בומנ¹), מהר"ם אשר דבריו היו נשמעים אצל כל בני הגולה ואחרי פקודותיו והלכותיו לא שנו מאומה, והשיב הוא להם כדברים האלה: „אם חוזר בו — מהר"י פולאק בנדון המאון — מוטב, כיון שהנדוי היה על תנאי זה עד שיחזור, ואם ח"ו שאינו חוזר ראוי להורידו מגדולתו ואח"כ לנדותו מפני שחולק על רבים על יותר מעדה. מהר"י פולק „מרב חשיבותו וגדולתו — יאמר שם מהרש"ל — העמיד המאון על דעתו ולא השגיח בהם — במהר"י מרגלית ומהר"ר פינחס מפראג ומהר"י מינץ וכל גדולי אשכנז — ובגזירותם והיתה נשואה אותה אשה לאדם אחר ע"פ אותו המאון. דעת לנכון נקל כי אחרי שלא חזר מהר"י פולאק לאחוריו ולא שם לב לגזרות מאורי הגולה, מופתי הדור, כי גדל או עונו בעיניהם מנשוא ותתך עליו כאש חמתם ועברת חרמותיהם כי קשתה. „מאן דביש דיה בהאי מתא ליזיל למתא אחריתא. כפי הנראה עזב אז מהר"ף עוד בסוף המאה הטיז את העיר פראג ואת ערטה, את שאונה ואת משמרת הרבנות בה, לרגלי המריבות והרדיפות, החרמים והאשמים — אשם קיום המאון ואשם למוד המאון, שחשדוהו כי למד את אחות אשתו למאן באישה — אשר הכאיבו את רוחו וישפילו את ערכו בעיני אנשיה, וישב אל ארצו ארץ פולניה, ואל עירו, עיר קראקא, למקום מגורי אבותיו, לשכון כבוד בתוכה, או כי עזב בראשית המאה הטיז את העיר פראג ויבוא לקראקא בתוך יהודי ביהם רבים שבאו אז שעריה ויתישבו בה לרגלי הרדיפות הרבות שהשתרגו עליו אז על צואריהם²). בקראקא נבחר לאחר מרבני העדה הביהמית כאשר עניינו ראות מספר „ברכת המים

¹) דברי יש"ר מקדיח על מהר"י מינץ בספרו „מזקף לחכמה" ג' ב.

²) אם כי כל גדולי הדור רדפוהו ויחזמוהו על כי קים אף דבר התיאון, ספק רמז — תלמיד תלמידו — הסלכה כמוהו, ח"ל: „ולכ"ע אם היא פסוקה מביכ"ש ממאנת אפי' בזה", וכן עשה מהר"ר יעקב סולק מעשה בימיו, אה"ע סו' ק"ה סכ"ב.

דף מ"ז ע"א בכתבו שם: מצאתי מהר"י פולאק שלח גט אחד לקהלת פראג וכו' ומהר"ר פרץ היה מסדר הגט, וידענו גם ידענו כי מהר"ר פרץ שרת בקדש בתור רבי בראש הקהלה הביהמית כאשר הבאנו הדבר למעלה, גם ממקומות אחרים ידים מוכיחות כי הגיט יעקב פולאק ישב גם בקראקא על כסא ההוראה, על התורה ועל העבודה. הרמ"א מעתיק ב"דרכי משה" אה"ע סי' קכ"ד מספר, סדר גיטין סי' ל"ב כדברים האלה: אני ראיתי גט על נייר שקורין פאפיר בלשון אשכנזי שבא מקונסטנטינא לק"ק קראקא לפני מהר"י פ' ושאר לומדים. כן בתורת חסא"ת כלל ד' דין ג' בדיון בשר ששהה ג' ימים מעלי"ע בלא הדחה כותב שם הרמ"א לאמר: "ובכאן ק"ק קראקא הטבחים נוהגים בו היתר לכתחלה ואומרים שכך הורה להם רבנו מהר"ר יעקב פולק ז"ל והנחנו להם מנהגם מאחר שכבר הורה זקן וישי להם על מה שיסמכו". וכבר העירותי על זה במליון לשנת תרנ"ה גליון כ"ב, ולפלא כי הדבר הנכבד הזה הנודע לנו זה כמה שנים ע"פ אותות ומופתים חותכים מספרי החכמים ר"נ ראבינוביץ ודמביצר, כי נעלם הוא מעיני ראשי סופרי קורות היהודים וספרתם כמו גרץ — שראה את הספר כלילת יופי ח"א ומביאו בספרו "דהי לבי" ח"ט ציון י' עמוד 574 הוצאה שלישית -- רש"י פין ורא"ה ווייס שאינם מדברים לא דבר ולא חצי דבר ע"ד רבנות מהר"י פולאק בקראקא ושבתו בעיר הזאת ¹).

¹ הראשון שהוכיח ממקומות הזכרים כי הג"ע יעקב פולאק היה רב גם בקראקא, הוא החכם רפאל נטע רזנינוביץ ז"ל במחברתו "העדות וחקונים לס' עיר הדק" וב"המגיד" שנת תל"ז בהוספה לגליון כ" סי' פ"ב, ולחריזי המהרש"ק בדעה זו או כיון אליה הכז דמביצר ז"ל בספרו "כ"י ח"א דף כ' ע"ב ודף ג' ע"א וח"ב סוף דף ז', וכן קדמו החכם רזנינוביץ להעיר שם על חסונה רבנו אליעזר מביהם לרננו יהודה חסיד ז"ל המכנה למעלה, וללא דק מביאם החכמים בזכר "נאש"י שסי' X וקאלו בקורות היהודים בלבוני ד' 118 לא הדבר הנכבד הזה רק בשם דמביצר, בעוד שהחכם רזנינוביץ העיר עליו בראשונה זה כעשרים שנה.

אבל מה שכתב הרב דמביצר בספרו „כלילת יופי“ (חיא דף ב' ע"ב ודף ג' ע"א וח"ב סוף דף ז' ע"ב) והחכם קארו בספרו „קורות היהודים בלבוב“ צד 118 — שנמשך אחר הרב דמביצר —, כי הגי' יעקב פולק ישב קודם על כסא הרבנות בקראקא מאשר בפראג, לא נכון הוא, והאמת כמו שהעיר כבר החכם ראבינוביץ כי הרב יעקב הנתבע לדין בקראקא ע"ד הדבה בשנת רפ"ב הוא הגי' יעקב פולק הנאשם ונחרם ע"ד קיום המאון בפראג בשנת רנ"ב, ולפי' למדים אנו כי היה רב בראשונה בפראג ואח"כ בקראקא, ההפך ממה שכתב שם הרב דמביצר ⁽¹⁾. בכתבי זאת הגיעני מכתב מהחכם ש' ו' ח' האלברשטאם וראיתי מתוכו כי כן גם דעתו ודעת החכם בריל ז"ל ב„יאהרביכער“ ח"ז צד 34—33, כי מהרי" פולק שמש בכתר הרבנות בתחלה בפראג ואח"כ בקראקא ובערך שנת רס"ז, ומציא החכם שוח"ה ראיה מוכחת לזה מתשובה שכתב מהרי" פולק בפולניה סביב לשנת רס"ט, ואלה דבריו במכתבו אלי בענין הזה: „לפני שבע שנים באה לגד עיני רשימת הספרים של המו"ס קויפמאן בפראנקפורט ומצאתי שם כי אשר בתוכו תשובת ר' יעקב פולק ⁽²⁾, ובקשתי מאת הח' ר"נ בריל ז"ל

(¹) דברי בעל „עיר ה'דק“ ב„מענה“ על „תפלת עיר ה'דק“ שהעיר סס ב„מענה“ זד 28 על החכם ראבינוביץ כי ללא אמת כחז כי הרב יעקב המוצא בפלילים ע"ד הדבה בשנת רפ"ב הוא הגי' יעקב פולק, יען „מענין הספק שלו בענין המיאון הודע שהיה בשנת רנ"ב בפראג ונראה עין בעין שכבר דר שמה, הדברים האלה הם דברים שלי טעם והגיון כלל. האם בשביל „שכבר דמי בפראג בשנת רנ"ב“ אי אפשר שהעתיק מ„שמה“ את דירתו ודר אח"כ גם בקראקא לרגלי רדיפת היהודים בביהם?

(²) גם לגד עיני היתה הרשימה והיא נו' 14, ח"ל (זד 99 סו' 128 בין כ"י): „קובץ שו"ה מגאוזי איטליא וכו' וגם מוסס החכם אשר המרים הגאון ר' יעקב פולק ור' מנחם מרגליות בצירוף גאוזי זמנס את הגאון ר' אברהם מיץ בהגאון מהר"י מיץ, החכם הזה לא נודע להגאון חיד"א ולבעל למח דוד, רק לבעל שלשלת הקבלה אשר דן רק ע"ס השמועה והואל החכם מר' יהודה ליוואי ור' עזריאל די"קא בפעמים וכו'“.

לשום עינו עליו ולהודיעני מה נמצא בו בדבר זמנו ומקומו והשיב לי לאמר: „תשובת ר' יעקב פולק קראתי והוא כותב שם בלשון מדברת גדולות ויתמרמר מאד על ר' אברהם מינץ (וכנראה כיון בעל שלשלת הקבלה על התשובה הנ"ל). אמנם לא נמצא שם הודעת זמן ומקום, רק בתשובת אחד מרבני איטליא הבאה אחריה ראיתי כי יכנה את ר' יעקב פולק בשם: ר' יעקב... מסדינת פולין עכ"ל. ואוסיף על זה, כי מזה נראה כי היה אז במדינת פולין היינו בקראקא, ומסקום אחר ידענו שהיה זה סביב לשנת רס"ט¹).

¹ ומה שכח לי החכם שזח"ה ע"ד נוסח המלצה כי חוזר בו כמה שכח על אדויתו ב"שרון" הנ"ל, מאשר כי מיוחס הנוסח בעשות להג"מ יעקב פולק כאשר העירו כבר החכם ראזניצקי בשנה חלילה במכתבו אליו וכאשר העירו ע"ז ספקות גם החכם פין ב"מסכת ישראל" שם, יען כי לא זכר בנוסח המלצה שהיה גם מפלפל ובעל החלוקים ויען כי לא נודע גם בשם „קופלמן הלוי" וכמוכז על המלצה כי „היה בקי בשפה ספרים, חולר שאינו לפי רוח ערכו וגודל חורחו וכבודו; ע"ז הנני להשיבו כי „עדיין הדבר שקול" ובאמת נכתב עליו גם חולר כבוד גדול „ומי הרבין חורה כמותו ומי יוכל לספר חלה"ו, והדברים „אשר היה בקי בחכמת כל הספרים, ובפרט בשפה ספרים, אינם ג"כ חולר כבוד קטן וביחוד בימי קדם עת החולרים פרס היו כעיר פרוצה חין חומה, ואולי נכתבו מעטם זה המלים „בפרט בשפה ספרים" ולא דברים אחרים יוחר נשגבים מהם משום חגב שופעא דלגנא, למען לחרוז עם החיבות שלפניהן עם „אשר היה בקי בחכמת כל הספרים". כן אפשר כי הג"מ יעקב פולק הוא „קופלמן הלוי" הנזכר ב"דרכי משה" ח"א הלכות פסח סי' חס"ז סוף סעיף ה', וז"ל הרמ"א שם: „ב מקו מי שמעתי מחכם ח' שמהר"ר „קופלמן סג"ל ז"ל, ולפ"ז נודע שעם בשמו הכנו „פולק" ע"ש חר"ו, חרץ פולניה, ופעם גם בשם „קופלמן הלוי" כפי שחרות על המלצה. ומה שהשיבו כי לא מלא שנקרא הבן בשם האב בחייו, הנה כבר העירותי למעלה שיהודי ספרד וגוליה שהתישבו באיטליה נהגו לקרוא הבנים בשם האבות עודם בחיים ועתה אוסיף כי כפי הגרסה נקרא גם הג"מ משה יוסף בנו של הג"מ משה מרדכי מרגלית ר"מ סה קראקא (אחרי מות הגאון בעל „שארית יוסף" בשנה

כשבת ר' יעקב פולק על כסא ההוראה בקראקא, דרך רכב חדש מיעקב, כוכב מאיר בפולניה, כוכב אשר עלה על אופק שמי כל תפוצות ישראל ומידו היו קרנים לסגולותיו הרוחניות בימי המאה ההיא. דעת התלמוד העלתה בה אבר כנשרים, בכל מדינותיה ובכל עריה, בכל קהלה ובכל מקום שבאי היו נחתים בו פלסה לה הדעת נחית, רחבה ונסבה, ותהי פולניה לנוה התלמוד ולמרבץ הישיבות, לאכסניה של תורה שכל שוחר תושיה וכל הלן בעומקה של הלכה אליה פנו ואליה סרו. "הרב הגדול ר' יעקב פולק אשר שמעו יצא מסוף העולם ועד סופו" ויעמיד כבר תלמידים הרבה בפראג וימשך עליו עיני כל בני הגולה "ברוב חשיבותו וגדולתו", הנה בהרביצו תורה בקראקא התעורר החפץ ותתלהב התשוקה לחכמת ישראל בקרב כל ערי פולניה והמונים המונים בחורי חמד מקרוב ומרחוק, אשר חשקה נפשם בתורה, נקבצו ובאו לשערי ישיבתו וזרסו לשבור צמאון לבבם ולהשקותו מנחל עדניה. בקעה מלאה עצמות יבשות מצא פולק, בן פולניה, בארץ הגדולה והרחבה הזאת, ויחמול על אחיו בני ארצו, ויקרם על העצמות עור בשר וגידים ויפת בהן רוח ותחיינה, ויעמוד קהל גדול של חכמים ושל סופרים על רגליו, כר' שלום שכנא מלובלין וכר' מענדל פרנק מפוזנא וכר' יונה בר' קלמן וכר' יצחק קלויבר — אבי אמו של מהרש"ל — וכר"ם מפדובה¹ אשר

שתי(ב)סס אביו "משה" עודנו בחייו (ראה "שיר הנדק" ד' 44). ואם גם נחליט כי מנחת הנ"מ "קופלמן הלוי" גלובלין איננה מנחת הנ"מ יעקב פולק והם שני אנשים שונים היו, לא רחוק הדבר כי "יוסף קופלמן" מקראקא הוא אבי הנ"מ יעקב פולק, אחרי כי ידענו נאמנה שאביו נקרא "יוסף" כאשר עינינו רואות מהסכמתו לסי "נזכרת אברהם" (מר' אברהם דב שלמה פרייז) שחזקת א"ע שם תחת ההסכמה "יעקב דברי יוסף זל"ה פולק".

¹ (כדמולי "העורכים ובני יונה" ד' 29. החכם כדמולי שנעלם ממנו כי מהר"י פולק היה רב גם בקראקא מביא את כל הלמדי פולק הנ"ל משיבחו כפראג וכפי הנראה היו רובם וכמעט כלם משיבחו בקראקא. מהר"ם מפדובה

יצקו מים על ידיו ואשר מהם ומתלמידיהם כרמ"א — תלמיד הגי' שלום שכנא — ומתלמידי תלמידיהם כבעל עמק הברכה וכבעל הסמ"ע וכבעל "הלבושים" — תלמידי הרמ"א — יצאה תורה לכל ישראל ומפיהם אנו חיים ולכל בהם חיי רוחנו ובעוד אשר במאות הקודמות הלכו בני פולניה לנוע בארצות אחרות באשכנו ובאואריה וביהם, לבקש תורה ולהשתלם בלמודים ומעט היה מספר לומדיה לרגלי המלמולים והנדודים אשר נטלו על מבקשי דעת ודורשי תבונה, לשים לדרך רחוקה את פעמיהם ולענות בערים נכריות את כחם, הנה עתה בהוסר ישיבת מהר"י פולק וברבות בתי הלמוד ע"י תלמידיו ותלמידי תלמידיהם שהתנוססו בראשם כאבני נזר, באו בני הארצות האחרות לפולניה להקשיב לקח לעשות חיל בתלמוד, ויקם דור חדש, דור דעה, דור כלו יודעי תורה, כלו מלא דעת כרמון, דרכי למוד מהר"י פולק, דרכי החדוד והפלפול, החריפות והחלוקים, שהביא אתו מנירנברג לפראג ומפראג לקראקא הועילו הרבה להתפשטות דעת התלמוד ולרום המדרגה שעמד עליה בעת ההיא. אמנם דרכי הלמוד הזה עברו אח"כ גם את הגבול ויפרצו גדר ההגיון והשכל וילפתו ארחות דרכם, עד כי כמה גדולי ישראל כטהריל מפראג, בעל ה"שליח" ובנו

שהאריך ימים הרבה מאד נוססו בשנת שס"ה והרמ"א כוחם עליו נחשבו וסי' נ"א ומנחה בשנת שס"ז, בן שנים לגבורה, גם הוא לדעת החכם ראבינוביץ, בהענות ותקונים לסי' עיר ה"דק" סי' פ"ד למד אלל מהר"י פולק בקראקא, "וע"י ידעוהו כל גאוני פולין והריו אליו שאלוהיהם המהרש"ל הרמ"א והשארית יוסף, ועל האחרון כותב "האוצר" (תשובת "שארית יוסף" סי' א'), כי בלמדו בקראקא בודאי היה יולא ונכנס בנית אביו הגי' מרדכי גרשון שהיה מגדולי העיר והכיר אף בנו בעודו בקטנותו. תלמידו הגי' מ יונה בכבי קלמן, בר פלוגתא דגי' שלום שכנא, הוא קרוב לודאי שהקשיב לקח מסי מהר"י פולק בקראקא, אחרי כי החכם כרמולי בעצמו כותב, עליו שס' ז' 30 כי "מקום מסכן כבודו" היה בעיר הזאת. רגילים כל הסופרים לאמר כי משאלא יראה תורה מהר"י פולק לפולניה, ובאמת פרס כזית הזה ביהוד משיבתו בקראקא ויעל הלמוד כיונק מארץ הזאת.

בעל "זוהי העמודים", מהרשיא ובעל "חות יאיר" קראו עליהם חמס ויעצו כמעיל קנאה נגד המחזיקים במעוזם¹; אבל לא העשיר משה אלא מפסולתן של הלוחות ואלמלא השאור שבעיסת הלמוד המחודר הזה מי יודע אם נתחמצה העיסה ולא נתעפשה, מי יודע אם הגיעו אז היהודים בפולניה לכל התפתחות הכחות הרוחניים ולכל תכלית ההשתלמות, החריפות הפיחה בקרב הוגי תורה נשמת רוח חיים ללמודים, רוח החריצות, רוח הקנאה הטהורה, קנאת סופרים, ותרחיב את דעתם ואת לבבם כפתחו של אולם. היא הניעה את לבבם להעמיק חקר דבר תורה זו הלכה ולצלול במצולות ים התלמוד עד נבכי הים, לתהות על קנקן כל הוגי דעות ולבקר אחריהן, לצרף וללבן, להוציא יקר מזולל ולברר הסולת מן הפסולת. לא הרי החריף ר' יעקב פולק כהרי החריפים שעמדו בדורות שאחריו; הם שמו את התפל לעקר, רק את הפלפול לקו ולא את הפשט, רק את החלוק למשקלת ולא את האמת, וילכו אחרי ההבל ויהבלו, לגלות פנים בתורה שלא כהלכה, לעייל פילא בקופא דמחטא ולבנות רק מגדלים פורחים באויר. אבל לא כאלה חלק יעקב פולק וחבל תלמידיו. "לגמר והדר ליסבר" — היה נר לרגלם ו"תני הסדרן קודם לפלפול" — אור לנתיבתם. ראשית דרכם ועקר תורתם, כל הגיונם וכל מעינם היה לרדת לסוף דעת התלמוד ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, להבין דברי תורה על בורים ולהעמידם על מכונם כמסמרות נטועים, אשר כל הרוחות וסערות שבעולם לא יזיוום ממקומם, אך באחרונה כאשר כבר ירדו ונקבו עד תהום התלמוד ולעומק כונתו ויעמידו את דבריו על הדין ועל האמת ועל הפשט, שקלו ושרו בפלפולים וחלוקים עם תלמידיהם, בפלפולים וחלוקים לאמתה של תורה, למען הרחיב את דעתם ולשנן כח שכלם לשאול כענין ולהשיב כהלכה, דבר דבור על אפניו. דברי הג"מ

¹ ראה במאמר "קורות סדר הלמוד" להחכם יעלינק ז"ל ב"מכורים שנה ראשונה ז' 26—1 וזנה שנה ז' 19—1 מהמסד קעלנער ז"ל.

ברכיה שפירא דיין ודרשן בקראקא בימי בעל „מגיני שלמה“ ובעל „הביח“ ובעל „תוס' יו"ט“, אשר גם הוא הטיל דופי בפלפול של הבל וידבר עליו מרה בהקדמתו לספרו „זרע ברך“ ח"ב, יפצו אור בהיר על דרכי למוד החלוקים בדורות מהרי" פולק ותלמידיו ובדורות שלאחריהם, בתוך דבריו הרבים שם יאמר: „צאו נא וראו כמה נתחבטו קדמונינו זל"ה וקראו מר וצוותו ככרוכיא על למוד החלוקים אשר המציאו דורות שלפנינו מה שלא היה כוונתן כי אם לחדודי בעלמא לאחר שכבר מלאו כרסם מן אמתת הפשט שתחלה נשאו ונתנו בהלכה ופירש"י והתוס' וירדו לעומקה של ההלכה זה מותיב וזה מפרק ורווחא שמעתא אליבא דהלכתא ולבסוף עמד הרב לחדד את התלמידים כדי שיהא להם לב מטהר לשמוע ולפלפל בחכמה מצד האמת וכל זאת מפני שראו שהלבבות התחילו להתמעט בערך שכל הראשונים שלפניהם ז"ל.“

בעל ה„שליה“ שידבר מרורות על המפלפלים המעבטים ארחותם והמטים עקלקלותם, ידבר נכבדות על דרכי למוד בני ישיבת נירנברג, הלמוד שהביא פולאק משם ויטעהו שורק בכרם בית ישראל יושב פולניה. הלא כה דבריו בספרו „שליה“ מסכת שבועות קפ"א: „איך נעשו ר"ת ור"י וכל בעלי תוספות מחודדים רק ע"י למוד תורת אמת ובקיאות מסכתות והתמדה וחזורים תמיד וזמן בין הזמנים שוים רק דבר זה הוא מצוה ובו ידבקון ויהיה ג"כ חידוד דהיינו לתרץ בדרכים אמתים כל אויש ברענגר (אוישבורגר) וכל נירנברגר וכל רעגיר שפור-גור (רגנישפורגר) וכן בתוספת לקשר וא"ת או תימא שהוא בלא זאת, דברים כאלה הם, בכלל תורת אמת והם גם כן חידוד“. אין לך מתנגד גדול ללמוד החלוקים הפרועים לשמצה כבעל „חות יאיר“ סי' קכ"ג והוא מצדד בזכותם כשהם נוסדים על דברי אמת וכותב בהקדמה לספרו „יאיר נתיב“ (כ"י): „ואפשר כי מיירי דווקא כשהחילוק משוכלל על קישויות ותורצים אמתיים כאשר שמעתי שכך היו החילוקים של

הגאונים מו"ה יעקב ובנו מו"ה העשיל¹. הרב יעקב פולאק ותלמידיו, בעלי השכל החד והשנון, לא שעו בדברי שקר, דברי הבל ורעות רוח, ולא פנו אל רהבים ושמי כזבים, בעלי החלומות וההויות, ובעת אשר רבנים אחרים היו שקועים ראשם ורובם בחכמת הקבלה ויהי כל שיחם וכל רוחם מסור רק לסתרי תורה, לסודות ולרזי דרוין, ויבקשו חשבונות בספירות העליונות, אשר „לאו כל מוחא סביל דא“, הנה כל מעיני פולק ותלמידיו וכל שעשועם וכל משאות נפשם היו רק בחכמת התלמוד, רק לנגלה ולא לנסתר, רק לגופי תורה ולא לרוים ולמופלא ממנה, וישימו כל מעינם במרבץ הישיבות וב„פלפול התלמידים“, אחד מהארבעים ושמונה הדברים הנשגבים, אשר בהם התורה נקנית וגדולה יותר מן הכהונה ומן המלכות². עד היכן ערך למורם הגיע ועד כמה היה גדול כחו נראה מזה, כי תלמידו מהרש"ל עזבו בית מדרשו וילכו לישיבת הגיט שכנא — תלמיד הגיט יעקב פולאק — והיו „סומכים ובוטחים על גבורת הזקן ובנו הגאון“³ מו"ה ישראל ממלא מקום אביו, מקום ישיבתו ורבנותו בלובלין. הרב יעקב פולק ותלמידו הגיט שכנא לא חברו שום דבר, לא העלו שום שאלה ותשובה על ספר, ולא קבעו שום פסק דין לדורות אחריהם להלכה ולמעשה. „חי נפשי עולמים“ — כותב הגיט ישראל הנ"ל אל הרמ"א — „דזימנין סגיאיין בקשתי עם הרבה לומדים ממנו (מאביו הגיט שכנא) שיעשה פוסק ותשובתו היתה מחמת רוב חסידותו וענותנותו אשר היה ענו יותר מכל האדם אשר על פני האדמה ואמר: יודע אני דשוב לא יפסקו כי כאשר אכתוב מטעם הלכה ככתרא,

¹ „הגאונים מו"ה יעקב ובנו מו"ה העשיל“ הם הרבנים מו"ה יעקב אב"ד בלובלין ובנו מו"ה יהושע העשיל הנקרא רבי ר' העשיל אב"ד בקראקא. הקדמת הספר „ילד נחזי" נדפסה ב„נצחור" ש"ר ז' 26—4.

² בעל „קריה נאמנה" ז' 56 טעה בחשבו כי דברי מהרש"ל (שו"ת מהרש"ל סי' מ"ז): „הזקן ובנו הגאון“ מוסכים על מהרים מסדוכה ובנו מו"ה שמואל יהודה.

ואין רצוני שיסמוך העולם עלי, ומהאי טעמא לא עשה נמי גם רבו הגאון מוהרי"ף (מהרי" פולאק) שום ספר גם שום תשובה ששלחו מרחוק לא העתיקו אלו הגאונים מהי"ט¹). אמרו על ר' יעקב זה (ר' יעקב פולק) או על רב אחר מתלמידיו שהיה ראש ישיבה ג"כ, שעקרו בני הישיבה כמה דפין מהמסכת שלמד בה הרב עמהם, והרב לא הרגיש על חסרון הדפין והפסקת הענין והלשון, והתחיל בדף שאחריו, וחבר כלולאות פלפולו וחרפותו את שני הענינים הרחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב²). אבל כל האומר כן, על פולאק או על רב אחר מתלמידיו, אינו אלא טועה ומטעה אחרים. דברי האומרים אינם אלא לגזם ולהפליא דרך למורו, או יותר נכון להקטין גדלו ולהמעיט חין ערכו, כמי ידו חוללה הפלפול של הבל וסייבתו פתחה הרעה; כמו עמד הוא בצותא חדא ובמחיצה אחת עם המפללים המבלבלים, וזוחי הלב וחסרי הדעת, אשר דרך ארהות התורה בלעו ויעקשו את כל הישרה; כמו נדמה לאלה אשר חדודם קדם לשכלם וירחיקו בפלפולם ללכת עד הקצה האחרון, עד קצה ההזיות ומשאות שוא ומדוחים, ויפלפלו שפרעה הלך בשטת הרי"ף ועבדיו הלכו בשטת הראב"ד, שקין פסק כהרי"ף בענין ירושת נחלה והבל אחיו כדעת הרא"ש, דברי האומרים אינם אלא דברי הגדה והשר בעלמא ואין למדים מהגלות ואין חושדים במי שאין בו לא מניה ולא מקצתיה. על הגאון מהרי" פולאק, חד השכל וזך הרעיון, אשר כרה אזנים ללמודים וירעיף עליהם טל של תחיה ויחולל התקופה החדשה ויהי ראש מעוררי התנועה החזקה ברוחניות עמנו בזמן ההוא; על רב גדול כמוהו, איש המופת, אחד מיחידי הסגלה ששתלם הקביה בכל דור ודור לתחית רוח ישראל, ואשר בהלו נרו עלי ראש קהלת קראקא בקע כשחר אור התלמוד בכל פולניה וחזרה עטרת התורה ליושנה בכל

¹ טו"ס הכתיב סי' כ"ה.

² ריב"ל, צית יסודי" ח"ט נד 123.

אפסי ארץ; על איש מופח, רב פעלים כמוהו, ראוי לאמר הדברים האלה: „אלו ח' נשתכחה תורה מִישראל היה הוא מִהדר לה בפלפוליה פלפלא הריפתא לאמתה של תורה, דברים נאותים לו לפי גדול פלפולו וישרו ולפי רום ערך ישיבתו ורוב פעלתה, להרחבת התורה ושכלולה, דברים שאמרו על הג' גרשון אשכנזי¹), בעל „עבודת הגרשוני“ ו„תפארת הגרשוני“, תלמיד בעל ה„ביח“ ובעל „קניני שלמה“ ובעל „צמח צדק“, דיין גדול בקראקא בימי בעל „מגיני שלמה“ ובעל „תוס' יו"ט“, דיין שהיה ג' חריף ומפלפל גדול, אחד מן החריפים הראשונים (שו"ת „פנים מאירות“ ח"ג סי' י"א), וגם העמיד תלמידים הרבה וירביץ תורה ברבים בתור אב"ד ור"מ בכמה קהלות בק"ק פרוסטיץ הענא ניקלשפורג ווינא ובסוף ימיו בק"ק מיץ²).

טבא חדא פלפלא חריפתא סמליא צינא דסודות ורמזים. „סודות ורמזים“ יבלבלו את המוח ויטמטמו את הלב, ישימו שערור בעד כל כשרון מהתפתח ומהשתלם וימיתו בקרב כל רגש נעלה, וכל רעיון נשגב לכל דבר יקר ונכבד לנו. „פלפלא חריפתא“, „פלפלא חריפתא לאמתה של תורה“, תקרע חלונות בבתי הנפש, בתי האופל, ותפקחנה העינים ויתפתחו הכשרונות, ויתעוררו הרגשות ויזרכו הרעיונות, ממנה פנה ללמוד התלמוד והתפתחותו, לברור דברי תורה וללבנם, וממנה יתד לרוח בני האדם העולה למעלה למשכיל. פלפול של אמת העיר את מהר"י פולאק ותלמידו הג'מ שכנא לבלתי חבר שום פוסק, אף כי הפצירו בם תלמידיהם ו„הרבה לומדים“ כמה פעמים שיואילו „לחבר וללקט יחד כל דיני או"ה“ ולהעלותם על ספר; פלפול של אמת שם בפי הרמ"א, תלמיד הג'מ שכנא תלמידו של מהר"י פולאק, את הדברים: „אם אברת, אברת יותר מלעסוק בקבלה, ממה שאברת מלעסוק בפילוסופיא, כי יותר יש לחוש

(¹) ראה הקדמת תלמידו הג'מ דוד אשכנזי לס', תפארת הגרשוני.

(²) דמינר, „כלילת יוסי“ ח"ג דף ע"ב ע"ב.

שלא נטעה בה¹), ויתן בלב מהרש"ל ומהרשי"א ובעל "הבי"ח, תלמיד הניס הירש תלמידו של הרמ"א, את העו ואת האומץ, לבקר אחרי הנוסח המקובל ולהגיה את ספרי התלמוד, וימריץ גאונים, אנשי השם, לכונן ועדי ארבע ארצות ולתקן תקנות הגונות לטובת הקהלות ולאשרן מבית ומחוץ²). פלפול של אמת הוציא מלב רבני דור דור וחכמים, מאורי הגולה, דברי בקורת נמרצים, הראוים להחרת בצפורן שמיר ובאותיות בולטות, להריסם על נס ולהיות לנו למופת. "אם תמצא" — כותב מהרש"ל — "בספר תורת חטאת דמהרי"ם (דרמ"א) דיני שמינים מכוונים כפי העקרים שרשמתי אין להשגיח בשום הג"ה אם ימצא בה להקל או להחמיר", ואם היה ריש בן יוחאי עומד וצוח (בספרו הזוהר) לשנות המנהג שנהגו הקדמונים לא אשגיח ביה, כי ברוב דבריו (בגמרא) אין הלכה כמותו³). "וכמו שלא יערב לו לאדם — יאמר בעל "וכוח מים חיים" אחי מהר"ל מפראג ותלמיד תלמידו של מהרי" פולק — רק המאכל שיתקן לו הוא עצמו, כפי אשר תאוו נפשו לאכול, ואינו רוצה כלל להיות מצפה על שלחן חברו, כך לא יערבו לו הוראות זולתו אלא כ"י סכים דעתו עליו, וכשיב שאינו רוצה להיות מצפה על ספרי מחברים האחרונים שאין דעתו סומך עליהם, ולהיות מצפה על שלחן ערוך שלהם, ולזה מנעו הראשונים מלחבר שום ספר מיוחד על דיני או"ה לקבוע המנהג והלכה לרבים, מכ"י התימה ופלא מן הרב המופלג בדורו החסיד הגאון מהר"ר משה איסרלש"ל, ולא אשר חבר ספר מיוחד על דיני או"ה וקראו תורת חטאת, ולא שת לבו לכל הדברים שכתבתי, ובל"ס לא היה נעלם ממנו ג"כ,

¹ שו"ת הרמ"א סי' ו' ז'.

² לדעת גרץ היה הגאון מהר"ם יפה בעל "הלבושים", תלמידו של הרמ"ל, אחד המתקנים הראשונים לועדי האלמנה ולדעת דמיינר החתילו הועדים עוד בימי הגאון מהר"י פולק, ראה "מכתבי בקורת" ד' 20, 4.
³ "יס של שלמה" חולין סוף סי' כ"ח ו"שו"ת" סי' נ"ח.

כי בעת שרמדנו יחד בישיבת הגאון המופלג מהר"ר שכנא ז"ל (תלמיד מהר"י פולק), ושמענו מפיו השערים מדורא, אנחנו תלמידיו הפצרנו בו פעמים הרבה שיראה ללקט ולחבר יחד כל דיני א"ה בסדר נכון, ואמר נואש לדברינו, ואין ספק שאינו אלא מטעם שכתבתי⁽¹⁾. „ובדורות הללו — דברי המהרש"א — שמורין הלכה מתוך ש"ע, והרי הם אינם יודעין טעם הענין של כל דבר, אם לא ידקדקו מתחלה בדבר מתוך התלמוד שהוא שמוש ת"ה, ומעות נפל בהוראתם, והרי הן בכלל מבלי עולם ויש לגעור בהם⁽²⁾“. „אי אפשר כלל — יאמר מהר"ם יפה בעל „הלבושים“, תלמיד הרמ"א — לדון ולהורות מתוך הספר ש"ע מפני שהוא כספר החתום בלי שום ידיעת טעם, והקורא בו לא יבין הדין על שרשו ואמתו, ולעמתי יענה מהר"ם מלובלין: „הדברים שהאריכו בעלי דינים בטענותיהם וראיותיהם מספרי הש"ע והלבושים, אין לי להאריך בהם, כי אין מדרכי להעמיד שום יסוד ובנין של פסק דין על ספרים כאלו (ספרי הש"ע והלבושים) שהם כראשי פרקים ואינם מובנים ורבים נכשלים בדבריהם, להתיר את האסור או לזכות את החייב⁽³⁾“. בעל „מגיני שלמה“, החריף הגדול, אשר אמר עליו בעל „מגלה עמוקות“ כי „מחריפותו יכול לטהר בקץ טעמים את השרץ⁽⁴⁾“, כותב: „אין לדיין אלא מה שענינו רואות ויפתח בדורו כשמואל בדורו“, ואין ראוי משא פנים בדברי אלהים חיים, וודאי לך אלא שופט שהיה בימיך ורשאי כל אדם לחלוק בראיות ברורות אפילו על דברי הראשונים, ובדבר חכמת הקבלה ישא את דעו לרב אחד

⁽¹⁾ „זכות מ"ס חיים“ (השגות ע"ס „חוכה חטאת“ להרמ"א) ס"ו ב'.
אמנם בדשימת ספרי הג"מ אופנהיים נמלא „סדר גיטין וחליצה“ שמוחם להג"מ שכנא תלמיד מהר"י פולק.

⁽²⁾ חל"צ סוטה כ"ב א'.

⁽³⁾ שו"ת מהר"ם מלובלין ס"ו קל"ה.

⁽⁴⁾ שו"ת „פני יחזק" ח"ב ס"ו מ"ח.

בענין דבר הנהוג בכתובת הגט עפי' חכמת הנסתר, כי „אין לנו עסק בנסתרות, ואלמלא ירדנו לענינים כאלו, בנסתרות, בלתי ספק שהיו חלילה כמה גיטין פסולין וכו' ושאל את פי אם רצוני להמתיק לפעמים סוד יחדיו, ידע מכי' כי אין לי נחת רוח בעולם הזה כי אם להתעסק ולישא וליתן בהלכה ובדברים חדשים המתחדשים בכל יום מחכמים הראשונים גם אחרונים אשר המה חיים עורנה¹). ומה נמרצו דברי בעל „תוס' יו"ט" נזיר פ"ה מ"ה: „ונתקיימו דבריו אעפי' שבגמ' לא פרשו כן, הואיל ולענין דינא לא נפקא מיניה ולא מיד, הרשות נתונה לפרש, שאין אני רואה הפרש בין פרוש המשנה לפרוש המקרא, שהרשות נתונה לפרש במקראות כאשר ענינו הרואות חבורי הפירושים שמימות הגמרא, אלא שצריך שלא יכריע ויפרש שום דין שיהא סותר דעת בעלי הגמרא, ואין לנו בחיבור שעל הש"ס שום עסק בנסתרות²). ובספר „ברכת הזבח" (ערכין ל"ג) מובא בשמו — בשם בעל תו"ט — כי לדעתו היה להתרגם: „אשר אין לה קצין" (משלי ו' ו') „דלית לה חצרא", גירסא אחרת במקרא והיינו „אין לה קציר" ברי"ש, דבר שלא ערב רב בזמננו את לבבו לנשאו גם על שפתיו. אם כי כרמ"א כמהרש"ל כבעל „מגיני שלמה" וכבעל „תוס' יו"ט" נטה לבם גם אחרי חכמת הקבלה, בכ"ז נטו עליה קו בקורת חדה³), וכמוהם כן גם יתר הגאונים הנזכרים,

¹ שם סי' ל"ב, ע"ח וק"ח, ראה „מבוא" ל„כלילת יוסי" ח"א דף ע"א ע"ח הערה ה'.

² „מעדני יו"ט" בלבוש פ"א ח"א ח"ב וב„לחש חמודות" סוף שיה ובמקומות הרבה אחרים.

³ בעל „מגן אברהם" שגס לבדו אחרי חכמת הנסתר כותב גם הוא: אם בעלי הקבלה אומרים דבר שלא הוזכר בגמרא ובפוסקים אף ע"פ שזכר בקבלה אין לנו יכולים לטוף לנהוג כן. ראה „מולדות בעל מגן אברהם" שכתב בשפת אשכנז הרב דו"אק ויעזיקן לשפת עבר ידידי ורעי ז"י קראגן „השחר" שנה שמינית. „מגן אברהם" סי' כ"ה.

החרפים והרבנים הגדולים בפולניה, לא נשאו פני כל גבר, גבר בגוברין, ולא כחדו כל דבר חפשי שעלה על לבכם ויוציאו מלבם דברי חפץ אלה, יען כי היו דרכיהם דרכי מהרי" פולק ותלמידיו, עשויים לבלי חת, דעתם רחבה ומשנתם קב ונקי, ולהם רק התורה לעינים ורק התלמוד למורה דרך.

ובעוד אשר מהגאון המקובל מו"ה אשר, בן דורו ועירו של מהרי" פולק, נודעים לנו דברים שבנסתר, "ספר קבלה" ו"ספר אחד קדוש על סודות התפלות והברכות"¹, הנה מהגאון המפלפל מו"ה יעקב פולק נודעים לנו דברים שבנגלה, דברי תורה לדין ולהלכה, בלי כחל ובלי יעלת ח"ן, וזו כחם כח דהתיארא, כנראה מדברי הרמ"א "בדן בשר ששהה ג' ימים קצת לעת בלא הדחה שהחמירו הגאונים דאסור לאכלו ע"י מליחה" ומובא בשם האגור "דכמה גדולים מכשירים כששפכו עליו מים תוך ג' ימים", והרמ"א כותב: "דלכתחלה יש לחוש ולאסרו, אך בדיעבד במקום הפסד מרובה או שעת הדחק יש לסמוך על דברי המתירין, ובכאן ק"ק קראקא הטבחים נוהגים בו היתר לכתחלה, ואומרים שכך הורה להם רבנו מו"ה יעקב פולק ז"ל, והנחנו להם מנהגם מאחר שכבר הורה זקן ויש להם על מה שיסמוכו"².

כחמש עשרה שנים או עוד יותר ישב ר' יעקב פולק בקראקא על כסא הרבנות וינהג בה את ישיבתו הגדולה אשר ממנה יצאה תורה לכל ישראל בפולניה. בקש יעקב לישב בשלוה, לבלות בקראקא את יתר שנותיו על התורה ועל העבודה לרבים, והנה קפץ עליו רוגז הדבה הנזכרה בשנת רפ"ב ודבר המשפט הקשה ותוצאותיו על אודותיה, רוגז בעלי דינו שהביאו אותו בפלילים לפני שר העיר — ואחד מהם היה רופא המלכה, תקיף גדול — ורוגז שבעת העדים שנשבעו נגדו ואחד מהם היה הגאון מו"ה אשר, רב העדה הפולנית, בעל דבבא דהגאון מו"ה

¹ מו"ה מהר"ם מזלנץ סי' פ"ג והקדמה ננו לספר הזה.

² "תורת חמא" כלל ד' דין ג'.

פרץ, רב העדה הביהמית, אשר אחד מרבניה היה מהר"י פולק וכנראה גם הוא בר פלוגתיה דהג"ט אשר, אשר רבו איש את רעהו בחזקה בשנת רע"ט ע"ד זכות ביה"כ עד כי הובאו דברי ריבותם לפני המלך. כפי הנראה נאלץ מהר"י פולק בשנת רפ"ב לעזוב את העיר קראקא לרגלי בעלי דינו ולרגלי העדים, מריביו אנשי מצותו שהשתמשו במקרה הדבה והמשפט להביאוי במצרים ולהרחיקו מן העיר, כאשר קרה הדבר בזמן שהוא לגאון אחר אשר גם הוא היה חריף ומפלפל גדול ומחולל תקופה חדשה, והוא ר' יעקב בירב, מחולל "הסמיכה" ורבם של הגאונים ר' יוסף קארו ומהר"ם מטרנאני, אשר רוח חבריו הרבנים וביחוד הרלב"ח לא נחה ממנו ויתקוטטו איש באחיו עד כי נאלץ מהר"י בירב לצאת מצפת ע"י רדיפות משנאו ומקנאו שהבאישו את ריחו לפני הרשות התוגרמית¹). הרב מהר"י פולק שם את פעמיו אל אה"ק, לחנון עפר ציון וירושלים אל הארץ אשר היתה בימים ההם ליהודים ארץ מקלט ומפלט, ארץ טובה ומבורכת, אשר כל מושל ממושלי עריה שלא יקבלם בסבר פנים יפות היתה אחת דתו להמית,² ויושביה ב"י הלכו בה הלוך וצלה, הלוך וגדול מחיל אל חיל³). כשבת הרב פולק בירושלים כעשר שנים נתן בהיותו בדרך בתגרמה בשנת רצ"ב או לאחריה את ההסכמה על הספר "ברכת אברהם" שנדפס בשנת שי"ב בוויניציאה וחברו ר' אברהם ב"ר שלמה טרווייש בשנת רפ"ד, ויחתום שם א"ע תחת ההסכמה; יעקב ברבי יוסף ולה"ה פולק איש ירושלים⁴).

¹ חס מנחת מהר"י פולק בלובלין היא בלמח מצבתו ונכונה כפ כחובצה, נפטר ר' יעקב פולק בשנה שנפטר בה גם ר' יעקב בירב והוא בשנת שי"א (לדעת גרן בספרו "קורות היהודים" ח"ע דף 12).

² הספוט ל"עמק הבכא" הולאת וויר זד כ' וכ"א.

³ שו"ת מהר"י מלאטש דף 54.

⁴ על דברי החכם שזח"ה ב"שכ"ן שנה חמישית לד ק"ג מעיר הסכם סין ב"כנסת ישראל" דף 563 כי "רחוק לשמוע כי ר' יעקב ברבי יוסף זל"ה נ"י וירושלים" המסכים על ספר "ברכת אברהם" הוא מהר"י פולק, יען "חאס

זלבר דעת התלמוד עלתה גם חכמת הרפואה בקראקא בימים ההם כפורחת ותעש בדים ותשלח פארות לכבוד בית ישראל, נוספים על הרופאים אמתיהו (*Amatus* — ¹), יצחק, שמואל, משה פישל, שלמה אשכנזי, שלמה קלהרי, ²) ומאיר דוד ששכנו כבוד בתוכה ויסתופפו במירות נסיכים ובחצרות מלכים, התנוססו בקרבה עוד רופאים עברים אחרים כמו אליהו ³).

היה דר איזה שנים בירושלים" לא היה חוסר ח"ע "איש ירושלים", חזל נדאין דברי הח' שזח"ה מדברי הח' פין, כי עינו — עינו של פין — העשה ולא ראה יפה שכתוב מפורש. יעקב דברי יוסף זל"ה פולק' חתה הסבחה על הס' ה"ל ובשם "פולק" לא נודע לנו גאון אחר מזמן ההוא, ולדעה הח' שזח"ה (במכתבו חלי) עזב מהר"י פולק את העיר קראקא אחרי שנה רפ"ב והסבחהו כהב אחרי שנה רפ"ב ולפי"ו היה לכה"פ עשר שנים בירושלים ולכן היה יכול לחרוז ח"ע "איש ירושלים". ב"גלעד" סי' ס"ז מוצא נוסח מנחה "אני דר יעקב זל"ה המכונה ה"ר פולק" שנפטר בשנת ש"ז ואולי הוא בנו של הניח יעקב פולק כאשר כבר העיר שם ב"שערן" ע"ז גם החכם שזח"ה.

¹) לפי דברי עשאלקי נד 110 היה הרופא *Amatus* מפורסמגאל, ויולי הוא הרופא *Amatus*, אחד מן האנוסים רופא האפיפיור יוליוס השלישי שנבחר גנרל בספרו ח"ט נד 345.

²) המלכים אלכסנדר וזיגמונד הראשון נהנו להרפא ילמק, הראשון בשנת רס"ב (1502) ורס"ד (1504), והאחרון בשנת רס"ו (1506) כמצי תהלה לאות כבוד ויקר בגלל הטינויות בפעולותיו הירדעיות נחמח הרפואה נעוצת בני ארץ פולניה. המלך אלכסנדר נתן לו נחמח מ"י שנה בשנה את כל המסות ששלמו ז"י בקראקא לאולר המלך. Metr. Kor. f XXI p. 380; Bersolin, Tobiasz Cohn.

³) Gravowski, starożytnicze wiadomości o Krakowie str. 225.

יצחק¹) ופרונטשעק — Frączek —, רופאים אשר גם נוצרים מקרב העם לשכנם דרשו ולחוליהם קראום ויבקשו מהם תרופה למחלתם. בשנת 1514 הודה רופא העינים אליהו בפני ב"ד העיר כי התנה עם נוצרי אחד מנגן (ארגאניסט) בבית תפלתם לרפאות את עינו שכהתה מראות בעד עשרים שאק מטבעות ליטא שכר הרפואה, ויקבל ממנו למפרע שני שאק על הסכום הנזכר, וכאשר לא יהיה לאל ידו לרפא את העין, לא יהיה לו עם הנוצרי שום טענה ותביעה, דין ודברים. ולא רק ברוח, בתורה ובחכמה, כי אם גם בחמר, במסחר ובמלאכה, עשו היהודים בקראקא חיל ויעלו למרום קצם. בין שמונים אלף תושביה מבני עמים שונים התנשאו בה בי לכל לראש בכל מעבדיהם, ויהיו הם ראשי מניעי גלגלי סחר העמים ורוח החיה באופני המלאכה. בשנת 1539, עת הריפורמציה, בקום עליהם שכניהם הנוצרים הכהנים מעבר האחר מקנאתם לדתם והסוחרים מעבר השני מקנאתם לגודל סחר היהודים ועשרם, ויחפשו עולות ויבקשו תואנות להטיה עליהם ועל דרכי עסקיהם כל טיה שוא ותפל, לא נשאו בי בשרם בשניהם ולא שמו ידם למו פיהם ותדרכי נפשם עוז להשיב חורפיהם דברים בוטים ולדבר אתם משפטים בשער. „האמונות“ — השיבו להם בספר כתוב רומית ונדפס בשנת 1539²) — „משתנות ועל בני האדם לבלי לרדוף איש את רעהו“. „היהודים עוסקים בתבואות הארץ ובוזה הם מביאים אליה ולא מוציאים ממנה כסף“. „בפולניה אינם נמצאים כמעט אומנים בין יושביה הנוצרים, ורק קרוב לחמש מאות יגיע מספר סוחריהם, ולעומתם יושביה היהודים

¹) הכופא יצחק הזה איננו הכופא יצחק הכ"ל, כופא המלך זיגמונד הראשון, כי האחרון מת קצוב לשנת 1510 כנראה מספרו של געזמאקן והראשון חי עוד בשנת 1520 כנראה מספרו של גראבונסקי הי"ל לז' 225.

²) Ad quaerelam mercatorum cracovien. responsum sum Judaeorum de mercatura 1539. „תשובת היהודים על תולדות הסוחרים בקראקא“ בלי עס כותב הספר ומקום הדפסו.

הם שלשת אלפים ושתי מאות סוחרים ופי שלשה כמספר הזה בעלי מלאכות, דבר אשר לא יאמן כי יסופר.

עדת ישראל בקראקא ירבה משנת 1494 נבדלה ונפרדה מתוך העיר והמונה בחומת קאזימיר הסמוכה, למען תשקוט במכונה ולא תחרג ממסגרותיה לכל פוחז וריק השואף לחמס ושוד.¹) אולם אם כי קבעה הממשלה להעדה מושב מיוחד ומגבל בקאזימיר, בכיון ישובו יהודים — וכמובן במתי מעט — בימי ממשלת זיגמונד הראשון ובנו וסטיפן באטורי גם בקראקא, ויהיו להם גם מחוץ לגבול קאזימיר גם בתים וגם חנויות, כאשר תוכיחנה הפקודות שהוציאו המלכים לעתים, כי אסור לביי

¹) בשנת 1494 פלגה את בקראקא צמיצנות צ"י ותחלל גם את צחי שכניהם הנוצרים עד כי חלק גדול של העיר עלה על העוקר, ושנאיו עוננו העלינו על היהודים כי מלחם היתה קצת השרפה הגדולה והנוראה היא וצחי העם התפלו עליהם ויהרסו שלשה צחי צ"י ונצחו שלחו את ידם. הונך יאן אלצט צראומו כי מושב צ"י צחך חעיר, צקריה מלך, יעורר עליהם עלילות ברשע, חוס וקס, ויהודים לשכים צעיני שכניהם בני העמים וללגינים צדיהם ולפזים הם ככל עת עלוא אלי פרעות הערב הרב, הקלה להם מושב מיוחד ונגבל בקאזימיר ולא נתן אותם לשנת בקראקא (Cromer de Orig. p. 439. M. Bielski, Kronika polska p. 893.) בקראקא העתיקו צ"י את עושנם מהוך שכניהם הנוצרים לקאזימיר, לשנת זה צודדים צמועדיהם כנדלים מחוך הנוים, ובלומצלא ישנו צ"י רק צחוך הנוצרים דוקא ולא זו צלצר אלא עשו חקם „גזרת נחש שלא ילך שום בעל הבית ויקנה בית או קרקע משום גוי צחוך המונה כו' שראו שאם לא יהיו דרים הנוים צעיר צין צכי ישראל ים לחוש ח"ו שלא ישרפו צחי יהודים או שלא יעמדו על גירוש חם ושלום, לכן עמדו וגזרו גזרת נחש על אותה חקנה לקיים עליהם ועל זרעם". החקנה הזאת נעשתה בשנת ט"ח (1558) ונחחדשה ככל חוקק ועוז גם בשנת ט"ז ובשנת ס"א ומוקלת אכשים שעמדו על החקנה גזרו עליהם לחזור ולמכור לגוים וסכריו (מנהיגי הקהל) צבית הכנסת לרענים את העוצר צקנסות ויחר עונשים וכו' וכו' (שרים הכ"ח ס' ד').

לשבת בקראקא ולהאחו בה, לקנות בתים או לפתוח להם שם בתי מסחר. ברחוב Piekarska אנחנו רואים יהודים קונים בתים ואינם נותנים את הנוצרים היושבים בתוכם לשבת בהם הלאה והנוצרים נאלצים להעתיק משם את מושבם למקום אחר. אין כל ספק כי דבר כזה, אם בצדק או לא, העיר סוף סוף חמת העם על ב"י ויתן לשונאיהם פתחון פה להפית קריה ולגרות סדון ולהוסיף עוד עצים, שמן וגפרית על מוקד איבתם הנטורה אליהם בלבם ועצורה כאש בעצמותם; לשונאיהם אשר זה דרכם להביט בשאט נפש, באספקלריה המגדלת על אחת שבע על כל חטא שיחטא איש יהודי, ולתלות עליו תלי תלים של עונות ופשעים אשר לא עשה. בראות המלך כי מרה נפש בני העם על ישראל וצוררים הם לו בנבליהם ורעה נשקפת לשלומם ולשלום העיר, הוציא פקודה נמרצה בשנת 1539 בשנה שגדלו בה כ"כ התואנות על יהודי קראקא עד כי תבעו אז את עלבונם מידי צורריהם בספר — כי אסור ליהודי לקנות לו בית או חלקת שדה ואחוזה מחוץ לתחום מושב ב"י בקאזימיר, ובשנת 1543 ושנת 1544 נתן צו נמרץ כי אסור ליהודי גם לגור או לפתוח לו בית מסחר מחוץ לגבול קאזימיר, וכל מי שישכיר לב"י מעון או חנות בקראקא יוטל עליו לשלם מאה כסף פלי' כסף ענושים. לא רחוק מאד הדבר, כי היהודים מצדם דסכו לפעמים גם הם בהגבלת זכויותיהם וחפשותיהם, בדחקם את עצמם בכל מקום ובהתנהגם לא כשורה, בהעפילם לחרור ולהתישב לפני ולפנים העיר, ברחובות אשר מקומם לא הכירים, ובדחקם את רגלי הנוצרים ובהעלותם עשן באפם כי עז. הפקודה משנת 1543 ומשנה שלאחריה לא עמדה בתקפה ובעבור עליה שנים אחדות וחמת העם על ב"י שככה, אם מעט אם הרבה, נתנו ליהודי קאזימיר לשוב ולפתוח להם בתי מסחר בקראקא, ובקום עליהם יועציה בשנת 1564 ויכריזו לכל יושביה הנוצרים לכל יויד אחד מהם להשכיר ברחובותיה ליהודי קויר מיר כל בית או חנות, הפך המלך את עצת היועצים ויניא את מחשבות הערומים בקול ההכרזה, ויצו עליהם ועל נשיאם, ראש

האזרחים, לבל יהינו למחות בידי היהודים ולהפריעם מזכויותיהם
הנתנות להם עוד מימי קדם. בשנת 1551 נתן המלך לר'
שמעון דוקטורוביץ ולר' ישראל בר יוחנן מקראקא את הזכות
„לסחור בעיר ווילנא, לשכור חנויות ובתי מסכנות לסחורה
לקנות ולמכור הן ע"י עצמם והן ע"י באי כחם באין מפריע מצד
שופטי העיר ותושביה, אף רשות להם להנקובים הנ"ל לעסוק
בעסק הלואה על משכנות בכל גבולי נסיכות ווילנא, ולשים
עליהם נשך כפי הנהוג בין היהודים, וכפי המדובר, וגאולה
נתנה למשכנות שנה אחת מיום הלואה ולא יותר, כמשפט
הלואות היהודים וכפי המנהג בעירנו קראקא ⁽¹⁾“. בימים ההם
רחבו ונסבו מאד מושבות ב"י בקזמיר, משפחות רבות מביהם,
אשכנז ואיטליה באו ויתישבו בה ובתוכן משפחות רבות הערך
והחש, כמו המשפחות הורביץ, שפירא, לנדא, מייזלש, ראפר
פורט וקלוהרי. מבני המשפחות הרמות והנשאות, המיוחסות
בישראל, אשר התערו אז כאזרח רענן בקראקא, נודעים לנו
מימי הדור ההוא הגאונים המצוינים ר' פינחס ב"ר ישראל הור-
ביץ בעל אהותו של הרמ"א וראש למנהיגי ארבע ארצות (כנוכר
במגלת איבה להגאון בעל „תוס' יו"ט"), ר' יצחק ב"ר דוד כהן
שפירא חותנו של מהר"ם מלובלין וראש ישיבה פה (לפנים ר"י
בקרעמניץ), ר' משה ב"ר יקותיאל לנדא שבא בשנת שי"ח
חתום בראש על פסק דין בקראקא, לפני בעל „שארית יוסף"
ולפני הרמ"א (כמובא בשו"ת הרמ"א סי' י"ב), ר' אברהם ב"ר
יוסף מייזלש פו"מ פה ומחותנו של הרמ"א (בתו של הרמ"א
היתה אשת הרב בונם בנו של הרב אברהם מייזלש) ואחד
מחכמי העיר שהשיבו ע"ד המחלקת בענין ביה"כ בעיר ריגיו ⁽²⁾,
ר' אברהם כהן רפפורט שדרש בהגיעו לבן שלש עשרה שנה
בהכנסו לבר מצוה דרשה בקהל ועדה פה קראקא בשנת שני"ח,
והדרשה נדפסה אז בשנה ההיא בקראקא בתכלית היופי וההוד

⁽¹⁾ קריה נאמנה" נד 10—9.

⁽²⁾ ע' נסענות הסכם שזמ"ס לט', עיר הלוקי' נד 71.

לכבוד ולתפארת¹⁾, ור' שלמה קלוהרי רופא המלך וינמנוד אויגוסט, אשר פטרו המלך בשנת 1570 אותו ואת כל בני משפחתו מכל מס וארנוניות ויתן לו את כל הזכויות אשר לאנשי הצר מלכותו ולא היה נכנע תחת ממשלת הווייודי²⁾, ואשר ידיו היו רב לו מלבד בחכמת הרפואה, גם בדעת התלמוד, עד כי הגאון בעל "שחישות מהריץ" פה שהציע שאלותיו וספקותיו לפני בעל "שארית יוסף" ולפני הרמ"א שאל גם את פיו לדון ולהלכה ומזכירו בספרו הנזכר במקומות שונים. ראשי עדת ישראל בקראקא בראותם כי יושביה היהודים מרבים מיום ליום וקצרי מצע קאזיסיר מהשתרע, קנו מאת הממשלה בשנת 1553

¹⁾ כדמולי, העורנים וזני יונה" לז 5.

²⁾ Relat. cast. Crac. a. 1570 T. 5 p. 277—81.

נחנני הארכיבי כחזר כמו פעם Callahora ופעם Calachora ונראים דברי גרן האומר נספרו "דהי" לז"י ח"ט זיון ז', כי השם קלוהרי הוא ע"ש העיר Calohora נספרד, מדברי הכותב נ"המליץ" ג' ח שנת 1894 כי נקרא קלוהרי ע"ש מדינת קאלאנריא אשר באיטליה, על שער הכפר "ישומת ישראל" על ר' חלקי הש"ע ע"פ קדר אלפ"א בית"א שחנר ננו של הרב הרופא ר"ם קלוהרי ו"ל נקראקא נשנת שפ"ו, נדסס: "ישראל שמואל בן רני שלמה הרופא הספרד"י. אבות ר"ם הרופא קלוהרי, גולי ספרד נשנה רכ"ו, התישנו באיטליה בהגרשם נספרד ונאיטליה נא בנס ר"ם קלוהרי לקראקא ונניו וזני נניו מדור דור עד הזמן האחרון היו כלם אנשים חכמים ויועזים אנשי שם וגדולי פולניה ונכנדיה, קלינים וננהינים, רופאים ורוקמים, ומחס נאונים ורננים נקהלות שונות בארץ ההיא, ראה נ"הנזא" ל"כלילת יופי" ח"א הערה י' לז כ"ג—כ"ה, ונ"מחנני נקרת" לז 62—52. נחנך נחנני הארכיבי א"חננו רואים בעוקמות שונים כי הרב הרופא ר"ם קלוהרי נחן א"ח כספו ננסך ויהי שיח ושיג לו נעסקי מלווה גם עם נולדים. כמשפחת קלוהרי בן שונות יתר המשפחות, כמו הורנץ לנדה ודאפוסרעט מוריס ע"ש עני מולדתם או מושבם לפנים, והיינו הורנץ ע"ש עיר נניהם ולנדה ע"ש עיר קאשקנא וקופוסרעט ע"ש עיר באיטליה,

ובשנת 1554, שנה אחרי שנה, כרים נרחבים סמוכים לקאזו. מיר, להגדיל את חוג מושבם ולהרחיב את גבול חומת העיר. ואלה שמות הראשים, זקני העדה ובאי-כחה, אשר קנו אז מאת הממשלה את הקרקעות לאחוזת נחלה ולהרחבת מושבות היהודים בקזימיר: דיר משה, יונה אברמוביטש, ישראל טשארני⁽¹⁾, שמעון חתן משה⁽²⁾, שמואל בן פאיד (זקני היהודים בקזימיר), משה עכלער, דיר ישעיה, אלעזר חתן בער יהודה, דיר משה, דיר אלכסנדר (באי כח העדה בקזימיר), משנת 1553 ומשה העכלער⁽³⁾, ישראל טשארני, דיר אלכסנדר (זקני היהודים

⁽¹⁾ אולי ישראל, טשארני" הוא ומשפחתו. טשארני" אשר ממנה נודע לנו קראקא עוד נדלגשים המאה הטי"ו ר' אברהם טשארני הנקרא גם כינר, אשר היה חוכר המלך זבויליטשקא וזכוכיטל משנת 1421 עד שנת 1434. המלים "טשארני" "טשארני" ו"כינר" הוראה אחת להן בשפות הסלזים והוא "שחור" ואפשר נקרא בשם הזה ע"ש מיר מילדתו או מושגו לפנים "טשארנא" בביהם.

⁽²⁾ "שמעון חתן משה" ו"ישראל טשארני" כנראה הם. שמעון דוקס-רוזין" וישראל זר יוסף מקראקא שנתן להם המלך בשנת 1551 את הזכות "לסמור צעיר ווילנא וכו' וכו'" ו"ישראל טשארני" הוא אביו של זאז בנימין בכמר ישראל" אחד מראשי קראקא וטוביה בשנת שני"ה כנזכר ב"קדמוניות מפנקסאות ישיב" לר 23. אחרי כתיב זאת עלה הרעיון על לבני, וכמדומה כונתי אל האמנת, כי "ר' ישראל זר יוסף" מקראקא שנתן לו המלך את הזכות ה"ל הוא אביו של הרמ"א שנקרא "ר' ישראל זר יוסף" ונפטר בשנת שס"ח (1568) כנחזק על מלכתו ורפי שמביא הרמ"א הלכה בשמו נדתי אור"ח קי"ח פ"א.

⁽³⁾ פעם כתוב משה "עכלער" ופעם משה "העכלער" וכנראה שניהם איש אחד הם. אולי הוא הקלין הפו"ר ר' משה ר' ענרליש מוחטו של צעל, שארית יוסף" (כנזכר על מלכתו) ואביו של הראש והאלוף ר' יעקב שאל מחוס שלישי אחרי הגאונים ר' אברהם מייזלש ור' פינחס הורצין על התקנות שעשו שנת טובי העיר ואלופיה בשנת שני"ה. ראה "קדמוניות מפנקסאות ישיב" לר 23.

בקזימיר), ד"ר משה. ישראל יונה, ושלמה מן קראסניק¹⁾ (באי כח העדה בקאזימיר) משנת 1554. בכתבי הקנין מהשנים הנזכרות נמצא כתוב, כי אסור לבי לבנות טחוף לתחום קזי-מיר, ועל ראשי הקהל ואלופיה לשים עין צופיה לבל ישליכו בני העדה זבל ואשפה על חומת העיר, וכל איש שיטנפה יענש בארבעה מרק. כן נזכר שם כי הורשה להם להקים רק שלשה שערים בחומת העיר ועל ב"י לבלתי שלם יותר מנוצרים בעד מקומות מרעה לצאן. בשנת 1566 אשר וקים המלך ליהודי קאזימיר בכל תוקף ועזו את כל הזכויות אשר נתנו להם בשנת 1335 מאת המלך קאזימיר הגדול, ויתנם לסחור בקאזימיר בכל דבר מקנה וקנין ככל אות נפשם ולשבור ולמכור בקראקא כל דבר אוכל מלבד מיני משקה. בשנת 1567 נתן המלך צו כי אסור לבחור ליועץ העיר קאזימיר הן יהודי והן נוצרי החשוד כי לא יחזיק במעוז הדת השולמית בארץ. בשנת 1568 צוה המלך על יהודי קזימיר שימהרו לתקן ולבנות את חומת העיר, אשר בקיעים נראו ופרצות נבעו בה, ואם לא יחישו ולא יאבו למלא אחרי פקודתו יענשו בקנס ארבעה אלפים זהובים הג-ריים²⁾. הרבה הרבה קנאים פגעו ביהודי קראקא, העיר שהיתה רבתי עם, שרתי במדינות, ככלוב מלא עוף מלאה כהנים מכהנים שונים, קתולים ופרוטסטנטים לכל מפלגותיהם, לכל דעותיהם ותמונותיהם, ובתי תפלותיה היו כמעט כשליש כל בתי אבניה, שש מאות וארבעים וארבעה³⁾. שנאה וקנאה רבה

¹⁾ משפחת "קראסניק" היא משפחה רמה ונשאה אשר חוננה ילאו גדולי ישראל כהנ"י מרכזי קראסניק שהיה לפנים הדין הגדול פה קראקא ציטי צעל "מנוני שלמה" וכבר בשנת ח"ו א"י ור"מ ציקי לונטשץ ומיזב צ"צ צאל הגולה ח"י"י ק"י תקפ"ו. "כלילת יופי" ח"י"י דף כ"א ע"א.

²⁾ Piekosinski, praw. przyw. i stat. miast, Krak. 1 p. 104, 132, 213, 219, 269, 279, 283. (Acta hist).

³⁾ מספר כל צתי האנן ונחוסם גם צתי התפלות עלה נקראקא, אשר ישנו צה ציטי זיגמונד הראשון וזיגמונד חויגוסט כשמונים אלפים א"י, לצי אלפים ומאה ושלשים ושמנים.

לב"י הגיעו למרום קצין, בימים ההם בימי ממלכת סמיסן בטרורי החלו ב"י פה לתת את המס (1 Kozubalec) שהכביד עליהם את אכפו כמאתים שנה, ובכל הפגעים הרעים עמדו הכן כסלע בלב ים ושחקו לכל גל וגל, שעבר עליהם עד כי קרומ, מזכיר בחצר המלך זיגמונד אויגוסט נתן במרום קולו על גודל אשרם וחיותיהם (2) וגולי ביהם אשכנז ואיטליה מצאו כאן מקלט ומפלט. לבלום במתג ורסן את עדים של התלמידים, שהרגיו את מנחת היהודים, הוציא המלך בשנת 1577 צו נמרץ כי כל איש, יהיה מי שיהיה, שיעיר פרעות בישראל בפוזנא, או כי יקח חבל בהן או כי בית פקודת העיר לא יעשה את חובתו כמשפט לקדם פני הרעה הזאת יענש בקנס עשרת אלפים מרק פו' ויפול חציו האחד למנה לאוצר הממשלה וחציו השני לקופת ישראל (3). ובשנת 1578 נתן המלך את כל תוקף החומר והקנס להחוק משנת 1559 האוסר על התלמידים לשאת כלי זין (אסור שהיה חל עליהם עוד בשנת 1533) ומצוה עליהם במפגש לשבת רק בבתיים המיועדים והמיוחדים להם ולמוריהם המפקחים עליהם ויוציא פקודה נמרצה כי כל אזרח שיווד לתת לתלמידים לדור באהלו בלי רשות זקן המורים או להסתיר כלי זינם או להשאילם נשק, יוטל עליו לשלם חמשים זהובים אדומים כסף ענושים (4). ולהניח ליהודים מכל אויביהם מסביב יסד המלך בשנת 1583 ועד של אחד עשר משגיחים, פקידים גבוהים, אשר נאמנה רוחם את ב"י, להשגיח השגחה מעולה ויתירה, כי לא תאונה אליהם כל רעה, וראשי היהודים בקראקא ערבו לעומת זה, והם: ד"ר אברהם מיזל (6), ד"ר מרדכי יעלען (6), יצחק (7) חתן ברוך — בן ישראל הזקן ומענדל זקש (8), כי ב"י מצדם יעשו גם הם הובחם להמלך ולממלכתו באמונה ולא יסיגו את הגבול שנבטלו להם ולא יבנו מחוץ לתחום מושבם בקוימיר (9).

(1) תוראתו, פדיום נפשי ומורכב הוא משתי הסלות, כתב לעז ומחבור שחיהן יחדיו יצאה התיבה הפולנית Kozubalec. לפדות איז מידי התלמידים פורעי פרעות בישראל נתנו חומר הכתב (שרייבסמריאל) כשבילם לצורך לשון לעז ע"י Muczkowski, Mieszk. i Postęp. uczn. str. 53.

Kromer, Rer. Polon. col. 221. (2)

Perles Geschichte d. Jud. in Posen S. 294, 330. (3)

Muczkowski, Mieszk. i Postęp. uczn. Krak. 71—81. (4)

(5) הגיס אברחה מיזלש סחוטנו של חרמ"א. (6) יעלען, היא עיר בשחון קוין בביהם.
(7) אחי חרמ"א שסביאו בשו"ת מ"י ק"ג. (8) הוא כנראה ר' מנחם בר עזריאל שנסמא חתום בשו"ת חרמ"ש"ל מ"י כ"א בין דיני קראקא בשנת ש"מ.

Piekosinski, Praw. Przyw. i Stat. Mias. Krak. I. p. 350. (9)

בשנת 1584 אנהנו רואים יהודים יושבים גם בפרור העיר *Zwierzyniec*. באותה שנה גנבו מאת המלך חפצים יקרים מאד ונמצא אחד החפצים הגנובים, אדרת שער של סובל, נמכר ליהודי יושב הפרור הנזכר וחלק אחד ממנה נתן בעבוס אצל שני יהודים אחרים (אחד מהם קצב), שהלון עליו להגנב כסף. בין הגנבים ומזייפי כסף, נוצרים רבים, שהגנב גלה את שמותם, את נבלותם ואת תרמיתם בהתפשו נמצא גם יהודי שזיף מטבעות ונסע עמם לתורן ולערים אחרות לרמות בהם את בני האדם (1). בשנת 1587 עת מלך טרם נבחר במקום סמיפן בשורי וסכסוכים התחוללו בפולניה בענינים המדיניים בין חוריה ושריה, אלה התחרו להמליך עליה את הדוכס זיגמונד בן יוהניס מלך שודיה ואלה — את הדוכס מקסימיליון אחי הקיסר רודולף השני, וילחמו הם וצבאות חיליהם איש באחיז מלחמת חרב עד כי נצחו הראשונים את האחרונים, בעת ההיא נאסרה התישבות ב"י בקראקא ונתן חוק, כי כל מי שישכיר שם ליהודי דירה או חנות או יתן לו בכל אופן שיהיה להסתופף בצל קורת ביתו בעיר ההיא יענש בקנס מאה זהובים בלי כל משא פנים (2).

Orabowski, Skarbniczka str. 142. (1)

Piekosinski, Praw. Przyw. II. p. 1. (2)

